

▶ EDITORIAL

Federico Focacci

▶ MIGRAȚII

Gabriela Prelipcean

Călin Sinescu

Liliana Trofin

Vasilica Andronic

Flavia Bristena Nicolae

István Horváth

Anca Ionescu

▶ SEMN DE ÎNTREBARE

Interviu cu
Sabina Stan

Interviu cu
Adam Drazin

Interviu cu
Stefano Rolando

▶ ARHIVA

Stelian Tănase

▶ ESEU

Andreea Zamfira

▶ U.E. ȘI FENOMENUL
MIGRAȚIILOR

Irina-Raluca Ivan

Cristina Elena Bobu

▶ RECENZII

Sabin Drăgulin

Costinel Anuța

Silviu Petre

Ioana Paverman

▶ SEMNALE

NUMĂRUL 137
ANUL XVII
2009

Sfera Politicii

REVISTĂ DE ȘTIINȚE POLITICE ȘI DE TEORIE POLITICĂ
EDITATĂ DE FUNDAȚIA SOCIETATEA CIVILĂ

Migrații

Sfera Politicii este prima revistă de știință și teorie politică apărută în România, după căderea comunismului. Revista apare fără întrerupere din 1992.

Sfera Politicii a jucat și joacă un rol important în difuzarea principalelor teme de știință și teorie politică și în constituirea și dezvoltarea unei reflecții politologice viabile în peisajul științific și cultural din România.

Sfera Politicii pune la îndemâna cercetătorilor, a oamenilor politici și a publicului, analize, comentarii și studii de specialitate, realizate pe baza paradigmelor teoretice și metodologice ale științei și teoriei politice actuale.

Sfera Politicii își face o misiune din contribuția la consolidarea și dezvoltarea societății democratice și de piață în România.

Revistă editată de:

Fundația
Societatea Civilă

Apare lunar

EDITORIAL BOARD

Călin Anastasiu
Daniel Chirot
Dennis Deletant
Anneli Ute Gabanyi
Gail Kligman
Steven Sampson
Lavinia Stan
Vladimir Tismăneanu
G. M. Tamas
Katherine Verdery

DIRECTOR

Stelian Tănase

REDACTOR ȘEF

Dan Pavel

SECRETAR GENERAL DE REDACȚIE

Sabin Drăgulin

REDACȚIE

Alexandru Radu
Cecilia Tohăneanu
Daniel Buti
Aurora Martin
Ioana Paverman
Nicolae Drăgușin

TEHNOREDACTOR

Liviu Stoica

sferapoliticii@rdslink.ro
redactia@sferapoliticii.ro
<http://www.sferapoliticii.ro>

Sfera Politicii

NUMĂRUL 137, ANUL XVII, iulie 2009

Editorial

- Italia și România. Două tipuri de migrație față în față 3
Federico Focacci

Migrații

- Migrația și euforia remitențelor. Implicații ale crizei economice actuale..... 10
Gabriela Prelipcean
- Impactul migrației asupra contextului internațional actual..... 14
Călin Sinescu și Liliana Trofin
- Tranziții biografice și redefiniri identitare în experiența de migrație 23
Vasilica Andronic
- Migrația forței de muncă și resursele umane – impact geostrategic 28
Flavia Bristena Nicolae
- Migrația etnică din România: între exil și căutare..... 34
István Horváth
- The Romanian versus the Italian Government over the Discrimination
of the Romanian Immigrants..... 39
Anca Ionescu

Semn de întrebare: Sabina Stan 47

Semn de întrebare: Adam Drazin 49

Semn de întrebare: Stefano Rolando..... 52

Arhiva

- Arhivele Sfera Politicii - N.D. Cocea, un boier amoral (2)..... 58
Stelian Tănase

Eseu

- Contribuția teoretică a lui Arend Lijphart în studiul comparat
al societăților multiculturale..... 66
Andreea Zamfira

U.E. și fenomenul migrațiilor

- Idealism and Realism in the European Union's Immigration Policies..... 86
Irina-Raluca Ivan
- Politica UE în domeniul migrației – mai multe fațete ale aceleiași dileme..... 93
Cristina Elena Bobu

Recenzii

- Politica la români 98
Sabin Drăgulin
Alexandru Radu, *Un experiment politic românesc Alianța "Dreptate și Adevăr PNL-PD"*
- Civilizația occidentală, dincolo de era „imperială” 100
Costinel Anuța
Neagu Djuvara, *Războiul de șaptezeci și șapte de ani și premisele hegemoniei americane (1914-1991)*
- Hinducerea unei noi puteri 102
Silviu Petre
John Farndon, *India. Ascensiunea unei noi puteri mondiale*
- Înțelegând instituțiile 106
Ioana Paverman
Hugh Hecló, *On Thinking Institutionally*

Semnale 109

Index de autori 111

Faza I – emigrarea italienilor la cumpăna secolelor XIX și XX

Schimbul de fluxuri migratorii are rădăcini istorice. Întrebarea care ar trebui să se pună este: „*Români în Italia sau italieni în România?*”. La sfârșitul secolului XIX, nordul Italiei era parte componentă a Imperiului Austro-Ungar. La cumpăna dintre secolele XIX și XX întregi comunități din Trentino, Friuli și Veneto și-au părăsit vatra emigrând în țările române. Motivația emigrării era preponderent economică însă aceste experiențe au fost uitate în timp.¹

Fenomenul de emigrare italian era de tip pendular, mai exact italienii plecau în România primăvara și se reîntorceau acasă la sfârșitul toamnei. O analiză corectă ar trebui să arate că acest fenomen era cunoscut încă din perioada anilor '60 ai secolului XIX. Peste 600 de muncitori proveniți din Italia lucrau în anul 1868 în toate regiunile României, la construirea de căi ferate, poduri, străzi sau mari edificii publice. Pătrunderea muncitorilor italieni pe piața forței de muncă din România corespunde perioadei începutului de modernizare a statului român.

Este dificil să spunem cu precizie când fenomenul de emigrare a italienilor a devenit constant și important. Fenomenul ca număr însă se pare că a căpătat un accent de regularitate imediat după anul 1890. Afluxul maxim de muncitori italieni a avut loc în perioada anilor 1894 și 1897-1898. În conformitate cu datele transmise de consulul italian Giulio Tesi, care își avea sediul la Galați, numărul de muncitori stagionari angajați în această perioadă depășea 7000. Este necesar să facem următoarea observație: aceste date acoperă numai provinciile Moldova și Dobrogea care intrau în jurisdicția consulatului. Numărul este semnificativ deoarece în anul 1893 pentru aceeași jurisdicție erau înregistrați 5000 de angajați. Aceștia își desfășurau activitatea în saline, cariere de piatră sau în infrastructură, de exemplu la construirea podului și a portului de la Cernavodă. Numai în aceste două obiective de investiții lucrau aproximativ 2000 de muncitori proveniți din Italia.

După anul 1895 profitând de experiența anilor anteriori firmele de construcții italiene din România vor ajunge să câștige principalele licitații pentru realizarea proiectelor de infrastructură ale vremii. Conform estimărilor realizate de ministrul italian Beccaria Incisa între anii 1890-1895 valoarea totală a investițiilor ajunsesse la 21.500.000 de franci francezi. În anul 1897 funcționau în Moldova și Dobrogea 13 firme italiene care lucrau cu statul român. Aceste firme de construcții angajau forță de muncă calificată din Italia cu precădere din Veneto și în special din regiunea Udine. Ulterior au început să vină în România și muncitori care proveneau din sudul Italiei sau din provinciile de la Marea Adriatică.

Experiența firmelor italiene pe piața românească le permitea să câștige licitațiile, profitând și de aflusul constant de forță de muncă calificată provenită din patrie. În același timp, muncitorii italieni obțineau salarii bune fapt ce reprezenta un factor important de atragere a acestora.² Ministrul Beccaria nota în anul 1897 că, condițiile materiale și morale ale angajaților italieni erau destul de bune iar muncitorii reușeau să realizeze economii. De exemplu, un tăietor de lemne reușea să economisească într-un sezon aproximativ 1000 de lire. O mare parte dintre aceste economii – așa cum se întâmplă astăzi cu românii emigrați din Italia – erau trimise în țară prin intermediul poștei.

Numeroase edificii publice din România construite înainte de izbucnirea primului război mondial au fost construite cu ajutorul forței de muncă italiene. Printre cele mai importante amintim: vechiul sediu al Camerei Deputaților, Teatrul Național

¹ Tratto da: Tesi di Laurea Specialistica di Federico Focacci: „*Branding Romania: trasformazioni sociali e nuova immagine*”, Luglio 2007.

² Il Console Generale Giulio Tesi rapportava, nel 1896, che molti dei muratori, minatori, tagliatori di pietra raccoglievano in media circa 5 franchi a testa al giorno.

din Iași, sediul primăriei din Buzău, la care sau adăugat poduri, linii de căi ferate, tuneluri, etc. Prezența consistentă și constantă a forței de muncă italiană în România a lăsat urme care pot fi văzute și astăzi.¹

Emigrația cu caracter sezonier a italienilor a încetat imediat după izbucnirea primului război mondial. Realizarea Marii Uniri și alipirea Transilvaniei, Basarabiei și a Bucovinei a adus cu sine o creștere a forței de muncă autohtonă specializată fapt ce a condus la renunțarea forței de muncă străine.²

A II-a fază – emigrarea în ambele sensuri după revoluția română din decembrie 1989

La începutul anilor '90 România a reapărut pe scena europeană ca o țară activă pe frontul emigrației. În prima fază, a existat o emigrare de tip etnic, germanii, maghiarii și în parte românii. Ulterior după căderea regiului comunist și declanșarea procesului de trecere a economiei de la economia de tip comunist la economia de piață o serie de fabrici și activități comerciale au fost închise. O parte a forței de muncă care nu s-a mai regăsit în noile realități economice a emigrat, transformându-se în forță de muncă sezonieră.

În conformitate cu estimările Institutului Național de Statistică³, începând cu anul 1990 s-au înregistrat aproximativ 380.000 de cetățeni români care au rezidența definitivă în Italia. Italia împreună cu Spania și Germania reprezintă principalele destinații ale românilor care doresc să emigreze. Limba română care are în componența sa cuvinte de origine latină în proporție de 80%, în comparație cu celelalte state din zonă care au un alfabet de origine slavă (mai puțin Ungaria), a fost un fel de *trait d'union*. Cu toate acestea doar o mică parte dintre aceștia aveau la momentul intrării pe teritoriul italian un contract de muncă și un permis de ședere.⁴

În anul 1990, în Italia erau înregistrați aproximativ 8000 de cetățeni români însă aceste cifre au crescut an de an. În fiecare an, au emigrat români care au ocupat locuri de muncă în domeniul îngrijirii casnice, a asistării persoanelor cu handicap sau a bătrânilor, dar și muncitori care și-au pierdut locurile de muncă în fabricile sau șantierele autohtone. În prima fază a anilor '90, a existat o emigrare de tip „informal”, la marginea legalității, caracterizată printr-o ședere pe timp limitat cu scopul realizării unor venituri.⁵ Ulterior, s-a manifestat un fenomen de permanențizare a forței de muncă odată cu deținerea unui loc de muncă stabil și realizarea unor relații interpersonale la nivelul comunității locale. Astfel se dezvoltă un fenomen de emigrare pe motive economice care a angrenat categorii sociale importante. Mirajul realizării unor venituri importante și deci al ridicării nivelului de trai prin intermediul emigrării a fost principalul motiv al acestui flux migrator în Europa.⁶

Concomitent cu emigrarea românilor în Occident a existat și fenomenul delocării producției. Mai multe firme italiene de mărime mică și mijlocie au preferat

1 Solo una parte trascurabile di operai stagionali italiani apparteneva ad altre categorie professionali: fornai e venditori ambulanti di coltelli.

2 Tratto da: Dall'adriatico al Mare Nero: veneziani e romeni, tracciati di storie comuni, Grigorie Arbore Popescu.

3 ROMANIA, Immigrazione e lavoro in Italia – Statistiche, problemi e prospettive., pag. 81, Caritas Italiana, ed. Idos, Roma, 2008.

4 Tratto da: Rapporto 2008 dell'Osservatorio sulla reciproca percezione d'immagine tra italiani e romeni – Fondazione Università IULM di Milano.

5 Alla fine degli anni '90, la comunità romana in Italia era stimata intorno alle 50 mila unità per poi superare quota 100 mila nel 2002.

6 Dossier Statistico Caritas/Migrantes 2007/2008.

să investească în România fiind atrase de costurile mici ale mâinii de lucru. În realitate Italia a fost dintotdeauna o țară care a investit în economia românească. În timpul regimului Ceaușescu mai multe corporații din peninsula au participat la realizarea unor investiții în industria românească. De exemplu, societatea Eni și în special grupul Ansaldo a participat la construcția centralei nucleare de la Cernavodă.¹ După 1989 întreprinderile mici și mijlocii din Italia au început să vină în masă în România investind cu precădere în industria ușoară, îmbrăcăminte și încălțăminte, dar și în infrastructură cum ar fi modernizarea aeroportului Henri Coandă de la București-Otopeni. Investițiile străine în economia românească au vizat cu precădere industria ușoară deoarece prețul mâinii de lucru era și este scăzut în condițiile în care România deține o mână de lucru calificată în aceste domenii. Produsele realizate în România sunt exportate în procent de 80%² pe piețele europene deoarece nu există o piață internă suficient de dezvoltată care să absoarbă aceste produse.³

A III fază – cele două fluxuri migratoare ale anilor '2000

Conform unei analize realizate de *Unioncamere*⁴ firmele italiene aveau o cerere de forță de muncă la nivelul anului 2006 de nu mai puțin de 160.000 de muncitori străini. Încă din anul 2000 se poate spune că forța de muncă românească își aducea contribuția la economia italiană. Integrarea românilor în structurile economice din peninsula a căpătat în timp un fenomen structural. Emigranții români nu au provenit numai din categoria muncitorilor care au rămas fără un loc de muncă în țară, dar și din tineri cu studii medii și universitare. Conjunctura economică defavorabilă din România, dar și posibilitatea de a câștiga mai mult i-a atras pe români. La sfârșitul anului 2003, conform datelor deținute de Ministerul de Interne, numărul românilor care dețineau permise de ședere pe teritoriul statului italian atingeau cifra de 240.000. Conform statisticilor realizate, comunitatea română deține primul loc între comunitățile de emigranți devansând chiar comunitatea albaneză.⁵

Integrarea românilor nu a fost lineară. O parte dintre aceștia s-au integrat lucrând în forme legale cu cărți de muncă plătind în acets fel taxe și impozite, o altă categorie, care, poate, înglobează categoriile cu pregătire profesională mai slabă supraviețuiesc din diferite activități care de multe ori sunt ilegale fiind urmate de violență fizică. O altă categorie, a întreprinzătorilor români a dezvoltat o rețea impresionantă de firme mici și mijlocii în toate regiunile italiene, cu precădere în domeniul construcțiilor. Acest fenomen a cunoscut o evoluție progresivă în ultimii ani. Conform statisticilor realizate de *Unioncamere* între anii 2005-2006, s-a observat o creștere de 24% de la 14.505 la 17.926 de întreprinderi. Între anii 2006-2007 creșterea a fost de 50% de la 17.926 la 26.907. Practic la 31.12 2007 s.r.l-urile deținute de români reprezentau 13% din totalul micilor întreprinderi deținute de extracomunitari. Din punct de vedere ocupațional 78% dintre acestea activau în domeniul construcțiilor, 22% în do-

1 Oggi la centrale di Cernavoda eroga quasi il 18% del fabbisogno nazionale con l'apertura della 2° unità nel 2008.

2 Tesi di Laurea di Federico Focacci: „*Branding Romania: trasformazioni sociali e nuova immagine*”, Luglio 2007.

3 La presenza italiana ha manifestato, soprattutto alla fine degli anni '90, la tendenza a concentrarsi in alcune aree geografiche. Tra queste, rilevante è la presenza dei nostri imprenditori nei distretti nord-occidentali della Romania, ed in particolare nella provincia di Timisoara, dove si è ricreato un vero e proprio distretto industriale italiano.

4 ROMANIA, Immigrazione e lavoro in Italia – Statistiche, problemi e prospettive. Caritas Italiana, ed. Idos, Roma, 2008.€

5 Altre 130 mila domande di assunzione di lavoratori romeni sono state poi presentate in occasione del decreto flussi del 2006, arrivando così a 271 mila presenze secondo la Caritas.

meniul comercial de tip angro, 7% vânzarea cu amănuntul iar 5% activități de tip manufacturier. Un an mai târziu aceeași *Unioncamere*¹, centralizând datele la 31.12 2008 arăta că doar în primul trimestru al anului întreprinderile românești au crescut de la 26.907. la 28.694 realizând împreună cu ceilalți angajați români care lucrează cu carte de muncă 1,2% din P.I.B. al Italiei. Regiunea cu ce-a mai mare prezență a întreprinderilor românești este Lombardia cu cele 5.545, urmată de Piemonte cu 5.328 și Lazio cu 4.741.²

Dacă o parte din imigranții români au avut ca principal motiv venirea în Italia găsirea unui loc de muncă stabil și construirea un viitor mai bun, în sens invers întreprinderile italiene au continuat procesul de delocalizare a activităților industriale începute în anii '90.³ Din acest motiv prezența italiană a devenit din ce în ce mai importantă.⁴ Logica investițională rămâne aceea a exploatării mâinii de lucru cu un cost scăzut însă se observă o diversificare a relațiilor comerciale incluzând acum și *joint ventures, partnerships* sau acorduri de colaborare pentru realizarea de investiții industriale în domenii cu plus valoare ridicată. Intrarea României în U.E. a facilitat dezvoltarea unor proiecte comune. În același timp evoluția economică din ultimii ani a permis creșterea puterii de cumpărare a cumpărătorului român fapt ce a permis ca o parte din producția care anterior era rezervată exportului să fie desfăcută pe piața internă. Un alt domeniu este reprezentat de existența investitorilor instituționali. În ultimii doi ani băncile italiene au descoperit interesul pentru piața română ca efect al relațiilor economice bilaterale din ce în ce mai active⁵. Câteva instituții de credit italiene au cumpărat bănci locale sau au deschis filiale proprii. Pentru a exemplifica folosim câteva exemple: Banca Italo-Romana care se află în proprietatea grupului Veneto Banca, Banca di Roma, Unicredit Romania, San Paolo/Imi Romania, Daewoo Bank⁶. Pentru a completa imaginea prezenței italiene în România arătăm câteva societăți de mare importanță care participă la proiecte privind energia, transporturi sau infrastructură. Dintre aceste amintim Ansaldo Nucleare (Finmeccanica), în domeniul nuclear, grupul Astaldi/Italstrade, în infrastructură, Todini Costruzioni Generali, în opera civile și infrastructură, Selex Communications (Finmeccanica), sistemul de control al aviației civile, Tme Termomeccanica, în domeniul ambiental, Sia (Societa Interbancaria per l'Automazione), în domeniul serviciilor financiare.

Criza economică mondială a afectat nivelul afacerilor dintre cele două economii însă previziunile indică semnale de revenire chiar dacă timide. Revenirea la un mediu de afaceri prolific este ajutat și de existența unui cadru legal European care facilitează investițiile străine în România. Diverse programe ca Phare, Ispa și Sapard ca și legi de susținere financiară ca de exemplu legea 212/92 și legea 84/2001 facilitează și acordă fonduri sau credite cu dobândă redusă pentru România. De puțin timp Uniunea europeană a rezervat pentru statul roman suma de 4,083 miliarde de euro pentru următorii 5 ani pentru investiții în dezvoltare.

1 Tratto dal sito www.osservatorioitro.net, Le imprese romene in Italia: un trend in crescita.

2 Se la regione Lazio è al terzo posto come numero di presenze, la sola provincia di Roma è al secondo posto con ben 3.973 unità rispetto alla provincia di Torino – che occupa invece il primo posto con 4.121 imprese – e di Milano con 1.631 imprese individuali.

3 L'accento va collocato sull'incidenza che aziende importanti nell'economia italiana hanno espresso radicandosi nel tessuto produttivo della Romania nel ramo creditizio, energetico, tecnologico, industriale, commerciale, manifatturiero, etc, contribuendo allo sviluppo del paese

4 Tratto da: Tesi di Laurea di Federico Focacci: „*Branding Romania: trasformazioni sociali e nuova immagine*”, Luglio 2007.

5 Tratto da: Rapporto 2008 dell'Osservatorio sulla reciproca percezione d'immagine tra italiani e romeni – Fondazione Università IULM di Milano.

6 Altre banche italiane hanno partecipazioni azionarie in banche romene, come il Monte dei Paschi di Siena nell'Alpha Bank Romania e la Banca Popolare di Vicenza nella Volksbank Romania.

A IV fază – Intrarea României în Uniunea Europeană. Între libera circulație, tensiuni și noi oportunități de afaceri

Odată cu intrarea unei țări în U.E. sunt abolite orice tip de restricții privind libera circulație în interiorul țărilor uniunii. Efectul pe care l-a avut această reglementare a multiplicat fluxul migratoriu dinspre România spre Italia. Statul italian s-a dovedit a fi nepregătit să facă față și să gestioneze un val de migrație de aceste proporții.

Conform Caritas¹, la începutul anilor 2007 românii care locuiau în Italia atingeau cifra de 556.000 care reprezenta 15,1% din totalul imigranților din peninsulă. La începutul anului 2008 numărul a crescut la 856.700 de persoane care dețineau permis de ședere care reprezintă 21,5% din totalul străinilor însă dacă sunt luați în calcul și românii care nu au documente valabile de ședere se ridică la peste 1.000.000 de prezențe.² După cum se observă din aceste date statistice un sfert din întreaga populație de imigranți din Italia este alcătuită din români. Această realitate a produs și anumite evenimente care au avut efecte relevante pentru relațiile diplomatice dintre cele două țări. Ceea ce preocupă este modul în care prezența unei comunități importante a fost percepută de societatea italiană și de media. Acest val de migrație a fost perceput ca o invazie nedorită de cetățeanul de rând italian deoarece a produs probleme de ordine publică. Acest sentiment este legitim statistic prin rata procentuală de reate la care au participat cetățeni români.³ Trebuie subliniat că o parte importantă din aceste reate au fost comise de cetățeni români de etnie rromă, o minoritate care a emigrat din România într-o proporție mult mai mare.⁴

Această situație s-a agravat în ultimii doi ani. Între evenimentele cu impact mediatic major se găsește asasinarea Giovannei Reggiani pe data de 31/10/2007, în urma unei agresiuni fizice brutale de către Nicolae Romulus Mailat, cetățean român de etnie rromă în vârstă de 24 de ani. Asasinarea și mai ales modul în care a murit Giovanna Reggiani a avut un puternic impact asupra opiniei publice italiene provocând o escaladare a isteriei generale care a alimentat xenofobia și rasismul în raport cu întreaga comunitate română punând în dificultate ambele state. Un alt caz care a inflamat opinia publică și mediul politic a fost violarea unei fete de 14 ani la Roma în parcul Caffarella. Acest nou caz de violență a condus la răcirea relațiilor diplomatice dintre România și Italia.⁵

Intrarea României în U.E reprezintă posibilitatea accederii la fonduri europene în valoare de 4,083 miliarde de euro pentru perioada 2007-2013. Aceste fonduri importante sunt date de U.E. cu scopul reducerii diferențelor de dezvoltare între România și celelalte țări din occident. Pentru a facilita implementarea acestor programe s-a hotărât la nivel european realizarea unor proiecte de maximum 5.000.000 de euro desfășurate pe cel mult 3 ani la care pot participa și firme din celelalte țări europene recunoscute pentru expertiza realizată în proiecte europene. Această pre-

1 Dossier Statistico Caritas/Migrantes 2007/2008.

2 L'incremento è stato molto significativo sul totale degli stranieri che fanno dei romeni il primo gruppo per numero di presenze.

3 Tratto da una ricerca svolta congiuntamente dall'Università Bocconi e la Fondazione IULM di Milano dal titolo: Il valore aggiunto nella cooperazione tra italiani e romeni, Maggio 2009.

4 Sulla distinzione tra rom e romeni si è registrata una grande confusione, imputabile anche a una informazione fornita dai media non proprio trasparente, che ha condotto l'opinione pubblica a demonizzare in modo indiscriminato qualunque immigrato originario della Romania.

5 Infine, per quanto riguarda le stime dei motivi della presenza, su circa un milione di romeni, la Caritas stima che il 73,7% dichiara che è in Italia per motivi di lavoro, mentre il 23,5% per motivi di famiglia. Infatti nel 2006, i matrimoni misti che hanno coinvolto persone di nazionalità italiana e romena sono stati il 17% del totale dei matrimoni misti con un coniuge italiano.

vedere a trezit interesul societăților occidentale. În Italia firme de consultanță și formare profesională s-au declarat disponibile să participe la colaborări cu parteneri români cu scopul identificării unor interese comune. Principalele domenii individualizate de partenerii italieni sunt:

1. Instruire și formare cu scopul creșterii și dezvoltării unei societăți bazată pe cunoaștere
2. Armonizarea educației continue și piața muncii
3. Dezvoltarea adaptabilității angajaților și ale întreprinderilor
4. Modernizarea serviciilor publice pentru ocuparea locurilor de muncă
5. Promovarea unor măsuri active pentru ocuparea forței de muncă
6. Promovarea includerii sociale
7. Asistență tehnică

Încă din 2007 în Italia experți din sectorul juridic, experți în consultanță și a formării profesionale a început să studieze noi modalități de a face *business*.

Până la urmă,¹ acest studiu al migrațiilor reciproce între România și Italia, ne demonstrează că aportul adus de ambele comunități dezvoltării reciproce este foarte mare. Eforturile susținute ale imigranților români de ași ameliora propria condiție economică și a realiza propriile proiecte de viață, cu toate dificultățile instituționale, financiare și sociale, au fost importante. Multora dintre aceștia italienii își încredințează ceea ce au mai prețios: copiii, bătrânii și bolnavii. Cu toate acestea tratamentul rezervat imigranților români este inferior acelora rezervat italienilor aflați în aceeași poziție. Din acest motiv la nivel instituțional trebuie realizate și finalizate acele inițiative care să promoveze imaginea acestui popor care a devenit deja o resursă de care Italia nu se mai poate disponibiliza. Totodată cazurile patologice cuceresc prima pagină a media deoarece progresele în domeniul economic, social și cultural al comunității române nu reprezintă interes mediatic. În același timp există o atitudine de închidere a comunității în fața realității care o înconjoară.

Succesul întreprinderilor mici și mijlocii românești ar trebui să devină un instrument de mediere culturală ușurând procesele de integrare și totodată să permită italienilor să revaluteze cuvântul „român” în lumina beneficiilor de natură ocupațională, economică, financiară pe care acest popor îl asigură țării care îl ospitează.

În acest timp firmele italiene în România, reprezentate în parte de *Unimpresa Romania* (asociație care cuprinde 26.000 de firme italiene care acționează în România) dau de lucru la aproximativ 130.000 de angajați. Schimburile comerciale dintre România și Italia a depășit în anul 2008, 11.500.000.000 de euro. Raporturile dintre cele două țări este solid și reprezintă o bază de creștere și creare de noi oportunități. Din acest motiv toate părțile implicate (media, întreprinderi, sindicate, asociații, partide și instituții) trebuie să colaboreze în fiecare zi pentru a susține legăturile dintre cele două țări.

Traducere din limba italiană de Sabin Drăgulin

¹ Riflessioni tratte da una ricerca svolta congiuntamente dall'Università Bocconi e la Fondazione IULM di Milano dal titolo: Il valore aggiunto nella cooperazione tra italiani e romeni, Maggio 2009.

Migrația și euforia remitențelor. Implicații ale crizei economice actuale

■ GABRIELA PRELIPCEAN

The literature on migration and remittances is interested now in two problems: the effects of post-enlargement EU migration and the consequences of the actual and contagious crisis. Five years after EU-10 enlargement free migration represent a solution rather than a foe for labor markets, but the crisis gives another dimension for the open character of labor markets moving to a different stage. This study mainly focused in remittances determinants and consequences together with new trends in European migration.

Keywords:

Globalisation, migration, remittances, remittances euphoria, migration policies, EU

1. Introducere

Globalizarea a indus și impus noi mișcări în spațiul internațional, iar printre cele mai importante se numără mișcarea relativ liberă a oamenilor, bunurilor și capitalului. Efectele economice ale comerțului internațional și ale fluxurilor de capital au fost măsurate, analizate și pot fi bine precizate, în timp ce efectul net al migrației a fost mult mai puțin studiat și înțeles, chiar dacă fluxurile migraționiste au apărut cu mult înaintea fluxurilor de bunuri și capital.

În ultimii ani, migrația a devenit subiect de dezbatere publică și de analiză economică, iar astăzi reprezintă unul dintre cuvintele cheie pentru antreprenorii vizionari și pentru factorii decizionali. Consecințele migrației pot fi de natură economică, socială și psihologică, migrația afectând atât migranții, cât și nativii. În acest studiu aspectele economice primează.

Din literatura de specialitate se desprinde clar ideea că migrația poate fi benefică pentru toate părțile implicate, indiferent că este vorba de țările emittente, țările receptoare sau migranții înșiși. Nu poate fi negată existența câștigătorilor și a perdanților procesului, însă efectul global net este pozitiv.

Unii autori argumentează faptul că mobilitatea internațională a forței de muncă trebuie să fie deplină, astfel încât să poată fi obținute avantaje asemănătoare comerțului internațional. Pritchett evidențiază faptul că mobilitatea inter-

națională a forței de muncă poate conduce la bunăstare mondială.¹ Kahanec și Zimmermann arată că soluționarea problemelor demografice și economice la nivelul UE ține de fenomenul de circulație liberă, de fenomenul de brain-drain (circulația „creierelor”); migrația liberă nu trebuie să mai fie considerată în opoziție cu deschiderea pieței muncii și cu sistemele de securitate socială din UE.²

Cercetarea economică în domeniul migrației poate fi realizată în diverse maniere (analiza cost-beneficiu, modelarea datelor rezultate din cercetări empirice, analiză financiară dinamică), iar pentru un specialist nu este surprinzător faptul că migrația internațională poate fi apreciată și analizată diferit în funcție de obiectivele urmărite. Existența unor diferențe mari între țări privind salariile sau PIB-ul conduce la migrație; fluxurile de migranți alterează distribuția venitului în țările emitente și în cele receptoare.

Complexitatea proceselor (cu puncte de cotitură, inflexiune și întoarcere) induse de migrație și efectele sau consecințele acestora au atras specialiștii în cercetări în acest domeniu, ceea ce a condus la existența mai multor școli și curente de gândire, dialogul rămânând deschis. Astfel, există studii referitoare la analiza echilibrului între veniturile din remitențe, considerate cadouri financiare neașteptate pentru economiile țărilor emergente³ și a riscul plecării segmentului educat⁴. Ratha⁵ arată că intrările de remitențe contrabalansează pierderile pe care țara de origine le are prin migrație, iar Leon-Ledesma și Piracha⁶ demonstrează că, în țările din centrul și estul Europei, se manifestă efecte pozitive ale remitențelor asupra investițiilor și consumului privat, iar elasticitatea consumului este aproape dublă față de cazul investițiilor.

2. Remitențele - factor determinant al migrației

Una dintre principalele consecințe pozitive ale migrației internaționale sunt remitențele. Remitențele pot fi definite ca transferuri bănești spre țara de origine, iar cele asociate forței de muncă migrante ca fluxuri transmise de migranți spre familii, prieteni, văzute ca o compensație pentru fenomenul de „brain-drain” și, în general, pentru ieșirile de capital uman.

Motivațiile pot fi: *endogene* (cele care țin de migrant înșăși), dată de atitudinea altruistă, față de familie și de cei apropiați rămași acasă (nivelul depinde de tipul migrației: temporară sau permanentă, de educația și abilitățile migrantului etc.) și *exogene* (cele care țin de mediul extern), precum securitatea în transmiterea fondurilor, reducerea sau anularea taxării sumelor transmise, distribuția geografică a migranților și diferențele de PIB între țara de origine și cea de destinație.

Remitențele cresc veniturile țării din surse externe, cu efecte în domeniul creșterii nivelului de trai al celor ce le primesc, al dezvoltării economice locale, prin

1 Pritchett, L. (2006), *Let Their People Come: Breaking the Gridlock on Global Labor Mobility*, Washington, DC: Center for Global Development

2 Kahanec, M., Zimmermann, K.F., eds. (2009), *EU Labor Markets after Post-Enlargement Migration*, Springer, Berlin et al.

3 Acosta Pablo (2008), „The Impact of Remittances on Poverty and Human Capital. Evidence from Latin American Household Surveys”, in Caglar Ozden and Maurice W. Schiff, *International Migration, Economic Development and Policy*, World Bank

4 Docquier, Frederic, Rapoport Hillel (2009), „Skilled Migration: The Perspective of Developing Countries.” In Jagdish Bhagwati and Gordon Hanson, eds., *Skilled Immigration Today: Problems, Prospects, and Policies*, Oxford: Oxford University Press

5 Ratha Dilip (2003), „Worker Remittances: An Important and Stable Source of External Development Finance”, in *Global Development Finance 2003: Striving for Stability in Development Finance*, Washington, DC: International Monetary Fund

6 Leon-Ledesma Miguel, Piracha Matloob (2001), *International Migration and the Role of Remittances in Eastern Europe*, [ftp://ftp.ukc.ac.uk/pub/ejr/RePEc/ukc/ukcedp/0113.pdf](http://ftp.ukc.ac.uk/pub/ejr/RePEc/ukc/ukcedp/0113.pdf)

creșterea consumului și a investițiilor, precum și prin reducerea presiunii asupra guvernului pentru implementarea reformelor economice și sociale.

Nu există totuși un consens referitor la contribuția remitențelor la creșterea economică și la crearea de noi locuri de muncă. Ratha a demonstrat în cazul Mexicului că există un efect de levier consistent, un mecanism de multiplicare a sumelor intrate¹, iar Orozco, pe exemplul țărilor din Europa de Est și Asia, au evidențiat existența unui efect de multiplicare redus în țările receptoare de remitențe.² Remitențele produc efecte, în principal, pe termen scurt; pe termen lung nu există studii care să ateste impactul pozitiv asupra dezvoltării economice.

Unele studii arată că până la 80% din volumul remitențelor sunt utilizate pentru consumul de bază al familiilor, iar între 5-10% sunt utilizate pentru investiții în capitalul uman (educație, sănătate, nutriție). Diferența poate cuprinde: cumpărare de terenuri, locuințe etc. adesea văzute ca active ale emigranților, o mică parte este cheltuită pe evenimente socio-culturale, pentru plata creditelor, economii și o foarte mică parte pentru crearea de activități productive³.

Principalii beneficiari ai remitențelor sunt, *la nivel microeconomic* sunt familiile rămase în țară. Studii OCDE demonstrează stabilitatea structurii utilizării remitențelor, o pondere redusă a „investițiilor productive”, dar poate reprezenta un sistem financiar suport prin efectul de back-up pentru situații de criză, asigurarea educației copiilor etc. *La nivel macroeconomic*, poate fi evidențiată creșterea consumului intern, susținerea balanței de plăți, dar există și efecte asupra inflației, ratei de schimb, exporturi, importuri.

3. Remitențele și re proiectarea politicilor migraționiste

Politicile de migrație diferă de la țară la țară și pot fi evidențiate mai multe tipuri. Australia, Noua Zeelandă și Canada utilizează un sistem de tip scoring, prin care indivizii cu nivel ridicat de calificare sunt favorizați. SUA folosește un sistem de cote pentru migrația legală, din care 2/3 din cotă sunt pentru membrii familiei, ai cetățenilor și rezidenților din SUA. Țările UE accentuează statutul refugiaților și azilanților în luarea deciziei de imigrare și impun restricții pe piața muncii pentru forța de muncă din țările nou intrate în UE.⁴

Măsurarea efectelor migrației are în vedere, de regulă, doar o parte a fenomenului, însă migrația afectează bunăstarea societății în ansamblul ei și, astfel, devine un element sensibil și important pentru politicile din domeniu, politici care necesită formularea unor aspecte importante referitoare la consecințele migrației asupra pieței muncii, adaptarea și integrarea migranților în țările gazdă, competiția bunăstării.⁵ Toate acestea au nevoie de date corecte, complete și armonizate pentru a putea face recomandări de politici corecte.

Riscurile și posibilele efecte negative ale remitențelor constau în creșterea inegalităților la nivelul comunității (de regulă, familiile foarte sărace nu migrează)⁶, scăderea intenției de angajare în activități productive pe piața națională, dependen-

1 Ratha Dilip (2003), „Worker Remittances: An Important and Stable Source of External Development Finance”, in *Global Development Finance: Striving for Stability in Development Finance*, Washington, DC: International Monetary Fund

2 Orozco Manuel (2003), „Worker Remittances: An international comparison”, working paper, *Inter-American Development Bank*

3 Orozco Manuel (2003), *Op.cit.*

4 Hatton, T.J. Williamson, J.G. (2004), „Refugees, Asylum Seekers and Policy in Europe”, *NBER Working Paper*, No. 10680

5 Gordon H. Hanson (2008), *The Economic Consequences of the International Migration of Labor*

6 *Ibidem*

ța de remitențe, concomitent cu apariția riscului culturii dependenței care diminuează inițiativa individuală¹, apariția presiunii inflaționiste, deoarece cererea excesivă pentru terenuri și case conduce la creșterea artificială a prețurilor acestora și, nu în ultimul rând, existența fenomenului de brain drain și migrația lucrătorilor calificați.

Datele statistice limitate, discontinue și dispersate impun introducerea unor metode noi de colectare, selectare, analiză și diseminare a datelor și informațiilor cu privire la migrație și remitențe. Concret, se propune introducerea unui capitol separat privind migrația în Anuarul statistic și armonizarea definirii și calculului indicatorilor la nivel european.

4. Concluzii

Actuala criză economică globală reprezintă o provocare pentru modul în care guvernele vor ști să gestioneze această situație. Dificultățile provin din faptul că nu există o situație identică pentru analiza datelor istorice, inexistența datelor referitoare la impactul crizelor economice asupra fluxurilor de migrație și a pieței muncii, fluiditatea climatului economic global, afectată de necesitatea înțelegerii motivațiilor și comportamentului imigranților, precum și natura extrem de complexă a relației dintre fluxurile de migrație și fluctuațiile ciclului de afaceri, pentru o evoluție optimală a politicilor referitoare la migrație. Pentru analiști, actuala criză pune problema tipului de evoluție a fluxurilor de migrație, o problemă nouă, fără repere istorice.

Studii recente demonstrează o încetinire după anul 2007 a ritmului de creștere a migrației. Sunt sugerați și factori care au ameliorat creșterea globală a fluxurilor de migrație, cum ar fi: creșterea aversiunii față de imigranți, analiza fluxurilor de migrație inversate, evoluția politicilor de migrație, măsuri mult mai ferme împotriva migrației ilegale prin veriga securității sporite a frontierelor, îmbunătățirea condițiilor economice și politice în țările sursă, înrăutățirea climatului economic din țările dezvoltate, menținerea restricțiilor pe piața muncii în unele țări ale UE.

Cercetările referitoare la crizele economico-financiare anterioare au demonstrat că procesele asociate migrației și remitențelor au o inerție mai mare și sunt caracterizate printr-un decalaj specific în funcție de țară, față de evoluția fenomenelor economico-financiare.

Prin evaluarea consecințelor mobilității forței de muncă pot fi jalonate politici în domeniul migrației. Existența restricțiilor pe imigrație poate fi justificată pe baza menținerii bunăstării, prosperității cetățenilor săi² sau pe temeiurile politicilor referitoare la impactul imigrației asupra votanților.³

Nici relaxările politicilor pe domeniul migrației despre care vorbește OMC nu vor fi foarte repede puse în practică, nici țările din UE nu vor deschide total piețele proprii ale muncii pentru forța de muncă străină, astfel că factorii decizionali care au ca ghidaj evoluția migrației internaționale ar trebui să țină seama și de modul în care literatura de specialitate face referire la aceste aspecte, inclusiv compoziția imigranților.

1 Bagasao, I.J. (2005), „Migration and Development: The Philippine Experience”, in Samuele Munzele Maimbo and Dilip Ratha, *Remittances. Development Impact and Future Prospects*, World Bank

2 Fachini Giovanni, Niemann Gerald (2007), „The Political Economy of International Factor Mobility”, *Journal of International Economics*

3 De Melo Jaime, Grether Jean-Marie, Müller Tobias (2001), „The Political Economy of International Migration in a Ricardo-Viner Model”, *CEPR Discussion Paper No. 2714*. 42

Impactul migrației asupra contextului internațional actual

■ CĂLIN SINESCU și LILIANA TROFIN

International migration has occurred all through history. Each year millions of people leave their homes and cross national borders in search of better standards of living and greater security for themselves and their families, undertaking jobs ranging from manual labor to high tech activities. In the 21st century international migration is one of the key factors that shape the world in which we live: it plays a central role in global processes of social, economic and political change. In this context, despite the existence of a modern legislation the migrants are continuing to be considered by the most populations from the destination countries as intruders that aggravate the crisis on the labor market, having a big contribution to the growing of criminality or to the supplement of social assistance budget.

Keywords:

migration, international migration, security policies, terrorism, crisis, resources, conflict

Considerații preliminare privind migrația

Multe din statele continentului european au dobândit un caracter multietnic, cuprinzând comunități importante de imigranți non-europeni și, mai ales, neasimilabili. Sub impactul migrației (legală/ilegală) autonomia statelor-națiune a fost redefinită, accentul fiind pus pe multiculturalism. Înseși noțiunile de „cetățenie” și de „identitate națională” au dobândit o nouă conotație¹. Însă, contrar profețiilor unor analiști, statele-națiuni din Europa nu au dispărut, rămânând, în continuare, principale entități politice care au capacitatea să determine sau să schimbe, prin politica lor externă, evoluția relațiilor internaționale². Cât privește fluxurile mari de imigranți, care au ca destinație țările dezvoltate, putem spune că toate măsurile colective de reglementare a problematicii specifice migrației și a refugiaților adoptate până până în prezent au un caracter limitat. În acest context, trebuie specificat că au existat și o serie de măsuri luate de către guvernele statelor naționale care „au intrat într-un conflict cu legile, convențiile și obligațiile internaționale preexistente”³. Incapacitatea statelor de a-și controla frontiere-

1 http://www.comunique.ro/img_editor/userfiles/file/IonDavid_Migratia_umana.pdf

2 <http://www.revistaz2.ro/politica-si-redistribuirea-puterii-globale-3699.html>

3 *Ibidem.*

le și preferința unor angajatori de a utiliza munca ieftină a imigranților ilegali (datorită costurilor ridicate ale securității sociale) denotă limitele autorităților de a obține sprijinul și cooperarea tuturor angajatorilor sociali¹.

Este dificil de măsurat gradul de migrație internațională în lipsa unor date statistice pertinente. Potrivit datelor disponibile, există o standardizare redusă a statisticilor referitoare la migrație, deoarece însăși definiția imigranțului internațional variază de la țară la țară. Fiecare stat poate astfel colecta date despre migrație în modul său specific și în diferite scopuri și îl poate defini după cum consideră de cuviință. Deci, statisticile proprii unei țări în materie de migrație depind de politica sa pe această linie, de structura sa administrativă și chiar de situația sa social-politică și economică. Ca urmare, criteriul de interpretare a acestor date statistice în materie de migrație este variabil².

Actorii migrației

Despre cel care se îndreaptă către o nouă țară în căutarea unor oportunități mai bune din punct de vedere economic, găsirea unui mediu profesional superior ori a unor căi de acces mai larg la familie, cultură sau religie, se presupune că este angajat într-un proces de migrație (emigrație din țara de origine și imigrație în țara de destinație). În viziunea specialiștilor, o asemenea migrație este apreciată drept voluntară. Țara de origine nu este obligată să permită părăsirea teritoriului său de către persoanele aflate în această situație și, cu atât mai mult, nici un stat nu este obligat să-i primească. Ca în orice joc, migrația creează modele complexe de câștigători sau perdanți. În acest context, imigranții oferă de multe ori posibilitatea efectuării unei munci ieftine de care să beneficieze economia în întregul său, dar și pe aceea de a concura pentru obținerea unor locuri de muncă cu cetățenii săraci ai țării-gazdă³.

Țările industrializate încearcă în acest cadru să limiteze imigrația ce are ca sursă globală Sudul. În pofida reglementărilor legale de trecere a frontierei, a restricțiilor și a măsurilor de pază și securitate luate împotriva încălcărilor de acest gen, se constată existența unui flux masiv ilegal de imigranți către spațiul comunitar.

În Statele Unite, de pildă, asemenea imigranți sosesc din diverse zone ale lumii și, în special, din Mexic, America Centrală și Zona Caraibelor, în timp ce în Europa Occidentală cea mai mare parte a acestora provin din Africa de Nord, Turcia și, în număr sporit, din Europa de Est⁴. Unii dintre șefii de state europene și-au exprimat temerea că, în cadrul acestui proces complex al integrării, controlul traficului de frontieră și, implicit, al numărului total de imigranți staționați pe teritoriul lor ar fi mai greu de realizat. Este și motivul pentru care electoratul suedez a respins propunerea de a fi membru a Uniunii Europene. În sprijinul acestei decizii, poate fi dat ca exemplu situația celor câtorva zeci de mii de imigranți și refugiați din nordul Africii, care au venit în Maroc în perioada 2004-2006 și care au reușit apoi să pătrundă în Spania prin două enclave din zonă. Exodul acestora nu a mai putut fi controlat, deoarece, o dată aflați pe teritoriul spaniol, ei nu mai puteau fi trimiși înapoi, în cazul în care autoritățile nu reușeau să le stabilească naționalitatea. Creșterea numărului de imigranți, care încercau să ajungă în zona enclavelor este rezultatul măsurilor luate pe linia limitării accesului diverselor ambarcațiuni ilegale de imigranți prove-

¹ *Ibidem*.

² R. Langhorne, *Global politics*, 2006, Hodder Arnold, p. 298.

³ I. S. Goldstein, J. C. Pevehouse, *International relations*, eighth edition, Jon C. Pevehouse University of Chicago, p. 434.

⁴ Brettell, Caroline, James Hollifield, eds. *Migration Theory: Talking across Disciplines*. Routledge, 2000, Stalker, Peter, *Workers without Frontiers: The Impact of Globalization on International*.

niți din nordul Africii. După ce autoritățile spaniole au închis acest culoar, imigranții nord-africani au găsit o nouă cale de acces prin zona Insulelor Canare.

Deși este un caz atipic pentru UE, procesul de emigrare în Marea Britanie a cunoscut o evoluție interesantă în perioada 1998-2007, așa cum se poate observa în tabelul de mai jos¹.

	Immigration			Emigration		
	TIM (thousands)	Brit. %	Non-Brit. %	TIM (thousands)	Brit. %	Non-Brit. %
1998	391	26%	74%	251	50%	50%
1999	454	25%	75%	291	48%	52%
2000	479	21%	79%	321	50%	50%
2001	479	23%	77%	306	52%	48%
2002	513	19%	81%	358	52%	48%
2003	508	20%	80%	361	53%	47%
2004	586	15%	85%	342	57%	43%
2005	563	17%	83%	359	52%	48%
2006	591	14%	86%	400	52%	48%
2007	577	13%	87%	340	50%	50%

În acest cadru, este utilă precizarea distincției dintre dreptul internațional și cutuma între imigranții și refugiați, ultimii fiind considerați persoane care caută să scape de ororile războiului, de urmările dezastrelor naturale sau de persecuția politică (fuga de discriminarea cronică poate sau nu constitui motiv de acordare a statutului de refugiat). Normele internaționale obligă statele să accepte refugiații care sosesc la frontierele lor. Refugiații de război sau cei care și-au părăsit căminele în urma dezastrelor naturale sunt adăpostiți în tabere temporar amenajate, până ce aceștia se pot întoarce la casele lor, deși șederea lor ar putea dura foarte mult timp. Refugiaților politici li se poate acorda azil pe teritoriul statului ales².

Migrația și politicile de securitate

Cele mai grave crize politico-militare de la începutul secolului gravitează în jurul atacurilor teroriste de la 11 septembrie 2001 asupra Statelor Unite³, urmate imediat de intervenția din Afghanistan și Irak. Situații tensionate există și în Orientul Apropiat, Asia Centrală, Asia de Sud-Est, Africa etc⁴. La prima vedere, multe din aceste crize politico-militare, „care se țin lanț” și se „intercondiționează”, n-au nici o legătură cu criza economică mondială sau cu cea energetică. La originea acestora se află lupta pentru putere și reîmpărțirea sferelor de influență între marii actori politici, redistribuirea resurselor, trasarea unor noi frontiere sau obținerea unor poziții-cheie în noua configurație mondială⁵. Plecând de la această punere în context, dorim să evidențiem, în cele ce urmează, legăturile strânse dintre migrație și securitate.

1 *Migration*. Riener (2000), Meyers, Eytan. *International Immigration Policy: An Empirical and Theoretical Analysis*, Palgrave, 2004; apud http://www.statistics.gov.uk/downloads/theme_population/Total_International_Migration_FAQ_2007.doc

2 Vezi nota 4 de pe pagina anterioară.

3 http://www.migrationpolicy.org/pubs/Immigration_Since_9-11.pdf; <http://www.socialsciences.manchester.ac.uk/disciplines/politics/researchgroups/epru/publishing/documents/EPRUDiss.pdf>.

4 Gh. Văduva, M. Șt. Dinu, *Crizele politico-militare ale începutului de mileniu*, București, 2005, p. 25 - http://cssas.unap.ro/ro/pdf_studii/crizele_politico-mil_ale_inceputului_de_mileniu.pdf.

5 *Ibidem*, pp. 25-26.

În literatura de specialitate se arată că problemele de mediu și dezastrele umanitare, apărute în urma conflictelor militare, generează vulnerabilități, care se răsfrâng indirect și asupra actorilor care le declanșează. Migrația unui număr foarte mare de oameni din zonele afectate de război în alte zone non-conflictuale are urmări multiple. Enumerăm doar câteva: destabilizează economia țărilor de destinație; facilitează acțiunile criminalității organizate transfrontaliere și a terorismului; generează ură și violență xenofobă și rasială¹. Un exemplu ni-l oferă destrămarea fostei Iugoslavii, care a dat naștere mai multor fluxuri de refugiați către țările vecine². Printre aceștia se numără și românii, o minoritate etnică, aflată de secole sub semnul sărăciei și al discriminării sociale. O parte din românii proveniți din Bosnia și Kosovo s-au instalat în Germania (cca ¼ din cei 200.000 înregistrați de autorități)³. Un alt flux de imigranți care au primit statutul de refugiați a fost cel reprezentat de bosniaci și albanezi. Aceștia, împreună cu „transfugii” din țările Asiei și Africii au devenit, destul de repede, o povară pentru bugetul comunitar și un factor de instabilitate⁴. Și asta pentru că în rândul celor care au beneficiat de statutul de refugiat s-au numărat și membrii unor grupări ai crimei organizate⁵.

În chip firesc, principala caracteristică a mediului de securitate rămâne multiplicarea amenințărilor asimetrice⁶. Analizii politici și militari evidențiază faptul că respectul cetățenilor față de drepturile și libertățile omului, în cadrul societăților occidentale, a fost și este speculat de cei care amenință sistemul de valori democratic⁷. Prozelitismul realizat în rândul refugiaților de către grupările anarhiste sau teroriste poate genera probleme serioase de securitate țărilor-gazdă⁸. Libera circulație face ca riscul utilizării de către teroriști a armelor chimice, biologice sau nucleare să fie unul real⁹. Și pentru că tot am amintit de terorism, nu putem să nu subliniem latura religioasă ori psihologică a acestuia. Multiplicarea mișcărilor islamice și popularitatea de care se bucură acestea în Europa Occidentală au la bază resentimentele musulmanilor față de occidentali, pe care îi consideră responsabili pentru insuccesele personale¹⁰. La această stare de fapt contribuie și oportunitățile relativ limitate de integrare socială și economică oferite acestora de către țările de destinație. Sentimentul de umilință pe care-l trăiesc îi determină pe mulți musulmani să-și pună speranțele și nădejdea în „miracolul credinței”. La aceasta se adaugă și absența sentimentului de apartenență la societățile europene creștin majoritare, care au încercat permanent să-i asimileze pe imigranții islamici. Rezultatul a fost contrar așteptărilor. Toate acțiunile și gesturile asimilaționiste nu au contribuit decât la „amplificarea procesului de radicalizare islamică”. Acest lucru este relevat și de un sondaj de opinie efectuat în Marea Britanie în rândul musulmanilor în anul 2002, subiecții având vârste sub 35 de ani. Un procent de 41% din cei chestionați au răspuns că „se simt numai musulmani și nu britanici și musulmani (o treime din cei peste 35 de ani au declarat că simt același lucru). Aceeași tendință s-a înregistrat și

1 Alexandra Sarcinschi, *Migrație și securitate*, București, 2008, p. 5 - cssas.unap.ro/ro/pdf_studii/migratie_si_securitate.pdf

2 *Ibidem*.

3 <http://www.euractiv.ro/>

4 http://md.altermedia.info/politica/geopolitica-islamului-i_658.html

5 *Ibidem*.

6 Gh. Văduva, M. Șt. Dinu, *op. cit.*, p. 24.

7 I. Stoica, *Migrația internațională și securitatea – Noi provocări*, în *Infosfera*, anul I, nr. 1, 2009, pp. 52-53 - www.mapn.ro/publicatii/infosfera.pdf

8 Vezi și *Strategia UE de combatere a terorismului*, adoptată de Consiliul European, care stabilește cadrul pentru prevenirea radicalizării și recrutării, protecția cetățenilor și a infrastructurii, urmărirea și investigarea teroriștilor și îmbunătățirea răspunsului pentru limitarea consecințelor atacurilor teroriste.

9 <http://www.sri.ro/upload/intelligence14dec.pdf>

10 <http://www.revistaz2.ro/politica-si-redistribuirea-puterii-globale-3699.html>

în Franța¹. Tom Hundley, un bun observator al fenomenului islamic, atrage atenția că Europa are toate șansele să devină, pe fondul unui spor crescut al natalității în rândul imigranților musulmani și a marginalizării lor pe piața muncii, „o fabrică de transformat indivizi frustrați în fundamentalști sau chiar teroriști”². La adăpostul religiei, actele de violență comise de teroriști îndreptate împotriva civililor devin „justificabile” în ochii membrilor comunităților islamice³.

Recrutându-și adepții în cea mai mare parte din clasa de mijloc, din zone urbane cu un trecut rural destul de recent, fundamentaliștii se prezintă în fața acestora în calitate de apărători ai interpretării tradiționale a „scripturilor”, împotriva „reinterpretărilor metaforice, simbolice, sociale, funcționale ce au drept scop transformarea religiei spre a putea fi mai bine asimilată spiritului modern”⁴. Liderii acestor grupări sunt buni psihologi, neezitând să profite de lipsurile de natură materială sau spirituală ale diferitelor categorii sociale, defavorizate sau nu. Au, în genere, o mare forță de persuasiune asupra comunității, fapt ce le permite să creze cu ușurință stări emoționale reale sau artificiale. Prin intermediul unor mesaje simple ei știu să-i manipuleze pe cei care posedă o instrucție precară. Lucrurile se complică atunci când vin în contact cu intelectualii. Mesajele sunt de această dată pline de conținut, deși nu le lipsește doza de populism și de demagogie. În ambele cazuri, persuasiunea utilizată de lideri constituie un pericol, deoarece ea se naște și acționează în cadrul influenței sociale. Or, influența e una din funcțiile importante ale comunicării⁵.

Prezența unui flux de imigranți, care împărtășește viziunea religiei promovată de radicalii islamici, poate să devină pe de o parte, o potențială amenințare la adresa securității țării-gazdă, iar pe de alta, o provocare la adresa valorilor, tradițiilor și obiceiurilor culturale și lingvistice ale acesteia. Concret, adepții aplicării legii islamice (*Shari'a*) din Franța, Marea Britanie și Germania au solicitat în numele multiculturalismului unele drepturi speciale pentru musulmani, care subminează caracterul laic al statului, principiul protecției în fața legii și sistemul public de școlarizare⁶. Estimările demografice ale populației musulmane care trăiește în Europa Occidentală avansează cifra de 20 milioane⁷. Se vehiculează cifre alarmante: în anul 2020, 10% din populația Europei va fi musulmană. Dacă Turcia va intra în Uniunea Europeană, ea va fi cea mai populată întrecând Germania⁸. Se crede că din rândul clasei de mijloc „se vor ridica membri ai elitei politice și economice, care vor avea un cuvânt de spus în decizia strategică de mâine”⁹. De unde și îngrijorarea guvernelor occidentale față de ascensiunea islamului în Europa preponderent creștină.

Din păcate, această situație este speculată politic, în condițiile ascensiunii la putere a unor partide de extremă dreaptă precum și a sporirii inegalităților de pe piața muncii¹⁰. Recent, parlamentarul olandez Geert Wilders, fondatorul Partidului pentru libertate, de extremă dreapta, întrebând dacă Ucraina ar trebui inclusă în Uniunea Europeană a răspuns sec: „Nu, eu cred că nici o altă țară nu ar trebui să se mai

1 I. Stoica, *Radicalizarea islamică în Europa*, p. 234 - http://cssas.unap.ro/ro/pdf_carti/stratXXI_2007_vol2.pdf

2 <http://www.revistaz2.ro/politica-si-redistribuirea-puterii-globale-3699.html>

3 *Ibidem*.

4 S. Frunză, *Fundamentalismul religios și noul conflict al ideologiilor*, 2003, p. 134 - sacri.ro/.../simple/?...Sandu%20Frunza%20Fundamentalism.pdf.

5 <http://www.sri.ro/upload/intelligence14dec.pdf>

6 I. Stoica, *op. cit.*, pp. 233-243.

7 P. Dobrescu, Alina Bârgăoanu, *Geopolitica*, p. 116 - www.romaniaeuropa.com/.../geopolitica_paul_dobrescu_alina_bargaoanu.php.

8 <http://www.stiintasitehnica.ro/index.php?menu=8&id=172>

9 P. Dobrescu, Alina Bârgăoanu, *op. cit.*, p. 116.

10 http://www.strategikon.ro/files/studii/EU_deficit.pdf; I. Stoica, *Migrația internațională și securitatea*, p. 54.

alături Uniunii Europene. Eu susțin chiar excluderea României și a Bulgariei din Uniunea Europeană. În Parlamentul olandez, partidul meu a votat împotriva ratificării tratatului care a autorizat aderarea României și a Bulgariei”¹. Mai departe, Geert Wilders argumentează că „Ar trebui să avem o Europă restrânsă, cu sarcini limitate, în locul unei Europe extinse, chiar dacă ar avea o influență mai mare. Eu cred că aceste două țări nu sunt pregătite deloc. Nu sunt pregătite și sunt extrem de corupte”². Cu privire la aderarea Turciei, parlamentarul s-a pronunțat ferm, respingând *de facto* ideea: „A fi un vecin bun nu este același lucru cu a fi membru al familiei. Și, în plus, Turcia este o țară islamică”. Pe de altă parte, aderarea Turciei ar spori cheltuielile bugetului comunitar și ar însemna creșterea deloc neglijabilă a migrației - „ultimul lucru de care am avea nevoie”³. Facem precizarea că partidul acestuia a obținut 16% la alegerile parlamentare din Olanda. Deci, un segment important al electoratului olandez îi împărtășesc ideile cu privire la construcția europeană și migrație.

Populismul unor guverne europene nu face decât să contribuie la agravarea sentimentului de insecuritate atât în rândul imigranților cât și în cel al nativilor țărilor receptoare⁴. Un exemplu este Italia. Pentru unii politicieni câștigurile politice pe termen scurt sunt mult mai importante decât menținerea coeziunii sociale⁵.

În chip firesc, controlul mai strict al frontierelor înrăutățește insecuritatea imigranților, iar securitatea nativilor lasă de dorit pe măsură ce guvernele statelor eșuează în misiunea lor de „implementare” a politicilor care vizează un control mai riguros al frontierelor, în limitele unor „costuri rezonabile”⁶.

Discursurile care vehiculează idei de genul „închiderea granițelor” ori „întărirea controlului” sunt lipsite de substanță, pentru că nu rezolvă problema. În următoarele decenii, „emigrația inversă” va fi greu de controlat⁷. „La frontierele statelor sau ale zonelor dezvoltate se va crea o presiune atât de mare, încât ea nu va putea fi contracarată prin măsuri strict administrative. Zonele dezvoltate sunt, sau pot fi echivalate cu zone rarefiate din punct de vedere demografic și ele vor atrage cu puterea unei legi fizice populația din alte zone. Omenirea nu poate trăi mult timp sfâșiată de acest dezechilibru demografic. Într-un fel sau altul, el va genera mișcări și procese sociale de reechilibrare”⁸. Văzută din perspectiva dezechilibrului demografic, migrația reprezintă singura soluție. Însă mai înseamnă și altceva: epuizarea mai rapidă a resurselor țărilor de destinație. Nici nu mai este cazul să amintim despre competiția care se va declanșa între comunitățile locale și noii veniți.

Efectele migrației în Uniunea Europeană

Migrația poate fi considerată „un indicator fidel al stării de sănătate al organismului social și rezultatul unor fenomene cumulate, dintre care cel mai important este sărăcirea continuă a populației”⁹. Datorită creșterii șomajului unele state au adoptat o politică de limitare a imigrației, deși inițial o încurajau. Vom da doar un singur exemplu: Elveția. În urma referendumului din 8 februarie 2009, elvețienii au

1 <http://www.euractiv.ro/>

2 *Ibidem*.

3 *Ibidem*.

4 http://www.ideiindialog.ro/articol_179/emigratia_clandestina.html

5 <http://www.zf.ro/politica/politica-externa/italia-accepta-discriminarea-romilor-bazata-pe-pre-judecati-3087280/>

6 I. Stoica, *op. cit.*, p. 54.

7 P. Dobrescu, Alina Bârgăoanu, *op. cit.*, p. 90.

8 *Ibidem*.

9 *Ibidem*, p. 73.

aprobat un acord care le facilitează românilor și bulgarilor accesul pe piața muncii. Acestora li se oferă permise de muncă, „limitate ca număr până în 2016, pe baza unor măsuri tranzitorii”¹. Însă, rata crescută a șomajului a determinat autoritățile elvețiene să examineze posibilitatea introducerii unor restricții temporare pe piața muncii pentru cetățenii comunitari². Pentru a preîntâmpina aceste reacții din partea și a altor state membre ale Uniunii Europene la adresa României, autoritățile promovează o politică activă de integrare, fără restricții pe piața muncii a emigrantului român, reușind, cel puțin la nivel de intenție, să-i ofere acestuia o imagine credibilă.

În contextul integrării europene a României și a posibilităților oferite de piețele de muncă din statele membre ale Uniunii Europene, semnalăm preocuparea autorităților române de a găsi un cadru mai sigur și legal al oportunităților de emigrare. Legislația românească armonizată cu cea europeană de profil a fost completată, în ultima perioadă, cu o serie de programe, reglementări și normative interne ale unor organisme de specialitate, care au ca preocupare impactul migrației asupra societății românești. Evidențiem în acest sens, activitatea Agenției Naționale pentru Ocuparea Forței de Muncă pentru elaborarea unor materiale utile de pregătire, prevenire și instruire a celor care urmează să emigreze. Materialele editate cu acest prilej și intitulate *Ce trebuie să știi pentru a lucra legal în ...* (țara respectivă) conțin date deosebit de pertinente cu privire la accesul și angajarea pe piața muncii, reglementarea relațiilor de muncă cu angajatorul străin, securitatea socială a lucrătorilor români, recunoașterea și echivalarea diplomelor etc. Facem precizarea că reglementările în cauză sunt în consens cu specificul local al fiecărei țări în parte, astfel încât cetățeanul român să poată găsi un cadru favorabil evoluției sale în țara de destinație.

Un alt aspect este cel al beneficiilor pe care migrația le are atât asupra statelor în curs de dezvoltare cât și a celor de destinație. În primul caz, ea reduce sărăcia, șomajul, reglează dezechilibrele existente pe piața muncii ducând la creșterea salariilor și stimulează înmulțirea investițiilor în capitalul uman³. „Surplusul de forță muncă nu determină doar creșterea și întinerirea ofertei pe piața muncii, ci și creșterea consumului, deci a ofertei generale, rezultând creșterea PIB și, ca o consecință, îmbunătățirea nivelului de trai”⁴. Valuta trimisă de imigranți familiilor rămase în țară contribuie la ridicarea standardelor acestora de viață. De asemenea, fluxul de valută al imigranților scade presiunea „asupra deficitului contului curent și balanței de plăți externe al acestora”⁵. Economisirea veniturilor emigranților în sistem bancar are la rândul ei un efect pozitiv asupra dezvoltării economice⁶. Un clasament al remitențelor întocmit de Banca Mondială plasează România pe locul zece în lume, și pe locul doi în UE⁷. În cel de-al doilea caz, migrația reprezintă o provocare și pentru țările dezvoltate care concurează în atragerea de imigranți cu înaltă calificare pentru a-și acoperi nevoile economice⁸.

În contextul actual, este greu de evaluat contribuția muncitorilor străini la dezvoltarea economiilor țărilor de destinație. Studiile care au ca temă evaluarea impactului economic al imigranților nu-i tratează pe aceștia ca pe o masă omogenă, deoarece un procent considerabil al muncitorilor străini este constituit din specialiști

1 Mădălina Țugui, *Migration effects on economic growth under the conditions of the global crisis* p. 471 - http://www.asecib.ase.ro/simpozion/2009/full_papers/pdf/39_Tugui_ro.pdf.

2 *Ibidem*.

3 *Ibidem*, p. 473.

4 Carmen Tudorache, *Efectele circulației forței de muncă în Europa*, p. 93 - <http://www.ectap.ro/articole/142.pdf>.

5 Mădălina Țugui, *op. cit.*, p. 475.

6 *Ibidem*.

7 *Ibidem*.

8 *Ibidem*, p. 473.

cu înaltă calificare. Aceștia reprezintă o alternativă viabilă menită să acopere deficitul de personal de înaltă calificare în unele domenii economice. Pentru angajatori, prezența acestora reprezintă o mare oportunitate întrucât le oferă posibilitatea să aleagă pentru posturile scoase pe piața muncii, cele mai potrivite persoane, din punct de vedere al „calificărilor și aptitudinilor”¹. Un alt avantaj pentru economia țărilor de destinație îl constituie punerea în practică a cunoștințelor emigranților dobândite în țara de origine. Prin înființarea unor firme, creează automat și locuri de muncă atât pentru conaționali cât și pentru cetățenii țării de destinație².

Prezența imigranților este, însă, benefică din alte motive, în opinia lui Andrei Banc. Într-un studiu intitulat *Migrația creierelor și a brațelor*, acesta arată că, în pofida unei rate a somajului, destul de ridicate, europenii din spațiul Uniunii „nu vor să mai efectueze munci necalificate sau slab calificate și, în consecință, prost plătite”³. Nevoia de a importa pe lângă specialiști de înaltă calificare și milioane de muncitori „de slabă sau medie calificare” este acută și se datorează scăderii populației și îmbătrânirii acesteia. Autorul citat de noi își argumentează ideile făcând apel la studiile de prognoză care indică manifestarea acestor tendințe negative și în deceniile următoare⁴. În atari condiții, „nu va mai avea cine să mai ocupe locurile de muncă vacante, ori, și mai grav, nu va mai avea cine să plătească impozitele necesare asigurării pensiilor europenilor activi de astăzi”⁵. O statistică ONU arată că pentru păstrarea raportului de 3 persoane active la un pensionar și ocuparea locurilor de muncă vacante, Uniunea Europeană va trebui să „importe” anual în perioada 2015 și 2040 cca 6,1 milioane de oameni⁶. Aproximativ 40% din populația Europei va fi alcătuită în anul 2050 din imigranți și „descendenții lor din prima generație”⁷. Dar asta nu e totul. Această migrație modernă va schimba identitatea populației⁸. Europa va avea în 2050 mai puțini locuitori decât astăzi. De aceea, ea are de ales: își va închide granițele sau „va accepta imigrarea a zeci de milioane de oameni din Asia și nordul Africii”⁹. Andrei Banc își întreabă retoric cititorii, în finalul studiului său, dacă le vine să creadă că peste 50 de ani „milioane de români vor fi negri sau galbeni, musulmani sau hinduși și orașele noastre vor avea sute de moschei”. Și tot el este cel care le oferă răspunsul: „În istorie totul se repetă”. „Invaziile barbare” stau la porțile Europei, fără arme ca acum două mii de ani, fără dorința de a jefui sau de a omorî, ci doar cu dorința de a trai mai bine”¹⁰.

Exodul personalului calificat sau „migrarea creierelor” – factor de risc pentru țările de origine

Acest fenomen presupune existența unor specialiști de înaltă calificare într-o anumită țară, care sunt fie prost plătiți, fie nu-și găsesc locul pe piața muncii, fie sunt constrânși de situația politică din țările de origine și preferă să emigreze. Plecarea acestora dintr-o țară mai puțin dezvoltată către una mai dezvoltată, fără nici o compensație, reprezintă o pierdere vitală de resursă, cu urmări dramatice asupra evolu-

1 Mădălina Țugui, *op. cit.*, p. 472.

2 *Ibidem.*

3 <http://www.stiintasitehnica.ro/index.php?menu=8&id=172>

4 *Ibidem.*

5 *Ibidem.*

6 *Ibidem.*

7 *Ibidem.*

8 *Ibidem.*

9 *Ibidem.*

10 *Ibidem.*

ției țării în viitor (încetinește creșterea economică și dezvoltarea tehnologică, scade veniturile și lasă descoperite anumite sectoare)¹.

Pe plan european se simte nevoia importării de forță de muncă de înaltă calificare. Studiile de prognoză evidențiază necesitatea importării de către țările dezvoltate din Uniunea Europeană a unui număr de 700.000 de cercetători în următoarele trei decenii².

Pe lângă efectele financiare benefice pentru țările de destinație, mai apar și efectele negative. Neglijarea propriilor sisteme educaționale este unul din ele³. Scăderea cheltuielilor arondate educației are „un impact negativ asupra procesului de inovație și de adoptare de noi tehnologii”⁴. Carmen Tudorache este de părere că educația secundară și cea superioară, dacă sunt însoțite de o eficiență economică ridicată fac ca slujbele bune să fie mai puține, chiar și pentru specialiștii. Soluția avută la îndemână de aceștia este emigrarea în țările mai sărace, „pentru a căuta slujbe care corespund calificărilor și aspirațiilor lor. Cu cât capitalul și investițiile directe vor merge spre țările sărace, cu atât aceste persoane vor emigra din țările bogate”⁵.

În ultimii ani, se constată că mii de cercetători, mai ales din China, Taiwan și India, se întorc în țările lor de origine. O țară afectată de acest fenomen este și SUA. Oficialii acestei țări au început deja să își manifeste „îngrijorarea față de aceste tendințe, fiindcă până acum inovarea științifică și cea tehnologică au constituit motorul economiei și competitivității americane, a supremației ei mondiale”⁶. Însă acest proces cu greu va fi stopat. Asistăm deci, la o „migrație inversă”, cu efecte benefice asupra țărilor de origine⁷.

Concluzii

Democrațiile europene, care au dorit țină sub control migrația ilegală au fost nevoite să se angajeze în forme de cooperare internațională pentru a stopa fenomenul, deoarece măsurile luate de guvernele naționale nu au avut succesul scontat. Cooperarea internațională lasă uneori de dorit atunci când este nevoie să se asigure refugiaților condițiile decente de trai. Deși migrația, în special, „migrația creierelor” are efecte pozitive asupra economiei țărilor de destinație, ea devine constant un subiect predilect al campaniilor electorale și al celor de presă. În condițiile crizei actuale, reducerea sau stoparea migrației nu ar face decât să adâncească deficitul economic al țărilor care se confruntă cu dezechilibre pe piața muncii. Adversarii migrației uită prea ușor că în unele țări jumătate din dezvoltarea economică se datorează mâinii străine de lucru. În sfârșit, migrația personalului cu o înaltă calificare reprezintă un factor de risc social atât pentru țările de origine cât și pentru cele de destinație.

1 Carmen Tudorache, *op. cit.*, p. 95.

2 <http://www.stiintasitehnica.ro/index.php?menu=8&id=172>

3 Carmen Tudorache, *op. cit.*, p. 95.

4 *Ibidem.*

5 *Ibidem.*

6 <http://www.stiintasitehnica.ro/index.php?menu=8&id=172>

7 *Ibidem.*

Tranziții biografice și redefiniri identitare în experiența de migrație

■ VASILICA ANDRONIC

The aim of this study is to identify the biographical transitions crossing the social actor life course in the emigrational process and to grasp their impact on social identity reconstruction.

Keywords:

biographical transition, turning point, cross-career effect, sub-transitions

Studiul își propune identificarea și reconstruirea firului tranzițiilor biografice înainte de decizia de emigra și în cadrul experienței de migrație și impactul acestora în plan identitar. În acest cadru sunt valorificate discursurile narative a 20 de emigrante românce în Italia¹ culese prin metoda biografică, în perioada octombrie 2006 – februarie 2007.

Sintagma **tranziție biografică**² desemnează un proces prin intermediul căruia, unul sau mai mulți indivizi trec de la o stare la alta, modificând, odată cu această trecere, în măsură parțială sau totală, propriul profil identitar și/sau ansamblul de relații sociale din care face parte. În mod generic, tranziția biografică poate fi definită ca o tranziție de la un complex «spațiu-timp social» la

1 Această abordare a materialului empiric din perspectiva tranzițiilor biografice vine ca o continuare a unei părți a studiului valorificat din *frame*, cu scopul de a elabora un model teoretic privind reconstrucția identității femeii în procesul de migrațiune. Aceasta primă parte a studiului se afla publicată: Vasilica Andronic (2008), „Reconstrucția identității într-o instituție totală. Cazul «badantelor» românce în Italia», *Sociologie Românească*, vol IV, nr. 3-4.

2 Valorificarea conceptului de „tranziție biografică” în lucrarea de față își are drept sursă un proiect de cercetare demarat de unul din profesorii pe care i-am cunoscut la Universitatea de Studii din Torino, prof. Mario Cardano, Archivio Transizioni Biografiche, <http://www.transizionibiografiche.it/>, accesat 12.01.2007

altul sau ca „*schimbări, mai mult sau mai puțin radicale, de stare, în cadrul unei traiectorii.*”¹ Mergând pe o linie similară, doamna Elisabeta Stănciulescu distinge între *structura socială* ca indicând ceea ce se află în afara subiectului și care „formează cadre stabile ale acțiunii sale, putând constitui pentru el, simultan, constrângere limitativă pe care poate conta, elemente predictibile care pot întreține atât sentimentul limitelor propriiei libertăți, cât și pe acela al orientării în elaborarea propriilor proiecte, al ordinii și securității în realizarea acestora.”² Aceste *cadre stabile* sunt în permanență renegociate și reorganizate de către actori, constituindu-se, practic, în „structuri personalizate ale vieții cotidiene” sau „structuri practice / ale experienței”.³

Trecând povestirile vieții prin filtrul acestor liniilor conceptuale, voi încerca să identific tranzițiile biografice din perioada *ante* și *post* decizie de emigrare și ecourile lor în plan identitar.

Tranziția biografică în traiectoria ocupațională *ante* decizie de emigrare

Identitatea socială „se construiește odată cu mediul (structura) social(ă) în care se desfășoară practicile cotidiene ale agenților și în care este definită. Orice în-lănțuire de transformări macro-structurale (orice serie istorică) este însoțită în mod necesar de „mişcări” biografice (familiale, școlare, migratorii, profesionale, politice, religioase, etc.) împreună cu care formează o unitate de semnificație, o serie istorico-biografică.”⁴ Mare parte din subiecții ce formează eșantionul studiului de față au vârsta cuprinsă între 42 și 57 de ani, așadar aparțin seriei istorico-biografice a anilor 1950-1960 marcată de dictatura proletară, industrializare, cooperativizare, cărora li se adaugă Revoluția din 1989, democratizarea, disponibilizarea, „privatizarea”, șomajul și... emigrarea.

Traiectoria ocupațională subiecților incluși în studiu este marcată, în cele mai multe cazuri, de o perioadă relativ stabilă, un cumul de 15-17 până la 30 de ani în același domeniu de activitate, căpătând un aspect ușor fragmentat odată cu apariția unor evenimente majore la nivel macro, precum Revoluția din 1989. Etapa următoare acestui eveniment este caracterizată de tranziții biografice relativ frecvente în traiectoria ocupațională: reorientarea profesională, căutarea unui alt loc de muncă, șomaj, lucrul la întreprinzătorii privați. Acest tip de evenimente fragmentează la intervale relativ scurte de timp firul ocupațional al subiecților și se „confruntă” cu tranzițiile, din aceeași sferă, ale partenerului de cuplu, generând procesul de *cross career effects*⁵. Din această renegociere a statusului ocupațional cu impact asupra vieții de familie în ansamblu, subiecții încearcă generarea unor mecanisme de gestionare a evenimentelor indezirabile din planul ocupațional și elaborarea unor strategii de întărire a structurilor de plauzibilitate care, cândva, confereau o stare de echilibru.

1 Olagnero Manuela, Saraceno Chiara (1993), *Che vita è. L'uso dei materiali biografici nell'analisi sociologica*, Roma: Editura Carocci, p.69

2 Elisabeta, Stănciulescu (2002), *Sociologia Educației Familiale*, vol.II, Iași: Editura Polirom, p.378

3 *Ibidem*

4 *Ibidem*, p.379

5 Efectele care emerg de la o traiectorie la alta poartă denumirea de *cross-career effects*. Aceste efecte pot fi verificate prin interdependența a diverse cariere ale aceluiași curs al vieții sau prin interreferența carierelor ce aparțin traiectoriilor de viață diferite

Migrația – turning point¹ în pregătire, în traiectoria ocupațională

Migrația se manifestă ca eveniment în pregătire o perioadă destul de îndelungată până la demararea în sine a deciziei de emigrare. Oportunitatea de a emigra este sădită în grila de opțiuni strategice de viață ale subiecților de către cei din rețeaua de sociabilitate care au trăit deja experiența emigrării și pe care au povestit-o în termeni pozitivi dar și de tranzițiile ce au brăzdat traiectoria ocupațională a femeii, conducând și la o de structurare în planul familial. Oportunitatea de a emigra se intersectează cu alte tranziții biografice care se întrunesc într-un punct culminant ce întărește această decizie: divorț, separarea de partener, disponibilizări, șomaj („*S-a închis fabrica...*”), facilitarea experienței de migrație de către apropiați.

Migrația – turning point în act, în traiectoria ocupațională

Migrația ca tranziție în traiectoria ocupațională a femeilor declanșează o catenă de evenimente, subîntinde, la rândul ei, o serie de **sub-tranziții**: învățarea unei limbi străine, schimbarea, în mod repetat, a locului de muncă din spațiul de emigrare și, implicit, a locuinței, trecerea de la statut ilegal la statut de legalitate - „actele”, *remigrația* - definirea acestei situații, reconcilierea dintre noul rol profesional și cele familiale și de cuplu. Structura de plauzibilitate din spațiul de origine, prin migrație, este supusă unui proces de redefinire și de reconstrucție pe multiple planuri ale identității, căci „Sinele nu este o entitate pe jumătate disimulată în spatele evenimentelor, ci o *formulă schimbătoare* tocmai pentru a se descurca în ele.”²

Sub-tranzițiile în plan ocupațional din cadrul migrației

Firul ocupațional în spațiul de emigrare nu este nici pe departe liniar, ci tinde să fie fragmentat, cu oscilări între perioade de stabilitate și de incertitudine, și plasat foarte mult în planul contingentului, în special în prima etapă de ședere. La debutul experienței migratorii locul de muncă este, de cele mai multe ori, pe durată determinată: substituirea unei rude remigrate temporar. Mai mult decât atât, subiecții înșiși au, în primă instanță, un proiect de migrație temporar. Această perioadă de debut este urmată de o perioadă de relativă stabilitate: un „post fix” pentru un interval de opt luni-un an, uneori chiar trei până la cinci ani. Badanta³, ca și activitate tipică, îngrijește un bătrân și îl acompaniază, de multe ori, până la decesul acestuia, fapt ce semnifică o altă căutare de loc de muncă și, implicit, de locuință. Această realitate nouă are multiple efecte asupra modului de gestionare a experienței de migrație de către emigrată:

► **dependența** acesteia de **rețeaua de sprijin** (facilitatorii emigrării: rude, prieteni), atât din punctul de vedere al locuirii cât și din punct de vedere financiar, de multe ori cu impact asupra reconfigurării rolurilor în familia nucleu dar și în familia lărgită

► **sub-tranziții în planul locuirii**. Aceste evenimente scandează traiectoria emigratei și reprezintă o dimensiune de importanță semnificativă în contextul de migrație. Locuirea este condiționată atât de specificul muncii desfășurate cât și de variabile precum **valul de migrație** din care face parte emigrata. În ceea ce privește specificul

¹ *turning point* desemnează importanța care i se acordă unui eveniment, în maniera retrospectivă, prin definirea subiectivă a individului

² Goffman, E., (1974) *Le cadres de l'expérience*, trad.fr., Paris: Edition de Minuit, 1991

³ (it. badare a = a asista, a avea grijă de) desemnează acea persoană care oferă asistență și ajutor bătrânilor, adulților sau minorilor a căror autosuficiență, independență motorie și psihică, este compromisă și care au nevoie de îngrijiri permanente.

muncii desfășurate, emigrantele care **lucrează „la fix”**, adică oferă îngrijire bătrânului și locuiesc în casa acestuia, parcurg o **sub-tranziție dublă** când sunt nevoite să își caute alt loc de muncă: ocupațională și la nivelul locuirii. Aceste potențiale tranziții se pot constitui, pentru emigrată, în elemente ce pot cimentea noua structura de plauzibilitate la care se poate raporta în experiența de migrație trăită și pot contribui la găsirea unui echilibru în procesul de reconstrucție identitară asociat migrației.

Toate aceste evenimente indezirabile, schimbarea permanentă a locuirii și a locului de muncă, au drept consecință reconfigurarea unei strategii în cariera de migrație ce are ca obiective: obținerea „actelor”, tranziția de la munca la „fix” la munca „la ore” și separarea sferei locuirii de sfera ocupațională prin închirierea/achiziționarea unei case.

► necesitatea unui **permanent efort de readaptare** atât la noul mediu de lucru cât și la noul spațiu de locuire

„Exact ca la armată...acela care-i de-un an sau de câteva luni îl pune pe acela care-i venit acum sa-i facă papucii, sa-i facă...ii o bătaie de joc, cum și-aicea, și-o băttut joc de mine că nu știam...” (A, Iași, 50 de ani)

Momentul gășirii „unui loc bun”, tradus prin posibilitatea de a avea autonomie asupra propriei identități (bătrânul nu suferă de o boală foarte gravă, emigranței îi sunt permise anumite grade de libertate, accesul la timpul și spațiul personal de care cele mai multe emigrante, prin specificul muncii la fix, sunt private) declanșează un comportament de păstrare a acelu loc de către emigrată, de acroșare de el ca de un fir de stabilitate ce contribuie la găsirea unui echilibru în planul traiectorii ocupaționale. Acest comportament se materializează în: prelungirea șederii în Italia, amânarea momentului remigrației dar și în aducerea din țară a unei persoane de „încredere” pentru a-i ține, temporar, „locul”. Se observă, așadar, o ciclicitate a fenomenului migratoriu: migrantele supuse studiului au avut același pattern migratoriu: <a ține locul cuiva>, pe care îl perpetuează, la rândul lor.

Tranziția de la statut ilegal la statut de legalitate: „Actele”

Statutul de ilegalitate reprezintă, din perspectiva angajatorului italian, un instrument de gestionare și de accentuare a raportului de inegalitate dintre el și imigrantă. Statutul de legalitate reprezintă un obiectiv pentru emigrate deoarece acesta marchează în mod definitoriu gestionarea experienței de migrațiune. Le conferă emigrantelor mai multă autonomie, obținută prin: posibilitatea de a închiria o locuință, posibilitatea de a lucra „la ore” (tradusă în separarea sferei ocupaționale de sfera locuirii cu impact asupra autonomiei identitare), posibilitatea de reîntregire a familiei, de a-și vizita familia din țară fără constrângeri la nivel de formalități și fără riscul de a-și pierde locul de muncă.

În loc de concluzii...

Aplicarea conceptului *tranziții biografice* discursurilor narrative ale emigrantelor se vrea ca un exercițiu, ca un potențial unghi de înțelegere și explicare a parcursului actorului migrator. Liniile de final desprinse se pot constitui în premise pentru aprofundări ulterioare. Iată, însă, câteva observații cristalizate în urma acestei abordări:

Migrația ca tranziție biografică este definită și evaluată în termeni diferiți, în funcție de evenimentele care au precedat decizia de emigrare și de costurile percepute:

- emigrantele cu un background socioprofesional precar în spațiul de origine evalu-

ează în termeni pozitivi actul emigrării, trăiesc o inconsistență de status¹ pozitivă: „O duc bine, față de viața de la România o duc mult bine...sunt mult mulțumită...” (D. Șipote, jud. Bacău, 43 de ani)

- emigrantele care în spațiul de origine au avut o traiectorie profesională în acord cu cea ocupațională suferă, prin migrație, o inconsistență de status negativă: „Aici nu mai ești nici doamna cutare, nici domnul cutare, aici ești...nimic...” (A. Bacău, 56 de ani)

Migrația ca tranziție biografică ce intersectează cursul vieții subiecților incluși în studiu, generează o catenă de sub-tranziții: schimbarea, în mod repetat, a locului de muncă și, implicit, a locuinței (uneori chiar a orașului, a zonei geografice), trecerea de la statut ilegal la statut de legalitate. Aceste sub-tranziții se pot constitui în premise solide pentru prelungirea proiectului migratoriu pe termen indefinit.

¹ Dumitru Sandu, *Inconsistența de status ca predictor al atitudinilor față de acțiunea publică în România**. *Întrebări și scop*, studiu consultat în ianuarie, 2008, pe site-ul www.infoeuropa.ro/ieweb/imgupload/Status_inconsistency_RO.pdf

Migrația forței de muncă și resursele umane – impact geostrategic

■ FLAVIA BRISTENA NICOLAE

Migration and particularly labor migration has a high importance in economy, sociology and other related disciplines. It affects us all, because of the overfill in some areas, lake of personnel in other fields and specializations, economical problems that recently occurred, sociological problems a.s.o.

The purpose of this article is try to underline the importance of this phenomena in our everyday life and to build awareness and understanding of the migration, to stimulate fresh thinking about effective policy and programs.

Also, we try to understand the factors that influence migrations. We point out the problems and the situation in Romania (in the context), prospects and policies, with some conclusions

Keywords:

Migration, ways of migrating, impact, labor, causes, effects of migration

Resursele umane sunt implicate în tot ceea ce înseamnă activitate economică. Practic, vorbim de oameni, de planificarea și gestionarea unei resurse extrem de importante, la fel de importante ca și materiile prime și resursele energetice. Fără oameni, exploatarea zăcămintelor nu este posibilă, cum de altfel nu este posibilă nici o acțiune, indiferent de tipul ei. Vorbim dincolo de orice de implicațiile pe care această forță le are, forță care este de multe ori privită superficial și considerată doar ca și masă de manevră și modalitate de atingere a unor obiective. Societatea înseamnă oameni. Acești oameni, angrenați în diverse acțiuni, crează sau distrug, dezvoltă, restructurează, exploatează resurse, pornesc războaie, crează opere de artă sau arme. Societatea în sine este guvernată de reguli care îi permit funcționarea în anumiți parametri și dezvoltarea într-o anumite direcție. Regulile sociale și politice se schimbă permanent, într-o mișcare continuă care ne influențează pe toți, într-o societate aflată într-o interdependență din ce în ce mai accentuată. Căutarea de resurse, lupta pentru ele, motivația satisfacerii unor nevoi cel puțin bazale sunt însă comune societății omenesci din toate timpurile.

În perioada actuală, internaționalizarea firmelor, globalizarea proceselor a accentuat un fenomen de care ne lovim din ce în ce mai mult: migrația forței de muncă. Mișcările geografice

ale populației au existat din toate timpurile, urmând liniile comerciale și aglomerările de resurse, însă mișcările respective de forță de muncă s-au organizat și reglementat diferit astăzi. S-a schimbat contextul legislativ, cel politico-administrativ, însă nu și substratul motivațional ce stă la baza alegerilor și acțiunilor umane. Dacă privim teoria lui Maslow (care este poate cea mai simplă teorie a motivației umane), la baza acțiunilor umane stă motivația, iar la baza acesteia avem nevoia satisfacerii unor trebuințe biologice, bazale. Acele persoane care nu au asigurat un minim de resurse și cărora aceste trebuințe de bază nu le sunt satisfăcute vor tinde să și le satisfacă inclusiv prin migrarea către zone care pot asigura acel minim considerat confortabil și necesar existenței lor. Aceste nevoi și această tendință stau la baza unor strategii economice, exploatate din plin de unele companii și societăți. Fenomenul de atragere de forță de muncă ieftină se regăsește adaptat și în zilele noastre în strategiile unor corporații, care folosesc ca și forță de muncă persoane din state în curs de dezvoltare sau zone defavorizate, pe care le exploatează. Este suficient să ne gândim la exodul de „inteligentă” din Europa de Est către Occident și către SUA. Nu trebuie înțeles însă ca fiind factorul exclusiv care stă la baza fenomenului migrației, ci doar ca o explicație parțială, teoriile și studiile efectuate reliefând o multitudine de cauze interrelaționate.

Cauzele migrației¹ pot fi diverse, de la cele economice, la cele sociale și politice. Oamenii părăsesc o zonă fie în căutarea unor oportunități de dezvoltare și un nivel socio-economic mai bun, fie se refugiază în altă zonă în urma unor calamități sau dezastre, războaie, persecuții religioase sau politice. Studiile dezvoltate și aplicate, recent sau nu, au dus la elaborarea anumitor teorii care încearcă să surprindă atât modalitățile cât și cauzele migrațiilor, pentru o mai bună estimare a impactului și o anticipare a mișcărilor populațiilor. Putem explica migrația prin prisma echilibrării deficiențelor de pe piețele forțelor de muncă, între cerere și ofertă, putem coborî la nivel micro pentru a explica fenomenul prin estimarea beneficiilor migrării de către fiecare individ, în raport cu costurile preconizate. Însă în realitate, simpla diferență economică între state este incapabilă să explice un proces complex și perpetuu. În realitate, considerăm că factorul economic, deși este important și rămâne unul dintre factorii actuali ai migrației, nu este singurul implicat în luarea deciziei de migrație. Există migrație cu substrat politic – oamenii părăsesc o zonă în care sunt persecutați sau trăiesc într-un climat nesigur, tensionat – sau determinate de cauze individuale. În același timp, factorul politic pune restricții migrației, reducând acest fenomen, dar poate de asemenea favoriza migrația prin programe de atragere de forță de muncă.

La nivel individual, avem în acest caz o explicație cu mult prea simplificată a fenomenului de migrație, iar subiectul uman este privit ca fiind rațional, independent de mediul social, plecându-se de la premisa conform căreia poate face o estimare corectă a raportului costuri-beneficii. Ori în mod normal, estimarea se face pe baza unor date insuficiente, cel puțin la nivelul țării de destinație, uneori chiar pe baza unor date eronate, care duc la estimări extrem de diferite față de situația reală.

Avansul tehnologic între țări reprezintă un dezechilibru, însă nu trebuie să fie luate în calcul doar elemente de cercetare, dezvoltare și investiții în capitalul uman pentru a se explica diferențele între state, ci trebuie privit cadrul instituțional în ansamblu, capacitatea firmei sau statului de a face față provocărilor mediului. Cadrul instituțional prezintă diferențe importante între state, însă în contextul globa-

1 Staicu, G; Moraru Liviu-Catalin, „Paradigma creșterii endogene. Implicații privind teoria și politica economică” – ASE; de asemenea, modele ale creșterii economice: Cristian Socol, Aura Socol, „Modelul european: creștere economică, convergență și coeziune”, accesat 11.07.2009, <http://www.ectap.ro/articole/137.pdf>

lizării și a comunicării la nivel internațional diminuează aceste discrepanțe. Limitele acestei abordări constau însă în cuantificarea și evaluarea dificile a factorilor care determină evoluția economică, precum calitatea politicilor de guvernare sau stimularea firmelor, însă avantajul constă în sublinierea importanței interacțiunilor. Atragerea și folosirea unor resurse umane din alte zone geografice crează însă alte probleme, atât de natură socială cât și economică. Se rupe echilibrul atât în zona de proveniență a acestei forțe de muncă, cât și în zona în care sunt relocalate. Impactul este atât la nivel individual, prin forțarea adaptării la o altă cultură și organizare socială, dar și la nivel macro, al societății în care sunt inserați și al societății de proveniență.

La **nivelul macroeconomic** migrația duce la destabilizarea pieței de muncă, prin crearea fie a unui excedent în anumite zone, fie la deficitul forței de muncă, în anumite sectoare, pe anumite perioade și în anumite zone¹. Suprasaturația forței de muncă într-un sector poate fi privită ca și fenomen agresiv de către populația nativă.

La **nivelul individual** apar fenomene atât pozitive, prin creșterea nivelului de trai, a mulțumirii, a sentimentului siguranței locului de muncă, cât și negative, ce vizează în special relația cu grupul de proveniență (sentiment de dezrădăcinare etc).

Impactul la **nivelul României** înseamnă afectarea unor sectoare (construcții, servicii, producție) care se confruntau cu un deficit de forță de muncă până în ultimul semestru al anului 2008, momentan șomaj alarmant la nivel internațional și național, ca efect al crizei care a afectat puternic diverse sectoare (construcții, retail, financiar-bancar etc). De asemenea, o influență o are și declinul populației active (pierdere directă și efecte în timp, datorate dezechilibrării structurilor pe vârste și ca urmare a migrării populației tinere).

Pe de alta parte, dacă privim situația din România, aportul adus economiei naționale prin fluxurile economice a fost surprins și este ilustrat de datele următoare: în 2005 au intrat în țară cca 3033 milioane euro, în 2006 – 4358 mil euro, în 2007-4987 mil euro.² Se pare că și în contextul crizei, transferurile de bani sunt numeroase, aflate în creștere ca volum, dar mai puțin semnificative ca sume.³ În cazul exodului personalului calificat către occident, în țări precum România, cu o nevoie acerbă de manageri și specialiști de elită, care să asigure reformarea unui sistem economic, administrativ și social aproape falimentar, se simte acut lipsa „vârfulor”, iar recent și cea a personalului de execuție calificat⁴. Deși statul investeste în formarea lor, susținându-i în perioada studiilor prin accesul la un învățământ de masă până de curând performant iar recent prin programe de bursă (unele insuficient de bine puse la punct⁵), lanțul se rupe în momentul încadrării în muncă. Brevetarea invențiilor este dificilă, exploatarea potențialului redusă la programe aparent minunate, însă cel puțin aplicate deficitar. „Return of Investment” pentru statul român aproape lipsește. Programele dezvoltate în fugă, fără un suport legislativ și administrativ

1 scădere a economiei țărilor, criza (Polonia, România – județe afectate: Bacau, Vaslui) conform raportului Băncii Mondiale (migrația forței de munca din 8 state care au aderat în 2004 către celelalte 15 a dus la deficit și la atragerea de forță de munca ieftină din alte state)

2 <http://www.capital.ro/zoom/109676/112-14764-4.jpg> scădere a economiei țărilor, criza (Polonia, România – județe afectate: Bacau, Vaslui) conform raportului Băncii Mondiale (migrația forței de munca din 8 state care au aderat în 2004 către celelalte 15 a dus la deficit și la atragerea de forță de munca ieftină din alte state); <http://www.capital.ro/zoom/109676/112-14764-4.jpg>

3 Gabriela Moldoveanu Tinteanu, „Numărul transferurilor de bani crește, suma scade”, 25 mai 2009, accesat 11.07.2009, <http://www.capital.ro/articol/numarul-transferurilor-de-bani-creste-suma-scade-119870.html>

4 Viorica Ana Chișu, „Deficit record de personal calificat pentru România”, accesat 11.07.2009, <http://www.capital.ro/articol/deficit-record-de-personal-calificat-pentru-romania-121539.html>

5 Programul „Bursa speciala Guvernul Romaniei” care a generat șomeri de lux dintre tinerii întorși de la studii în străinătate și cărora nu li s-au oferit posturile promise în administrația publică;

coerent, făcute să impresioneze, nu să fie eficiente, nu dau roade într-un sistem administrativ încă haotic¹. Birocrația și indiferența reușesc să scârbească tinerii, să invingă până și sentimentul naționalist, generează frustrări și în final apatie². Rezultatul: plecări către locuri de muncă bine plătite în occident, uneori soldate și cu renunțarea la cetățenia română, lipsuri din ce în ce mai pronunțate la nivelul societății românești. Terenul acesta a fost și este exploatat din plin de companii în căutare permanentă de resurse umane bine pregătite, pentru susținerea strategiei lor de business și profit maxim cu investiție minimă.

Modalități de migrare

Tendința observată în migrație este de a evita clandestinitatea sau de a o reduce la minim. Se exploatează breșe legislative, nevoi de forță de muncă. În România anilor '90 s-a bazat pe solicitare de azil, cu încadrarea pe piața forței de muncă până la soluționarea cererii de azil. O altă modalitate a fost reprezentată de ieșirea de pe teritoriul țării cu viză turistică, urmată de încadrarea ilegală în muncă în țara de destinație. Această modalitate are la bază rețeaua de migranți deja existentă, contactele stabilite cu comunitatea românească de pe teritoriile țărilor de destinație.³

Pentru zone în care se poate obține permis de muncă, s-a preferat această modalitate, ulterior, în cazul în care angajatorul a recurs la abuzuri sau nu mai era considerat atractiv, trecându-se în multe cazuri și la clandestinitate. Contractele de muncă, prin care persoana care prestează munca este obligată să rămână în slujba angajatorului ce i-a obținut permisul ducea la abuzuri: lipsa plății orelor suplimentare, nerespectarea contractului, reținerea pașaportului etc). Statul de origine nu poate decât să exercite un control asupra mediatorilor acestor contracte, nu și să își manifeste ulterior autoritatea pe teritoriul altui stat (poate doar solicita ajutor și monitorizare din partea statului respectiv).

O altă modalitate de migrație este cea intermediată de către stat, iar încă o modalitate este părăsirea țării de origine prin identificarea angajatorilor potențiali din țara de destinație chiar de către migrant (fără intermediere). Aici intra din nou în funcțiune rețeaua de migranți deja stabiliți în zonă și mai este folosită ca și modalitate și de către persoanele cu calificare înaltă.

Migrația ca și efect al internaționalizării companiilor

Data fiind evoluția companiilor în mediul internațional, apar efecte și la nivelul comunicațiilor umane. Crearea de locuri de muncă duce automat la atragerea de forță de muncă în acele zone cu dezvoltare economică. Cum însă interesul companiilor este acela de a maximiza profitul, odata cu minimizarea costurilor, ele se orientează spre piețe cu forță de muncă ieftină, însă stabile din punct de vedere social și politic. Dacă pot exploata și o oportunitate de piață de desfacere în aceste zone,

1 Referitor la aceeași bursă, până la aprobarea în septembrie 2004 a normelor metodologice de aplicare a legii, care instituie BSGR, pentru încadrarea pe posturi de manageri publici, în iunie 2004 Guvernul a adoptat o Ordonanță de Urgență, privind crearea statutului special al managerului public. Aceasta a făcut să fie insuficient cursul de trei luni la INA, fiind necesar un curs de 9 luni (aceasta prevedere se aplica din 2007, situația rămâne incertă)

2 Andreea Flintoaca, accesat 10.07.2009, http://student.hotnews.ro/stiri-burse_stagii-5057892-student-university-chicago-bursa-guvernului-romaniei-produs-pesto-30-someri-lux.htm

3 Andreescu, Daniela Nicoleta, Teodorescu, Aurel. „Emigrația în scop de muncă a românilor după 1990” - Editura Yes SRL. București.

cu atât mai mult va crește interesul lor. Cum acest lucru nu este neapărat posibil, se merge pe deschiderea de puncte de lucru. Pentru a se păstra anumite standarde, o parte din personal vine cu know-how-ul, pentru formarea și supravegherea execuției. O altă situație este cea în care companiile atrag forța de muncă ieftină din alte țări către punctele lor de lucru deja existente, costurile cu relocarea acestei forțe de muncă putându-se amortiza din profit. Vorbim de o piață concurențială, de un adevărat război economic". Contează din ce în ce mai mult asigurarea de resurse umane ieftine, calificate și mai puțin orientate spre dezvoltare profesională, mai mult dispuse să desfășoare o activitate susținută pe aceeași poziție. Planificarea resurselor umane pe termen lung ține cont de modificările demografice și de problemele sociale asociate: scăderea forței de muncă active, procreerea scăzută, creșterea speranței de viață, ceea ce duce la un procent crescut de persoane în vârstă. Competiția la nivel internațional în ceea ce privește ocuparea locurilor de muncă de către persoane cu pregătire profesională superioară s-a simțit puternic în ultimii ani. Chiar în perioada de criză atragerea de personal de vârf în organizații continuă. Am putea spune că este posibil ca ea să se accentueze, tocmai în vederea creșterii eficienței firmelor. Perioada de criză înseamnă în primul rând o nevoie acerbă de creștere a eficienței economice, într-o perioadă în care câștigurile nu mai sunt fabuloase, iar firmele nu își mai permit să investească pe termen lung în formarea personalului. Se preferă atragerea acelor persoane care sunt deja calificate, ori în această direcție piața de forță de muncă estică devine cu atât mai mult atractivă pentru head hunting (și nu numai).

În România, reglementările legislative au impus o serie de norme și restricții firmelor care ofereau servicii de intermediere pe piața forței de muncă între cetățeni români și firme la nivel internațional. Legea 156/2000 obligă firmele să păstreze secretul datelor personale, să medieze contracte doar pe baza unei oferte clare și să formuleze contractele în limba română. Se trece astfel de la un fenomen haotic și care expunea românii la abuzuri la un fenomen care se încearcă a fi controlat. Chiar dacă migrația ilegală nu dispare, statul încearcă să reglementeze și să controleze unele aspecte, asigurând un acces la informație și la protecție propriilor cetățeni. Prin Legea 156 și HG 384 se încearcă diminuarea unor fenomene precum traficul internațional, exploatarea și înșelăciunea.

Starea actuală a pieței mondiale a forței de muncă

Principalele centre mondiale al ocupării forței de muncă sunt Europa Occidentală, țările exportatoare de petrol din Asia, America de Nord, Australia¹. Ratele migrației se pare că au crescut considerabil în ultimii ani. În 2006 au existat cca 191 milioane de migranți la nivel internațional în întreaga lume, în creștere față de anul 2000 cu 25 milioane, în timp ce în 1960 se pare că au fost doar cca 76 de milioane. Procentual, dacă în 1960 acesta însemna cca 2,5%, în 2006 procentul a crescut la 5%. La sfârșitul anului 2007 la Roma s-a publicat un Anuar Statistic cu privire la migrație, din care reiese ca la începutul lui 2006 în UE, existau cca 28 milioane de imigranți (5,6% din totalul populației), dintre care 2/3 erau extracomunitari. Practic zona UE a atras forța de muncă din Rusia, Turcia, alte țări non-UE, 22% din Africa, 16% Asia, 15% America. Pe țări, locul întâi la atragerea migranților în cadrul UE îl ocupa Germania, locul 2 – conform Băncii Mondiale - se află Franța (în alte studii apar Italia și Spania), pe trei Marea Britanie, abia apoi alte state. Locația imigranților ține de proximitatea geografică față de țările de proveniență (de exemplu în zona Veneției

¹ Baza de date internaționale referitoare la ocuparea forței de muncă și forței de muncă adaptabilă" (IDEAL) – 2007

predomină albanezii și cetățenii fostei Iugoslavii, în timp ce în Liguria, 20% din imigranți sunt cetățeni ecuadorieni ca și o consecință a raporturilor dezvoltate ale regiunii cu America Latină)¹. Se pare că în contextul crizei, ratele migrației s-au modificat din nou, în direcția unei scăderi ușoare². Se resimte fenomenul de revenire spre localitățile / țara de origine, pe fondul pierderii locurilor de muncă temporare și a celor sezoniere.

Concluzii

Fenomenul migrației este complex. Datele prezentate sunt destul de sumare, fenomenul în sine fiind prea amplu pentru o abordare la acest nivel. Pentru înțelegerea sa este nevoie să se deruleze în continuare proiecte de cercetare la nivel internațional, însă aceste proiecte este puțin probabil să reușească surprinderea fenomenului migrației ilegale (eventual pot fi văzute efectele negative până la un anumit nivel și obținute date indirecte), să surprindă mai bine cauzele reale ale fenomenului.

Pentru controlul fenomenului trebuie bine cunoscute cauzele, altfel vom încerca să tratăm doar efectul. Slaba cunoaștere a fenomenului și a motivației duce la stabilirea unor politici care nu duc la rezultatele scontate.

Problemele cu care se confruntă România în acest moment din punct de vedere al forței de muncă, în special al celei calificate sunt cele ce necesită puțină atenție, iar asupra fenomenului migrației și al impactului său merită să ne oprim pentru a-l înțelege și încerca să îl contracărăm. Este necesară colaborarea la nivel internațional cu privire la acest fenomen (atât la nivel de cunoaștere cât și la nivel de control), iar în ceea ce privește politica României, preferabil ar fi să se meargă atât pe susținerea migrantilor români, cât și pe monitorizarea mai atentă a imigranților străini, pe promovarea imaginii și intereselor României pe piața internațională a forței de muncă, pe continuarea studiilor cu privire la cauzele reale ale migrației, fără înțelegerea cărora vom continua să tratăm disparat efecte, pe crearea unor proiecte viabile de reatrageră și susținere a tinerilor cu potențial.

¹ <http://www.muncainstrainatate.anofm.ro/anuarul-statistic-imigrare-2007-elaborat-de-fundatiile-caritas-i-migrantes-din-italia>, Postat la Noiembrie 1st, 2007 de oanamitea, accesat 11.07.2009
² Alexandru Culiuc, 13.11.2008, accesat 11.07.2009, http://www.culiuc.com/archives/2008/10/rem_vs_mig.phtml

nii de care aceste minorități se simt atașate cultural și emoțional) a reprezentat forma dominantă a emigrației din România.

Contextul European

Ar fi cu totul impropriu să considerăm că această configurație a emigrației din România ca fiind excepțională. Migrația etnică reprezintă o caracteristică relativ marcantă a emigrației europene a secolului XX. Pe parcursul secolului trecut peste 60 de milioane de persoane aparținând unor minorități etnice și-au părăsit patria de origine (locurile de baștină) pentru o altă patrie, deci pentru țări în care grupul etnic de care aparțineau reprezentau națiunea titulară¹. Astfel că dacă în 1930 minoritățile etnice reprezentau aproape un sfert din populația țărilor în Europa Centrală ponderea lor s-a redus la aproape 7% până la sfârșitul anilor '70, descreșterile cele mai semnificative nefiind înregistrate neapărat în România². Cauza cea mai frecventă a acestor schimbări a fost migrația mai mult sau mai puțin forțată, mai mult sau mai puțin determinată și sau asistată de state a unor etnii minoritare, subordonate unor state în care ei nu erau socotiți ca parte componentă a națiunii titulare.

Omogenitatea ca proiect politic

Pornind de la o definiție clasică a naționalismului: aspirația către o suprapunere deplină, o congruență idealizată dintre un stat și o națiune³, am fi tentați să atribuim aceste procese de migrație etnică în mod exclusiv proiectelor politice naționaliste netemperate ale statelor. Este indubitabil, că la originea multor procese de migrație etnică ale secolului douăzeci putem identifica un asemenea context ideologic. Dar se pare că tendința patologică a statelor către omogenizarea populației controlate are rădăcini istorice anterioare afirmării ideologiei naționalismului. Se pare că mai degrabă reprezintă o strategie adoptată de artizanii statelor moderne (cu aspirații de centralizare administrativă) încă în perioade istorice foarte timpurii, și cu mult înainte de formularea ideologiilor naționale⁴.

Un anumit grad de omogenitate culturală a populației aflate sub controlul unui stat a reprezentat și încă mai reprezintă atât un argument simbolic cât și un obiectiv instrumental al statalității moderne. Un anumit grad de omogenitate culturală se poate instrumentaliza discursiv ca fiind o bază de legitimitate, o mărturie emblematică a unității comunității politice și a predestinării ei la o existență statală comună. Omogenitatea culturală are și dimensiune pragmatice, legate de exercitarea puterii. Comunicarea devine mai eficientă atât sub aspectul cel mai elementar al unității codului utilizat cât și al impactului coeziv al actului de comunicare. Datorită difuziunii ample la nivelul maselor a unor simboluri culturale majore elitele pot genera efectiv atașamentul și loialitatea maselor, ca atare îi și pot mobiliza mai ușor, iar inovațiile administrative funcționale în anumite segmente sociale au șansa mai mare de a fi difuzate și aplicate etc.⁵.

1 Münz, Rainer (2002) „Das Jahrhundert der Vertreibungen”, *Transit* nr. 23, pp. 132-155, p. 153

2 Horak, Stephan M (1985) *Eastern European National Minorities, 1919-1980. A Handbook*, Littleton, Colorado: Libraries Unlimited, Inc., p. 2-4.

3 Gellner, Ernest (1987) *Nations and Nationalism*, Ithaca, New York: Cornell University Press.

4 Rae, Heather (2002) *State Identities and the Homogenisation of Peoples*, New York: Cambridge University Press.

5 Tilly, Charles (1990), *Coercion, Capital and European States: AD 990 – 1992*, Oxford: Blackwell, p. 107.

Pe lângă aspectele simbolice și instrumentale, naționalismul, mai precis varianta lui de sorginte germană (organicistă, culturală etc.), conferă o altă dimensiune, cu valențe ideologic pronunțate, omogenității populației unui stat. Această variantă a naționalismului accentuează rolul factorului etno-lingvistic în definirea ca națiuni a unor populații, deci ca și comunități îndreptățite la existență politică (statalitate) proprie și independentă. Deci rolul omogenității culturale (etnice, lingvistice, religioase, etc.) a statelor este reiterat, într-o formulă ideologică coerentă (respectiv legitimat în termeni de morală a naționalismului).

Astfel se constituie contextul în care statele au purces la acte cum ar fi exterminarea, expulzarea, schimbul de populații, sau pur și simplu au susținut condiții care induceau un sens al insecurității identitare, „încurajând” astfel emigrarea populațiilor (redefinite în acest context ideologic) alogene. În acest context mai general se constituie procesul migrației etnice. Acest proces implică două aspecte relativ distincte. Pe de o parte este vorba de selectivitatea pe criterii etnice a emigranților în țara de origine, pe de alta de alegerea țării de destinație luând în calcul anumite afinități etnice.

De la expulzări la imigranți preferați

Modelul migrației etnice conturat până aici este unul, care prezintă acest gen de migrație ca fiind în mod inevitabil o subspecie a migrației forțate. Și chiar așa este, migrația etnică este cel mai frecvent văzută ca rezultanta unui proces de constrângeri venite din partea statelor, aplicate persoanelor aparținând unor minorități, rezultând o limitare extremă a opțiunilor acestor categorii la abandon (loialitatea fiind exclusă, protestul văzut ca fără noimă). Desigur în multe situații acest model al migrației etnice este o descriere relativ exactă proceselor, și a contextelor în care se iau deciziile de a se angaja în migrație. Dar în multe situații dramatismul (intens și sincer trăit al unei asemenea decizii) nu ține întotdeauna de formele extreme de constrângere cu care indivizii aparținând unei minorități etnice se confruntă.

Rogers Brubaker extinde peisajul analizei. Modelului dual al migrației etnice, văzut ca o dinamică a relației dintre grup etnic și statul de cetățenie (de care aparțin minoritățile ca cetățeni), îi mai adaugă încă o componentă: statul de neam. Astfel în cadrul acestui model triadic el vede migrația etnică ca rezultantă „dintre conflictul sau tensiunea etnică din punctul de origine și afinitatea etnică la punctul de destinație”¹. Astfel că fluxurile selective pe baze etnice se pot constitui într-o măsură variabilă atât datorată tratamentului diferențiat și defavorabil din țara de cetățenie, dar și în contextul atracției reprezentate de țara de neam.

Această atracție a țării de neam nu poate fi redusă întotdeauna la factorii ideologici, simbolici și afectivi legați de etnicitate (de un sens al apartenenței la aceeași națiune) ci poate avea, și în mod efectiv se constituie din mai multe aspecte: economice, politice sau poate ține chiar de o anumită particularitate a politicilor de imigrare ale acestor țări de neam. Astfel că politica de *Aussiedler* a Germaniei a fost inițiată într-un context în care după cel de al doilea război mondial etnicii germani din afara Germaniei erau învinuiți în mod colectiv și persecutați sistematic. Această politică lua în socoteală criteriul apartenenței (mai precis a descendenței) etnice ca fiind unul suficient pentru a dobândi cetățenia germană. Această instituție a funcționat și după ce în țările lor de cetățenie etnicii germani n-au mai fost amenințați în mod direct. Dobândirea neproblematică a cetățeniei, suportul efectiv (material și instituțional) oferit de stat pentru a sprijinii, integrarea și (mai târziu) perspectivele

¹ Brubaker, Rogers (2009) „Migrațiile dezeterogenizării etnice” în *Sociologia migrației. Teorii și studii caz românești*, G. R. Anghel și I. Horváth (red.), Iași: Polirom, pp. 65-85, p.66.

economice și speranțele pentru o viață mai bună au atras populațiile de descendență germană, inclusiv segmente de populații asimilate care aveau puțin în comun cu cultura germană. Integrarea lor, în pofida presupuselor comunalități și afinități etnice s-a dovedit la fel de problematică ca și cum ar fi fost imigranți clasici (de altă cultură și etnie)¹. Ca atare migrația etnică poate fi gândită în termeni de două tipuri ideale (extreme). Pe de o parte avem constrângerile, amenințarea pe criterii etnice ce lasă loc pentru o singură alternativă reală: emigrația. La celălalt pol avem atracția construită pe multiple dimensiuni (economice, politice și etnice) și o politică de imigrare proactivă, care definește (în mod formal și instituționalizat) apartenența etnică ca pe un capital social ce facilitează migrația. Considerând coetnicii cetățeni ai altor state ca imigranți preferați. Dealtfel, asemenea politici ale țărilor de neam pot avea la bază logici similare celor ce constituie fundalul tratamentului defavorabil din țările de cetățenie: o suprapunere atotcuprinzătoare și exclusivă dintre o națiune și corpul cetățenesc al unui stat.

Migrații etnice din România

Trei cazuri de migrații etnice originare din România sunt relativ bine documentate în literatura de specialitate: evrei, germanii și maghiarii. Primele două cazuri chiar dobândind o anume notorietate datorată rolului jucat de reprezentanții regimului comunist în administrarea migrației. Emigrarea atât a evreilor cât și a germanilor a fost condiționată financiar. Și nu este vorba doar de asistență economică (cum a pretins și statul Polonez pentru a-i lăsa pe etnicii germani să plece) ci de sume plătite per capita pentru fiecare emigrant, sume care nu întotdeauna veneau pe canale oficiale, chiar îmbogățind anumite conturi private.² Cert este că segmente semnificative din cadrul ambelor grupuri etnice, în perioade, forme și contexte diferite au fost tratate în mod defavorabil de autorități pe criteriul apartenenței etnice. În ambele cazuri, țările de neam au avut o politică de emigrare proactivă, ce valoriza formal și instituționalizat descendența etnică, și asista în mod efectiv plecarea și integrarea la destinație. Mai mult, în cazul Israelului, sionismul a reprezentat o ideologie proemigrare relativ larg răspândită și asumată de segmente semnificative ale populației. În termeni practici, migrația evreilor s-a încheiat până la sfârșitul anilor '80, cea a germanilor în prima parte a anilor '90, după prăbușirea regimului comunist și suprimarea controlului statului român asupra emigrării.

Cazul maghiarilor din România este aparte³. În primul rând, după cel de al doilea război mondial și până 1987/88 politica oficială a statului maghiar față de maghiarii din România a fost mai degrabă distantă, calitatea de stat neam fiind sporadic asumată și în forme care să nu tulbure relațiile bilaterale. Evident, nici nu se pune chestiunea unei politici proactive în ceea ce privește emigrația maghiarilor din România. Cu toate frustrările de ordin etnic a populației maghiare, până la sfârșitul anilor '80 Ungaria nu apărea ca destinație probabilă, și nici volumul emigrației maghiare nu este semnificativ. La mijlocul anilor '80 Ungaria a devenit țară de tranzit pentru migrația (cu precădere iregulară) din România către Vest (via Austria), o migrațiune care nu era selectivă din punct de vedere etnic. Austria (dorind să prevină articularea unui val de imigrări din România) a îngreunat începând cu 1987

1 Münz, Rainer și Rainer Ohliger (2001) „Migrations of German people to Germany: a light on the German concept of identity.” In *The International SCOPE Review*, nr.6, pp.60-74.

2 Ioanid, Radu (2005) *Răscumpararea evreilor. Istoria acordurilor secrete dintre România și Israel*, Iași: Polirom.

3 Horváth, István (2005) *Változó környezet állandósuló trendek? Erdély és Magyarország közötti migrációs folyamatok*, Kolozsvár: Scientia Kiadó.

intrarea azilanților cetățeni români pe propriul teritoriu. În acel context mulți s-au decis să rămână în Ungaria, mai ales cei care cunosc limba, eventual au relații de rudenie, deci maghiarii din România. Autoritățile de atunci, confruntate cu imigrația ilegală a unor coetnici, cetățeni români, au decis să gestioneze problema ca parte a politicilor de țară de neam. Facilitarea legalizării (ca azilanți, sau rezidenți), asistarea integrării au crescut atractivitatea Ungariei ca țară de destinație și a amplificat migrația etnică în continuare. Practic acest proces s-a amplificat după căderea comunismului în România și liberalizarea regimului pașapoartelor, și a durat până în 1992, când Ungaria confruntată cu refugiații din spațiul iugoslav a sistat politicile proactive de integrare. În acei cinci ani (1987/88-1992) 90.000 de maghiari au emigrat în Ungaria.

După această perioadă se vorbește despre deetnicizarea migrației din România. Desigur afirmația este adevărată, în sensul în care minoritățile etnice nu mai sunt supra-reprezentate în cadrul fluxurilor migratorii originare din România. Dar dacă luăm în calcul atracția (și eventual politicile proactive) reprezentată de țările de neam, faptul că migrația unor minorități este determinată în anumită măsură și structurată pe baza unor afinități etnice, putem susține că migrația etnică din România a continuat și după începutul anilor nouăzeci și continuă și acum. Ungaria și-a asumat rolul de țară de neam și în termeni legali, ușurând naturalizarea pentru maghiari de dincolo de granițele Ungariei, și chiar a sponsorizat (adevărat în mod indirect) anumite forme de emigrație a coetnicilor cetățeni ai altor țări, de exemplu prin finanțarea unor burse de studii. Și în cazul altor minorități din România avem situații similare de facilitarea în sens legal administrativ al emigrării (definitive sau temporare) în țările de neam, cum ar fi cazul Cehiei¹ sau Croației, mai puțin cunoscute specialiștilor.

Deci migrațiile etnice din România sunt consecința unei geometrii variabile a frustrărilor/constrângerilor și atracției/aspirației, comportând în multe epoci marca dramatică a exilului, în altele reprezentând proiecte de împlinire identitară, căutări într-un spațiu politic organizat pe principii naționale.

¹ Cazul ceh prezentând un interes special și datorită faptului că remigrarea cehilor din România în Cehia a avut loc și ca urmare a unui acord bilateral interstatal

The Romanian versus the Italian Government over the Discrimination of the Romanian Immigrants

■ ANCA IONESCU

During the last two years, the situation of the Romanian immigrants in Italy has deteriorated badly, due to the extensive coverage in mass media of a wave of crimes against persons (attacks, murders, rapes etc) committed by some Romanian immigrants, most of them Roma ethnics. This situation has created and fuelled an internal crisis in Italy, as well as a diplomatic crisis with Romania. In order to evaluate how the diplomatic crisis between Romania and Italy can be solved in an amicable and efficient manner, we will examine the countries' perspectives, to include how each country frames the issues in the negotiation, the parties' positions and interests, as well as each party's best alternative to a negotiated agreement. The purpose of this paper is not to offer possible options for the parties, but to lay a strong foundation for understanding the nature of this negotiation

Keywords:

immigrants, crisis, Romania, Italy, negotiation

Italy and Romania share common historical origins and cultural heritage and a long tradition of good cooperation. However, during the last two years, the situation of the Romanian immigrants in Italy has deteriorated badly, due to the extensive coverage in mass media of a wave of crimes against persons (attacks, murders, rapes etc) committed by some Romanian immigrants, most of them Roma ethnics. In Italy, the national press campaign that took place after the first widely publicized incident involving a Romanian Roma offender, stirred waves of xenophobia and violence directed towards the Romanian immigrants at civil society, mass media and political level¹. The Italian government reacted by taking legislative measures against the offender immigrants. As a result, thousands of Romanian immigrants departed the country „in a real exodus stirred by the expulsion decree against the offender immigrants”². This situation has created and fuelled an internal crisis in Italy, as well as diplomatic crises with Romania and to a lesser extent with the European Union (EU) to which both countries are full members. The consequences of this crisis might destabilize the political and social stability in Italy, with both political and economic consequences in Italy as well as in Romania.

¹ FRA (2008), Incident Report – Violent attacks against Roma in the Ponticelli district of Naples, Italy, p.9.

² <http://www.cotidianul.ro> (11 Apr 2009)

In order to evaluate how the diplomatic crisis between Romania and Italy can be solved in an amicable and efficient manner, we will examine the countries' perspectives, to include how each country frames the issues in the negotiation, the parties' positions –meaning the preferred solution or demands- and interests, as well as each party's best alternative to a negotiated agreement (BATNA). The purpose of this paper is not to offer possible options for the parties, but to lay a strong foundation for understanding the nature of this negotiation.

The crisis began on 31st October 2007, after Nicolae Romulus Mailat, a Romanian Roma was accused of attacking, raping and killing an Italian woman in Rome¹. The incident, known as „Mailat case” spurred a negative public opinion reaction against the Romanian immigrants and the Italian government's measures taken in response to the event included a decree that facilitates the expulsion of the illegal foreigners. According with the Romanian press, the Italian authorities signed then 177 decrees for the expulsion of the Romanian citizens in only three weeks².

The day the expulsion decree was published in the Official Gazette, four Romanian citizens were attacked by ten unknown persons, with their faces covered, in a parking lot in Rome. On 5 November 2007, unknown persons distributed and posted posters on the streets and walls of Vicenza (North-Eastern Italy) that instigated to a „war against Roma”³.

Few months later, the residents of the Southern town of Naples became enraged after a young Roma was accused of trying to steal a baby from a house. Hours after the event, a Romanian laborer was beaten and stabbed in one shoulder⁴. There was an immediate backlash against Roma in Naples, where Italians set the Roma camps on fire⁵. During the next days, numerous attacks were carried out against Roma immigrants. In two separate incidents in the same day, two Roma boys were beaten by local boys and a car owned by a Roma was set on fire⁶.

The Italian government responded to these last incidents by announcing its intention to regulate the entry of Roma and Romanian citizens into the country by temporarily suspending the Schengen Agreement⁷, use the armed forces for law enforcement activities in the cities, and dismantle all unauthorized Roma camps and deporting their residents⁸. These measures are included in a legislative package known as the „security package” comprising a bill, a decree, and three actual-

1 Later it was proved that Mailat did not rape the woman. <http://www.rri.ro/arh-art.shtml%3Flang>, accessed 2 July 2009.

2 <http://www.rri.ro/arh-art.shtml%3Flang>, accessed 2 July 2009.

3 <http://www.mediafax.ro>, accessed 5 June 2009.

4 „Napoli vendetta anti-rom „Via chi rapisce I bambini”, in: *Corriere della Sera*, accessed 13 May 2008.

5 I.De Arcangelis (2008) „Napoli, e assalto ai campi nomadi”, in: *La Repubblica*, p.11.

6 „Napoli, spranghe e Molotov contro I nomadi”, in: *Corriere della Sera* (14 May 2008).

7 The Shengen Agreement was first signed between the five original members of the European Community on 14 June 1985. When it came into effect in 1995, it abolished checks at the internal borders of the signatory States and created a single external border where immigration checks for the Schengen area are carried out in accordance with identical procedures. Common rules regarding visas, right of asylum and checks at external borders were adopted to allow the free movement of persons within the signatory States without disrupting law and order. The Schengen area gradually extended to include every EU Member State. For more details see <http://europa.eu/scadplus/leg/en/lvb/l33020.htm>

8 C. Mustacchio (2008) „Sicurezza, Bucarest stoppa Maroni „Norme xenophobe””, in: *Liberazione*

ized legislative decrees¹. The Italian Senate approved this legislative package on 23rd of July 2008² though up to this moment it has not yet been ratified by the Parliament.

The great majority of Roma immigrants in Italy live in caravans and shacks in „authorized“ or „unauthorized“ camps. These camps, often located far away from the city centers, nearby or even directly on waste dumps, do not usually have drinkable water or electricity, gas for cooking and/or heating, access roads, sewers or drainage systems. As a result, the health conditions are extremely poor inside these camps³.

In order to deal with the situation, the Italian government declared in 2008 a state of emergency that enabled them to monitor, map, rehabilitate and evacuate the Roma camps⁴. The Prefects of Naples, Rome and Milan were entrusted with special powers as „Roma Commissioners“ and their mission was to deal with the „Roma emergency“. Subsequently, on May 26th, the Minister of Interior announced his intention to start mapping Roma camps and take a census of the residents⁵. A month later the Italian government announced its intention to also fingerprint all Roma residents of the three regions, including children. However, after the European Parliament adopted in July 2008 a resolution that objected to fingerprinting based on ethnicity, the measure was dropped⁶.

The situation further deteriorated in February 2009, when the Italian Police forces demolished dozens of unauthorized shacks and camps around Rome, in response to the rape of a 14 years old Italian girl by persons suspected to be Romanians. Despite the fact that the DNA analyses of the two Romanians accused and detained for the rape against the 14th years old proved that the Romanians were innocent⁷, Romanian immigrants in Sicily started to receive threat letters, which said that they were to leave Italy as soon as possible if they cared about their life and security: „We are sick of your abuses and we invite you, Romanians, to leave our country in order to avoid something worse“⁸ was written on one of the hundreds flyers distributed in Canicatti, Italy. Moreover, Italian employers started to discriminate against Romanian employees, and some started laying Romanians off without a specific reason. More troubling though, is the fact that such acts of aggression, such as the beatings of Roma immigrants and setting Roma camps on fire, were reported to be performed by official state employees, as uniformed police agents⁹ and municipal councilors¹⁰. The issue to be negotiated therefore is how to stop the wave of crimes that affected

1 In „Senatul Italian a adoptat masurile definitive pentru combaterea imigratiei ilegale“ at <http://www.ziare.com/articole/imigratie+ilegala+Italia>, accessed 3 June 2009.

2 Text available at http://www.cittadinolex.kataweb.it/article_view.jsp?idArt=85127&idCat=120, accessed 25 June 2009.

3 FRA (2008), Incident Report – Violent attacks against Roma in the Ponticelli district of Naples, Italy, p.7-8.

4 FRA (2008), Incident Report – Violent attacks against Roma in the Ponticelli district of Naples, Italy, p.12.

5 M.Ludovico (2008), „Fratini fondi UE per l'integrazione dei rom in Italia“, in: *Il Sole 24 Ore*.

6 In „Recensamintele Romilor din Italia, criticate in raportul HRW 2009“ din <http://www.ziare.com/articole/imigratie+ilegala+Italia>, accessed 14 June 2009.

7 <http://www.adevarul.ro/articole/violul-de-la-roma-ancheta-se-reia-de-la-zero-cu-ajutorul-fbi>, accessed 3 July 2009.

8 http://www.ziare.com/Romanii_din_Italia_la_mana_Cosa_Nostra-685046.html, accessed 3 July 2009.

9 <http://sucardrom.blogspot.com/>, accessed 20 June 2009.

10 O. Liso (2007) „Rogo al campo rom, politici indagati“, in: *La Repubblica*.

Italy and the subsequent violent and xenophobic reactions that it arose, in a way that will not violate the human rights and will not infringe on the Romanian citizens' rights and liberties conferred by the EU legislation.

Based on the facts exposed above it is clear that the Italian government has several problems linked with the Romanian immigrants' community. The situation in the neighborhood of Roma camps, where thefts and petty crimes and the deteriorating public hygiene increased social tensions contributed to the Italian negative opinion of immigrants. According to a survey conducted by the IPR Marketing, 60% of Italians taking part in the interview felt personally threatened by the presence of Roma; 68% thought that all Roma camps should be dismantled and expelled from Italy'. These findings are consistent with the opinions of various political parties' members and local authorities' leaders, who declared that the continuous increase in Roma settlements has become unsustainable, and that the objective was to close down all camps in those areas. Other local centre-right parties requested that the Roma be expelled from cities².

Moreover, the president of the Province of Milan, declared that Roma should be stopped from leaving their countries of origins, by signing agreements with the Romanian government³. The same opinion was restated by the Foreign Affairs Minister Franco Frattini, at the CAGRE⁴ meeting in Brussels, when he told his Romanian counterpart that „the Romanian authorities should give us assurances that there will be no more Romanian offenders on our streets”. However he also stated that „Italy reiterates that it accepts and will continue to accept the Romanians that work and observe the law, but, in the same time, will take tough measures against the ones who do not obey the law”⁵.

During a working meeting with his Romanian counterpart, Frattini requested that Romania supplement the police forces sent to Italy in order to combat the Romanian criminality. Another request referred to the change of the bilateral accord between the two countries⁶ in order to provide for the repatriation of all the Romanian detainees condemned definitively in Italy⁷. Also, in May 2008, Frattini declared that it was necessary for the Schengen Agreement to be reviewed at the European level⁸.

The position of the Italian government is triggered by its need to improve the public safety and the high levels of crime, as this was one of the promises they made before

1 B. Persano (2008), „I Rom peggio degli extracomunitari” Sono un pericolo. Via I campi”, in: *La Repubblica* available at <http://www.repubblica.it/2008/05/sezioni/cronaca/sicurezza-politica-3/sondaggio-rom/sondaggio-rom.html>. The survey was conducted through telephone interviews on a sample of 1,000 people resident in Italy.

2 FRA (2008), Incident Report – Violent attacks against Roma in the Ponticelli district of Naples, Italy, p.20.

3 FRA (2008), Incident Report – Violent attacks against Roma in the Ponticelli district of Naples, Italy, p.20.

4 The EU Council of General Affairs and External Relations.

5 <http://www.adevarul.ro/articole/frattini-solicita-garantii-romaniei.html>, accessed 24 June 2009.

6 Based on this accord, the Romanian criminals who have been condemned in Italy can expiate their punishment in Romania only if they expressly request this and if the punishment is longer than two years.

7 <http://www.adevarul.ro/articole/condamnatii-romani-sa-mearga-in-tara-lor.html>, accessed 24 June 2009.

8 „F. Frattini: „Serve un „tagliando” agli accordi di Schengen. Impronte e banca dati”, in: *Corriere della Sera*.

the April 2008 elections¹. In the same time they are concerned about the immigrants' social integration² since they fear that failing to solve the issue will continue to depreciate the situation. However, Italy needs the immigrants, stated the Italian Senate's President, in order to face its negative demographic trend³. The Italian political elite made the promises to tackle the public safety issue prior to the national elections and now they are called to deliver. Their challenge is to do so with respect to the Italian civil society expectations while they also comply with the EU legislation. Their BATNA, maintaining the status quo, is not a viable solution from the domestic point of view, and if they are to solve the issue, the solution needs to take into account both Romania's and EU's interests, otherwise the situation could deteriorate Italy's relationship with both entities. A key issue that will influence Italian government will be the EU reaction to its measures. If the legislative measures they take fail to comply with the EU legislation, then Italy will face the risk to be subject of the EU infringement procedure⁴ and finally be taken to the European Court of Justice.

The reaction of the Romanian government came right after the „Mailat case“. The then Prime Minister Calin Popescu-Tariceanu formed a „task force“ comprising Foreign Affairs, Interior, Justice and Labor ministers, and tasked it to „present a set of measures meant to counterbalance what is happening at this moment in Italy“⁵.

After the task force's meeting, the Prime Minister declared that the Romanian Government had in essence two problems, linked but also distinct in nature: the criminality wave caused by Romanian immigrants that arose in the poor integrated immigrants' communities, and the situation of the rest of the Romanian immigrant community that is formed by honest and hard working, well integrated socially citizens, that find themselves victimized for their co-nationals' crimes and the existing stereotypes. The Prime Minister explained that the criminality is high inside the groups that are not socially integrated and do not have work. Therefore, one of the measures will be to ask the Italian authorities to implement a program for the social inclusion of the groups that lack a job and are found usually in the unauthorized camps. The Romanian Government enhanced the judicial and police cooperation with the Italian Government by sending liaison judges and more policemen to help Italian authorities combating the criminal phenomenon. As for the Romanian citizens that are set to be expelled, the Government will help them with consular assistance, and also require the Italian authorities to give the Romanian authorities solid proof and evidence for the expulsion decision⁶. In order to do this the Foreign Affairs Minister disposed more consular section personnel to assist at the three already

1 „Presa de azi: Romanii fara locuita decent si venit minim legal, expulzati din Italia“, at: <http://www.ziare.com/articole/imigratie+ilegala+Italia-pag2>, accessed 22 June 2009.

2 A. Stuparu (2009), „Maroni: Milano, un model de integrare a imigrantilor“ at: <http://www.adevarul.ro/articole/maroni-milano-un-model-de-integrare-a-imigrantilor.html>, accessed 23 June 2009.

3 A. Stuparu (2009), „Renato Schifani: Italia are nevoie de imigranti“ at: <http://www.adevarul.ro/articole/renato-schifani-italia-are-nevoie-de-imigranti.html>, accessed 17 June 2009.

4 In case a EU member country does not comply with the EU law, the European Commission will start a non-compliance procedure in order to bring the infringement to an end. The infringement procedure is the first phase of the above mentioned procedure, and its aim is to enable the member state to comply voluntarily with the EU law. If the Commission's measures do not resolve the infringement, it has the power to refer the case to the European Court of Justice. http://ec.europa.eu/community_law/infringements/infringements_en.htm, accessed 10 Jun 2009.

5 „The Prime Minister's declaration regarding the Romanians' situation in Italy“, Romanian Government – Press Office, (3 Nov 2007).

6 „The Prime Minister's declaration after the reunion on the Romanian Community in Italy's situation“, Romanian Government – Press Office, (4 Nov 2007).

existing Romanian Consulates in Rome, Milano and Torino, and also requested that three new consulates be opened in Trieste, Bologna and Cosenza¹.

At European level, the Romanian Ministry of Foreign Affairs expressed his concerns by informing the then European Union Commissioner for Justice that the implementation of the new Italian legislation might generate violations of the human rights and EU legislation².

Later last year, the Romanian official opinion, was again expressed publicly, this time at the highest level by the President Traian Basescu, during his visit in Italy at the invitation of Silvio Berlusconi, then the President of the Italian Council of Ministers. President Basescu declared that the Romanian citizens, regardless ethnical background, are European Union citizens and that the Romanian state will attempt to protect its citizens and will protect them anywhere in the world they might be living, but that it will never request other governments to protect Romanian criminals. He made it clear that the ones that disobey the law must be kept accountable before the law, anywhere they are³. However, during the same visit, President Basescu reiterated that the Romanian Government does not approve all measures taken by the Italian Government. He acknowledged though that Romania has a problem of integration of the Roma community and that the Romanian Government wants to work with the Italian Government in order to find common solutions to this problem⁴.

From the above analyses we can conclude that Romania and Italy have common interests in resolving the criminality phenomenon and its consequences, and also work toward a better integration of the immigrants into the Italian society. In addition to this, the parties have another common interest that is not directly linked with the negotiation issue, that is, to preserve their existing strategic partnership. Their diverging interests are linked with the public statements made by the Italian politicians' early into the crisis, statements which exacerbated the xenophobia⁵, the enforcement of the measures taken by the Italian government and the effects they have on the Romanian citizen's rights.

However Romania's BATNA is much stronger as Romania does not face Italy's domestic constraints. The Romanian politicians could lose some of their voters' support if they fail to favorably resolve the situation, but the politicians also know that the domestic issues will prevail in the voter's judgment and ultimately, vote. Besides, Romania's position is dramatically enhanced by the provisions of the EU legislation with respect to the human rights, but mostly to the rights conferred by the EU citizenship⁶. Romania's BATNA is to defer the issue to the European Commission.

1 „Masuri pentru gestionarea situatiei din Italia” at: <http://romanioliberal.ro/a1105>, accessed, 6 July 2009.

2 „Masuri pentru gestionarea situatiei din Italia” at: <http://romanioliberal.ro/a1105>, accessed 6 July 2009.

3 Press conference with the occasion of Romania's President Traian Basescu visit in Italy, at: <http://roma.mae.ro/index.php?lang=ro&id=31&s=73774>, accessed 31 June 2009.

4 Ibid.

5 Phone interview with Mrs. Anca Opris, Deputy Director of the West and Central Europe Directorate, Romanian Ministry of Foreign Affairs, (10 Jun 2009).

6 The rights conferred by the EU citizenship are: the right to move and reside freely without reference to economic activity (subject to certain limitations), the right to vote and stand as a candidate, right against discrimination, the right to diplomatic and consular protection of any member state outside the EU, and the right to petition the European Parliament and to complain to the European Ombudsman, at: http://ec.europa.eu/justice_home/fsj/citizenship/printer/fsj_citizenship_intro_en.htm, accessed 23 June 2009.

Other parties with a significant stake in the negotiation are the Italian and Romanian civil society and mass media, and the immigrants' associations. For the purpose of this paper we have assumed that their positions and interests are (or should be) reflected on the two governments' positions and interests, as analyzed above. However a party that will influence to a great extent the negotiation is the European Union (EU), as both states are full EU members. Its main position and interest are outlined below.

The EU position and interest are clearly stated in the community law, commonly known as *acquis communautaire*¹. Specifically, the EU legislation that applies in this case is:

- **Article 12 of the European Community Treaty (EC Treaty)** provides that any discrimination on grounds of nationality is prohibited².
- **Directive 200/43/EC** states that „any direct or indirect discrimination based on racial or ethnic origin as regards the areas covered by this Directive should be prohibited throughout the Community”³. The scope of the legal protection includes the areas of employment, social protection, education as well as access to goods and services⁴.
- **European Parliament and Council Directive 2004/38/EC** provides that all union citizens have the right to enter and to establish residence for up to three months in another Member State by virtue of having an identity card or valid passport. Also Union citizens or members of their families can be expelled from the host Member State only on grounds of public policy, public security or public health. However, such a decision must be based exclusively on the personal conduct of the concerned individual AND must represent a sufficiently serious and present threat which affects the fundamental interest of the state. The directive states clearly that an expulsion can under no circumstances be taken on economic grounds⁵.

Within the powers conferred by the EU law, the European agencies can request the Italian government to comply with the EU *acquis*. As for the BATNA, the European Commission can resort to the non-compliance procedure as explained above in this paper.

In 1997 the bilateral relations between Romania and Italy reached the level of a strategic partnership, a partnership that, due to its positive effect on the political, economical, social and cultural relations between the two states, was consolidated in 2008 through a joint declaration between the Ministers of Foreign Affairs that decided for an enhanced cooperation in the political; security and defense; economic; energy, environment and agriculture; justice and internal affairs; health; culture and education; and labor and social fields⁶.

1 The entire body of European laws is known as the *acquis communautaire*. This includes all the treaties, regulations and directives passed by the European institutions as well as judgements laid down by the Court of Justice, at: http://news.bbc.co.uk/1/hi/in_depth/europe/euro-glossary/1216329.stm, accessed 10 July 2009.

2 <http://ec.europa.eu/youeurope/nav/en/citizens/living/non-discrimination/index/html>, accessed 10 June 2009.

3 Directive 2000/43/EC, at: http://europa.eu/eur-lex/pri/en/oj/dat/2000/l_180/l_18020000719en00220026.pdf, accessed 10 June 2009.

4 Commission staff working document {COM(2008) 420 final}, „Non-discrimination and equal opportunities: A renewed commitment” (2 Jul 2008), pg. 5.

5 „Right of Union citizens and their family members to move and reside freely within the territory of the Member States”, at: <http://europa.eu/cgi-bin/etal.pl>, accessed 10 June 2009.

6 *Declaratie comuna a ministrilor de afaceri externe ai Romaniei si Republicii Italiene privind parteneriatul strategic*, at <http://www.roma.mae.ro/index.php?lang=ro&id=73670>, accessed 23 June 2009.

Under these circumstances the commercial exchanges between the two countries have grown continuously since 1997, Italy becoming Romania's first commercial partner¹. In the same time a growing number of the Romanians living in Italy have established their own companies, and, based on the Ethnoland Foundation's research, between 2003 and 2008 the number of companies owned by the Romanian versus other immigrants has registered the highest growth rate, of 61.2%. Moreover, according with the Bank of Italy, the immigrants' contribution to Italy's GDP in 2007 was 9.2%. Finally, immigrant owned companies have created 500,000 new jobs, which is even more important due to the economic crisis².

Given such an excellent record of bilateral cooperation, we expect that the negotiation between the two governments will proceed smoothly. It is in each country's interests that the crisis is solved quickly and amicably, so there will be no further impediments to the political and economic stability of their countries.

Now that we have understood how each of the parties define the issues to be negotiated, their different positions but almost overlapping interests, and as we developed each party's best alternative to a negotiated agreement, we can confidently say that we do not oversee any major obstacles to reaching an amiable and efficient agreement. Given the fact that Italy has three more years till the next elections, politicians electoral interest to play with Italians xenophobic sentiments has faded. Also, the two governments are already working together on the police and judiciary areas. Moreover, the Italian government has been responsive so far to the EU requests and resolutions. Despite all these we see the need to explore more joint options for the resolving of the remaining problems; in this particular case we cannot think of a better strategy for each party than to meet its own self-interest by developing a solution which also appeals to the self-interest of the other³. In this case solving their problem is NOT their problem⁴.

1 <http://www.mae.ro/index.php?unde=doc&id=5612&idlnk=1&cat=3>, accessed 24 June 2009.

2 <http://www.mediafax.ro/externe/intreprinzatorii-imigranti-din-italia-o-resursa-importanta>, accessed 23 June 2009.

3 R. Fisher and W. Ury, (1981), „*Getting to YES, Negotiating agreement without giving in*”, B. Patton, Second edition, USA, Houghton Mifflin Company, pg 59.

4 Ibid.

Semn de întrebare

Interviu cu Sabina Stan¹ realizat de
Lavinia Stan și Lucian Turcescu

1. Care este rolul migrației în România?
2. Care este legătura dintre migrație și integrarea în Uniunea Europeană?

Sabina Stan - Profesor la Dublin City University, Irlanda. Doctorat în antropologie obținut la Universite de Montreal. Autoarea volumului *L'agriculture roumaine en mutation: La construction sociale du marche* (Centre National de la Recherche Scientifique, 2005) și a unor articole publicate în reviste precum *Anthropologie et societates*, *Anthropologica*, *Ethnologies*, *Societatea reală*, *Revue d'histoire de la culture materielle*, *Cahiers de sociologie économique et culturelle* și *Dialectical Anthropology*.

1. Una dintre cele mai presante probleme pe care le are de rezolvat România este cea a inegalității sociale. În noul mileniu această creștere este ținută în frâu, în principal, prin fenomenul migrației. Migrația contribuie, prin remitențele trimise în țară, la ridicarea nivelului de trai al rudelor rămase în România, la creșterea consumului și a numărului de locuri de muncă și la impulsivitatea economiei locale. Noua criză economică mondială pune sub semnul întrebării acest aranjament. Întorcerea emigranților și diminuarea remitențelor în contextul crizei economice din țările gazdă, combinate cu încetinirea sau chiar inversarea creșterii economice din România, nu pot decât să destabilizeze acest tampon al inegalităților sociale.

Tot din fenomenul migrator mai decurge o altă problemă. În urma valurilor din ce în ce mai mari de români angajați în mișcări migratorii în ultimii zece ani, structurile familiale și comunitare au început un proces de transformare de o amploare și caracter nemaivăzute până acum. Dat fiind că majoritatea migrantilor români sunt migranți temporari, familiile lor iau acum o formă transnațională, cu diverși membri aflându-se pentru diferite perioade de timp în diferite țări și doar pentru perioade restrânse într-o aceeași locație. Cum majoritatea migrantilor sunt tineri, copiii lor se găsesc în prezența a numai unuia dintre părinți sau singuri acasă cu un alt adult sau își petrec uneori marea parte a copilăriei lor în acest nou spațiu – întins peste mai multe seturi de țări, case, părinți, rude, școli, limbi și prieteni de joacă. Dacă asta este numai o problemă, sau este și ocazia dezvoltării unor noi modele de conviețuire viabile, rămâne de văzut.

¹ Interviuul complet va apare în: Lavinia Stan și Lucian Turcescu, coord., *Incredibila aventură a democrației după comunism*, care urmează să fie publicat de editura Curtea Veche anul acesta.

2. Una dintre cele mai vizibile consecințe a integrării este libertatea de circulație pe continent de care beneficiază acum românii. Această libertate vine cu câteva bemo-uri, unele importante, altele chiar îngrijorătoare. Dat fiind că aderarea României la UE nu a rezultat în imediata libertate de circulație a forței de muncă, ci într-o perioadă de tranziție, mulți dintre noii migranți români se simt cetățeni europeni „de mâna a doua”. Deși asta nu i-a împiedicat să circule și să muncească în alte țări europene, creștea migrației forței de muncă se petrece în contextul unei noi forme de supraveghere a populației de către statul român. Justificându-se prin necesitățile de *realpolitik*, statul român a ajuns în situația ciudată, chiar contradictorie pentru un stat democrat, de a fi fost el însuși responsabil, pentru câțiva ani, de monitorizarea și sancționarea respectării de cetățeni a duratelor legale de sejur în țările spațiului Schengen. Când acceptă să funcționeze ca anexa polițienească a altor guverne, guvernul României se comportă ca un guvern de mâna a doua și abdică de la una dintre funcțiile lui primare, aceea de a-și apăra în mod nediscriminat cetățenii în interiorul sau în exteriorul granițelor țării.

Semn de întrebare

Interviu cu Adam Drazin¹ realizat de
Lavinia Stan și Lucian Turcescu

1. Care este rolul migrației în/pentru România?
2. Ce efecte a avut procesul de integrare în Uniunea Europeană asupra României?

Adam Drazin - Profesor la Trinity College, Dublin, Irlanda. Doctorat în antropologie socială obținut la University College of London, Marea Britanie. Autor al volumului *Connections: Mobility and Quality of Life for Older People in Rural Ireland* (împreună cu S. Roberts, T. Basi și J. Wherton, 2007); coordonator al *Anthropology, Design and Technology in Ireland* (un număr special al jurnalului *Anthropology in Action*, 2009); și autor al unor articole publicate în *Year Book of the Romanian Society of Cultural Anthropology*, *Home Cultures*, și *Ethnos*.

1. Migrația nu poate fi explicată ca ceva ce are un scop precis. Pentru mine cuvântul „rol” este din start ambiguu, deoarece el poate face referire atât la scopurile migrației, cât și la efectele acesteia. A avea un scop determinat atrage, după părerea mea, un set de intenții; și cu toate că indivizii au întotdeauna scopuri, sau cu toate că este foarte probabil ca de multe ori familiile sau grupurile mici să aibă un soi de „minte comună”, este cert că miile de indivizi care trăiesc în România nu gândesc nici pe departe la unison, în sensul unei singure individualități. În termeni culturali fenomenul migrației schimbă perspectiva în care România este văzută. O transformă într-un loc, și nu numai un spațiu geografic. Iar în acest sens, diferența dintre „spațiu” și „loc” este dată de faptul că un loc suportă o varietate de implicații sociale (social meanings). Diferența apare atunci când „casa” devine „acasă”. Odată ajunși în afara granițelor naționale, românii încep să vorbească despre țara lor în sensul de „casă”: străzile, blocurile, casele și zonele rurale, chiar și cele pe care nu le-au vizitat niciodată, devin „acasă”. Adulții pot ajunge să lăcrimeze în prag de Crăciun mai degrabă la gândul munților românești, decât la cel precis al munților unde și-au petrecut, poate, la un moment dat o parte din timp. Așadar, migrația schimbă foarte mult din ceea ce România este, pentru o mare parte a populației. Din punctul de vedere al structurilor sociale, există însă întrebări mult mai pertinente pe care le putem ridica, cum ar fi spre exemplu o discuție pe marginea efectelor economice pe care le produce migrația în cazul românesc. Există o mulțime de opinii exprimate pe marginea acestei chestiuni, o mare parte dintre ele fiind oferite chiar de persoane

¹ Interviuul complet va apare în: Lavinia Stan și Lucian Turcescu, coord., *Incredibila aventură a democrației după comunism*, care urmează să fie publicat de editura Curtea Veche anul acesta.

cu mult mai multă experiență în domeniu decât mine. O parte dintre ei susțin că inegalitățile existente pe plan global nu se micșorează, ci din contră, se acutizează odată cu creșterea interconectării globale (global interconnection); iar acest curent de gândire are o lungă istorie. Prin intermediul migrației statele pierd atât din forța de muncă cât și din capacitate; câștigă în schimb banii trimiși în țară, însă din păcate o mare parte din aceștia par a fi cheltuiți pe produse de import. Controlul producției a fost pierdut. În schimb, alți cercetători cred în beneficiile economice ale migrației, prin accentuarea valorii capitalului și a banilor. Remitențele trimise acasă se constituie într-o parte semnificativă a PIB-ului, iar mai ales în cazul unei țări ca România ele ajută la îmbunătățirea infrastructurii, a micilor investiții și a producției. În acest fel, diferite teorii pun accentul pe ideea de „valoare” în moduri diferite – valoarea forței de muncă, valoarea de capital etc., luând în calcul atât câștigurile cât și pierderile. Dacă ar fi să căutăm anumite beneficii trebuie să ne gândim la chestiunea încurajării fenomenului, a schimburilor și a fluxurilor în sine. În mod cert faptul că oamenii pot să se miște și o și fac este în sine o manifestare a libertății, atât mentală cât și fizică. „Cosmopolit”, un cuvânt originat în partea de sud a Balcanilor, se traduce mot-a-mot ca „cetățean al lumii”. Cosmopolit este acela ce se poate imagina și raporta în contextul unor alți oameni, a unei alte culturi, fără să își piardă propriul punct de vedere; iar aceasta înseamnă de multe ori dezvoltarea aceluia tip de politică personală ce depășește granițele unei singure tradiții.

Pe marginea acestei chestiuni s-a scris extrem de mult în ultima vreme, iar faptul că ideea de cosmopolitism este legată cu gestul călătoriei a devenit deja o certitudine.

La fel, este destul de evident faptul că deși toți avem posibilitatea de a călători, doar aceia dintre cei mai bogați au șansa de a se și întoarce în locurile odată vizitate. Astăzi, șansa revederii și a reîntoarcerii se află la dispoziția oricui, locuitor al oricărui oraș sau sat. Și chiar dacă este destul de dificil de calculat care este impactul economic precis al „rolului” migrației, putem susține în schimb cu certitudine faptul că acesta are efecte culturale și politice profunde, mai ales asupra cosmopolitismului românesc, iar la nivel bazal asupra fiecărui sector al populației luat ca atare.

2. A formalizat ceva ce le părea evident celor din afara României, dar ea a fost subiectul unor intense speculații și mare importanță în România. Pot vorbi despre aceasta în relație cu migrația, dar văd astăzi această experiență a românilor ca având loc de-a lungul întregii Europe, nu ca ceva rezervat românilor care trăiesc doar în România. Sunt interesat, ca întotdeauna, și de cultura românității, de modul de a fi român și cum anume acesta s-a schimbat. Pentru oamenii din cele patru țări care s-au alăturat UE, aceasta a făcut o diferență majoră, în special pentru Polonia. Polonia a îmbrăcat mantia unei țări care promovează democrația, un concept pe care dorește să-l exporte în est. În același timp, mulți polonezi s-au mutat în toate colțurile Europei, așa încât cultura poloneză a devenit mult mai diversă.

Genul de schimbări care au afectat România este foarte diferit. Mulți români nu au așteptat extinderea UE pentru a pleca în Europa. Mulți s-au mutat în 1992 și după 1997 chiar și mai mulți au plecat în Italia și Irlanda, apoi în Spania. Deseori aceasta a însemnat a munci sub diferite documente, naționalități sau nume – multora nu le-a plăcut să facă așa ceva, pentru că-i făcea să pară iresponsabili din punct de vedere moral, dar guvernele occidentale i-au forțat, de cele mai multe ori, la fel de mult ca deciziile lor personale. Pentru aceștia, extinderea UE a însemnat nu o mișcare în spațiu, prin care ei s-au „mutat spre vest” fizic sau metaforic, ci o ieșire la lumină, prin care au continuat să facă ceea ce făceau deja cu mai multă claritate.

Teoretic vorbind, ar fi trebuit să fie mai ușor să fii „român” în alte țări europene după extindere, dar nu a fost întotdeauna așa. Mulți dintre cei care munceau sau

trăiau cu documente false în Irlanda și Marea Britanie au continuat să-și folosească numele și naționalitățile false, din comoditate. Nu-și mințeau patronii, aceștia au fost de acord să-i înregistreze ca italieni, să spunem, care foloseau nume italiene. Referințele purtau nume slovace, norvegiene sau portugheze. Ca atare, oamenii erau în mod deschis români, având dreptul legal de a fi români, dar dețineau încă o serie întreagă de documente bancare, declarații de credit card, sub alte nume.

Diaspora românească din Europa include criticii ei cei mai acerbi și a avut mereu nevoie de argumente solide pentru a trimite bani în România, pentru a privi canalele de televiziune românești sau pentru a trăi în România. Oamenii sunt liberi să trăiască în oricare țară vor, dar este posibil ca, sub umbrela UE, mulți români să aleagă să trăiască, măcar în parte, în România.

Un traseu cultural și o direcție de cercetare pentru o abordare modernă a noilor realități privind migrația

Interviu cu Stefano Rolando realizat de Aurora Martin

1. Ce semnificații acordați dezbaterii publice asupra proceselor migratorii în Italia?
2. Care sunt subiecții instituționali mai receptivi la această problematică?
3. Care sunt interlocutorii mai implicați în acest domeniu, din rândul societății civile?
4. Cum evoluează atitudinea mass media în Italia, în ceea ce privește tema migrațiilor?
5. A doua conferință națională despre migrație este convocată la sfârșitul lunii septembrie la Milano. Care sunt temele conferinței? Ce anume credeți că se va rezolva?
6. Aș vrea să informez publicul cititor că la Universitatea la care activați (IULM, Milano) ați inițiat un *Observator al relațiilor dintre Italia și România*. Ce linie de activitate urmărește această structură?
7. Care este părerea dvs despre tendința actuală a comunității românești imigrate în Italia?
8. Ce anume a rămas în memoria Italiei (și cum anume este cultivat acest lucru) referitor la marea mișcare de migrație a aceleiași Italii, în special între 1800 și 1900?

.....
: **Stefano Rolando** - a fost director general de comunicare pentru :
: Președinția Consiliului de Miniștri, timp de 10 ani, după care, alți 10 ani a :
: condus mai întâi sistemul regional, apoi Rai-Radiotelevisione italiana și :
: Olivetti), este profesor doctor în *Teorii și tehnici ale comunicării publice* :
: și prorector la Universitatea IULM din Milano, unde se ocupă de sfera :
: relațiilor instituționale, secretar general al *Fundației pentru cercetare și* :
: *formare*. Este membru al Comitetului Științific al UNESCO și, pentru con- :
: tribuția sa la dezvoltarea relațiilor culturale dintre Italia și România, i s-a :
: acordat medalia de merit din partea guvernului României. :
:.....

Născut la Milano, laureat în Științe politice, de 40 de ani trăiește între Milano și Roma, cu salturi frecvente la Paris și București, cu o lungă carieră în management instituțional și antreprenorial (a fost director general de comunicare pentru Președinția Consiliului de Miniștri, timp de 10 ani, după care, alți 10 ani a condus mai întâi sistemul regional, apoi Rai-Radioteleviziune italiana și Olivetti), Stefano Rolando s-a dedicat, în tot ceea ce a întreprins domeniului comunicării. El este unul dintre fondatorii specializării în Științele Comunicării, inițiind acest curs. A predat la Roma, Siena, Lugano și Milano, unde, din 2001, este profesor doctor în *Teorii și tehnici ale comunicării publice* și prorector la Universitatea IULM din Milano, unde se ocupă de sfera relațiilor instituționale. Tot aici, este și secretar general al *Fundației pentru cercetare și formare*, fiind responsabil de realizarea și editarea *Observatorului ITRO*, privind evoluția anuală a relațiilor dintre Italia și România. Acestui domeniu i-a dedicat diverse studii și cercetări, atât în perioada 2004 - 2005, cât și în perioada 2008 - 2009, în *Fattore immagine nelle relazioni tra italiani e romeni - Factorul imagine în relațiile dintre italieni și români*. În curând, va vedea lumina tiparului cartea sa *Romania. Lettera agli italiani - România. Scrisoare către italieni*, o concluzie critică a raporturilor (percepții, conflicte, integrare) dintre cele două comunități, de la căderea regimului ceaușist și până în zilele noastre. Autor al multor studii de comunicare, marketing, branding, a lucrat în administrația publică, fiind consilier, în materie de *branding public*, al mai multor miniștri. Este membru al Comitetului Științific al UNESCO și, pentru contribuția sa la dezvoltarea relațiilor culturale dintre Italia și România, i s-a acordat medalia de merit din partea guvernului României (www.stefanorolando.it).

1. Italia a încetat să mai fie țara emigranților, așa cum se întâmpla la începutul anilor '70, când criza energetică a creat condiții favorabile schimbului la nivelul fluxurilor migratorii și a făcut ca și țara noastră să se confrunte cu ceea ce pentru țări ca Franța, Marea Britanie și Germania reprezenta deja experiență activă, respectiv cu prezența unei imigrații din ce în ce mai puternice. Într-un anumit sens, a fost nevoie să treacă cel puțin 20 de ani (și mă gândesc aici la studiile făcute de Fundația Agnelli în anii '80 și la atenția acordată problematicii de sistemul Camerelor de Comerț Exterior, prezidate, în anii '80-'90, de Piero Bassetti), pentru a descoperi că vechea emigrație italiană a persoanelor sărace nu era un aspect de care să ne rușinăm, ci un proces care trebuie studiat și redescoperit, pentru a fi pus în valoare, în multe părți ale lumii, o realitate socială și economică, ajunsă să fie, de multe ori, un adevărat *business community*. Totuși, contradicția între a fi o *țară de emigranți* și apoi, în zilele noastre, o *țară de imigranți* a dus la înregistrarea unei stagnări și a unei întârzieri în analizele dedicate unei teme contemporane centrale la cumpăna dintre secole, temă care își pune amprenta asupra dezvoltării arhitecturii demografice și macro-economice. Definirea firavă a unor puncte de vedere colective a făcut posibilă, atunci când s-a conștientizat realitatea că imigranții au început să treacă de la sute, la mii și milioane (astăzi peste patru milioane), impunerea unei dezbateri la nivel de percepție a fenomenului, în consecință, de tip jurnalistic. Așadar, o dezbatere fondată mai curând pe relația *teamă - exorcizare*, decât pe cea de *cunoaștere - integrare*. Asta a generat trei câmpuri de reprezentare: la poli extremi: susținătorii *exorcizării separate*, de cealaltă parte, ai *solidarității înfrățite* și între ele, o voce mai slabă, dar rațională, care susține procesele de *integrare compatibilă*. Această voce se regăsește, așadar, pe cele două fronturi. Această voce ar fi avut nevoie de mai multă susținere, atât la nivelul cercetării universitare, cât și la nivelul cercetării mediatice, care, însă, s-au arătat mai impresionate de subiecte extreme și de politică, prin care susțineau un anumit antagonism și satisfăceau nevoia de spectacol. Acesta este sistemul; la fel ca în toată lumea. Trebuie adăugat că *centrul rasial* e încă viu, generează multe subiecte interesante și are impact asupra mass media. Toate acestea arată, de fapt, cât de interesantă este evoluția dezbaterii și demonstrează că, pentru a ameliora lucrurile, este nevoie de trei lucruri: **să se internaționalizeze** (adică să iasă din raportarea limitată la entropiile naționale), **să devină științifică**

(adică să fie conectată la dinamici demografice mai vaste) și să se focalizeze pe o mai mare implicare la **governance** (adică să direcționeze cercetarea în spațiul decizional).

2. Italia este o țară cu tradiții bine cunoscute, în ceea ce privește autonomia teritorială. Așadar, nu se poate vorbi despre un fenomen care să trimită la un tablou național compact și omogen. Aș zice, totuși, că Ministerul de Interne, într-un conflict identitar intern pe termen lung, între dimensiunea sa de garant al siguranței și deci de „minister al Poliției” și dimensiunea sa de apărător al legăturii dintre instituții și anumite mișcări de natură civilă în teritoriu, și deci de „minister al prefectilor” – a încercat să găsească, în această materie, un anume mod de a acționa, menținând un echilibru între cele două tipuri de atitudine. În plus, a avut și conducători de valoare, care au adus o doză de sensibilitate și de curaj în exercitarea rolului de apărător atent și angajat. Independența cerută de acest rol nu a fost recunoscută mereu ca o valoare în sine (și mă gândesc la figura fostului prefect al Romei, Carlo Mosca, transferat, tocmai pentru atitudinea sa rezonabilă față de „chestiunea romană”, la Consiliul de Stat și eliberat dintr-o funcție exercitată cu multă delicatețe), dar sunt și exemple de capacitate de inițiativă și dedicare, care și-au găsit loc în funcții mai sus puse, decât cele în Administrația de sector (mă gândesc la prefectul Mario Morcone, care conduce Departamentul libertăților civile și imigrației.

(www.interno.it/minterno/site/it/sezioni/ministero/dipartimenti/dip_immigrazione).

Este evident că, în ziua de azi, tema a căpătat, în mod clar, un profil inter-instituțional și implică domeniile Muncă, Afaceri Sociale, Educație, Justiție, Dezvoltare economică, Sănătate. La acestea, se adaugă relațiile dintre Stat, Regini și Orașe, un spațiu de *governance* centrală, dar dificilă a problemelor, pentru care nu e suficiență acoperirea financiară, pentru a transpune în act o normă, adică atunci când intră în joc bunul mers cultural și antropologic al normelor. Dincolo de acestea, sunt realitățile (mai ales cele teritoriale), care constituie adevărate laboratoare în domeniul integrării. Lista este lungă și e suficient un click pe cuvântul „integrare” pe Google, pentru a ne convinge de multitudinea experiențelor de această natură. Poate că un actor inter-instituțional, care se preocupă în mod special de menținere legăturilor, va avea inițiativa de a valoriza aceste „best practices”, pentru a împărtăși achizițiile unei culturi administrative, a cărei întârziere (procedurală și nu numai) rămâne unul dintre factorii de stagnare în domeniul politicilor multietnice, caracterizate de ideea că multietnia reprezintă o forță motorie a societății contemporane.

3. În dialogul dintre instituții și societatea civilă, partenerii din lumea antreprenorială joacă un rol activ și constructiv. De foarte mult timp, ei susțin procesul imigrației și reprezintă, de multe ori, un adevărat obstacol în calea politicii (mai ales cu tendințe de dreapta), care, în mod obișnuit, ține partea firmelor, dar care, nu se situează pe aceeași linie de gândire și acțiune cu asociațiile industriale. Bunăoară, același lider al unui partid istoric al dreptei italiene, Gianfranco Fini, actualmente Președinte al Camerei Deputaților, în fața incidenței crescătoare a Ligii (condusă de Umberto Bossi), cu o atitudine critică față de procesele migratorii, și-a modificat treptat punctul de vedere, ajungând să susțină astăzi în coaliție de guvernare, un punct de reechilibrare, considerat necesar, pentru a nu pierde consensul persoanelor din sistemul de producție. Un rol major și-a asumat, în domeniul migrației, organizația italiană *Caritas*, organizație afiliată la Conferința episcopală a Bisericii Catolice, care tutelează *Fondazione Migrantes*, ce desfășoară activități operative și de asistență, dar elaborează și studii și analize ale fenomenului (www.migrantes.it). O atenție sporită, tot în contextul lumii catolice, se cuvine acordată *Comunității din Sant Egidio* (www.santegidio.org). Analize structurate pe raportul dintre migrație și dinamica pieței de lucru au fost întocmite de *organizații sindicale*, pornind de la realitatea că 6,4%

din forța de muncă din sistemul italian este reprezentată de străini (Eurostat, *Labour Force Survez* 2007, www.esds.ac.uk/government/lfs). În alt plan, n-aș vrea să omit formarea organismelor de control social al devianțelor înregistrate în teritoriu, din partea imigranților – așa zisele „ronduri” –, legitimate de guvernul actual. De bună seamă, ele pot constitui un factor de alterare emoțională și culturală a raporturilor și-așa destul de delicate cu multe comunități de imigranți, laborioase și bine intenționate, care constituie parte din țesătura noului experiment social occidental. Se susține că ar fi mai bine ca nevoia de participare a cetățenilor la asigurarea siguranței să fie canalizată în forme „controlate”. S-ar putea! Dar ar trebui oare să avem deplină încredere în *șerif*? De aici, însă, s-ar deschide alte căi de discuție, care, după părerea mea, implică o apreciere critică a faptelor.

4. Cuvântul *media* este o generalizare care face să fie riscant un răspuns categoric. Cotidienele depind de diferitele direcții de politică editorială pe care le urmează (fac uz, așadar, de argumente deja dezbătute, asta pe lângă regula selectării extreme a știrilor, pentru care 90% dintre ziarurile de știri ajung zilnic la coș). Săptămânalele au fost împinse undeva în colțul spectaculosului, pentru că au pierdut provocarea anglosaxonă a *anchetei*. Televiziunile generaliste au televiziunile prea dependente de politica națională și consacră spații de anchetă unor zone care nu sunt de interes primordial (dar unele programe au fost și sunt încă foarte importante, pentru curajul, pentru forța imaginilor). Televiziunile locale sunt oglinda italianului mediu și băjbăie încă pe profilul spaimelor, preferând să considere imigrația ca fiind o temă ce ține mai mult de securitate, decât de transformările economice. Internetul este, în schimb, locul în care stau la dospit multe materiale, mai ales cele care pun la dispoziție mărturia și valorizează experiențe individuale, constituind, deocamdată, un spațiu pluralist. Punctul comun pentru toate rămâne acela de a nu se fi găsit încă un format în măsură să reflecte lumea imigranților ca sursă de știri fiziologice. Acestea există (cultura, tradițiile, istoriile individuale de succes, chiar și cele antreprenoriale), dar există o prăpastie, în sistemul mediatic, între *a exista știri* și *a face știri*. Un întreprinzător african (din Camerun), care stă la Milano de ani de zile, Otto Bitjoka, a ajuns să cucerească până și coperta de la *Panorama Economy* și prin *Ethnoland* ajunge să stabilească circa 200 de contacte pe zi, el însuși fiind o mărturie autentică pe tema dificultății de a face știri pe tema imigrației. Cât privește tema *migrațiilor*, - înțelese, așadar, ca *proces*, și nu ca *fapte*, întregul sistem media este inadecvat, pentru că tocmai media este cea care nu prezintă procesele așa cum s-ar cuveni. Mai bine reușește să redea aceste aspecte cinematografia, literatura, spectacolul. Consider că, pentru a întrema bazele reprezentării acestui sistem, ar fi necesară o diversificare a interferențelor culturale, cele în care relatarea este însoțită de limbaje care vin în întâmpinarea tinerilor și solicită disponibilitatea persoanelor publice cu propuneri creative, și nu conformiste.

5. Conferința e convocată de către Ministerul de Interne pentru 25 și 26 septembrie la Universitatea Catolică din Milano și are ca temă „*Identitatea și pluralismul cultural*”, deci va fi o interesantă cheie interpretativă a procesului migrator ca aport fiziologic și pozitiv al schimbării. Rapoartele prezentate la început de către Zygmunt Baumann, de către Giuseppe De Rita și de Andrea Ricciardi, introducerea în partea finală a lucrărilor lui Giuliano Amato (ministru de Interne în precedenta guvernare și, totuși, personalitate a opoziției) – printre alte prezentări – sunt semnale că se dorește o apropiere de complexitatea fenomenului. Cred (e opinia mea absolut personală) că același ministru Roberto Maroni – de la Lega Nord – a fost de acord cu platforma culturală largă și complexă a conferinței, pentru a semnaliza probabil o maturizare în procesul de apropiere al propriului partid – sau ale componentelor instituționale ale acestui partid – care, opunându-se ferm clandestinității, simte opinia comercială și antreprenorială din Nord ca fiind interesată de o anume normaliza-

re a raportului cu sistemul de migrație. Eu sunt invitat să-mi exprim părerea despre raportul dintre comunicare și migrație și aceasta este, de fapt, provocarea pe care aș dori să o lansez la această conferință, cu speranța că, dacă lumea politică se va adapta, o va face și o parte din mass media.

6. Observatorul relațiilor dintre Italia și România se naște din punerea laolaltă a trei „sensibilități”: din mediul instituțional (în special Ministerul de Externe), cel al afacerilor (*Unimpresa*, asociația oamenilor de afaceri italieni din România) și cel universitar și de cercetare (noi la Milano și CURS la București, condus de Cătălin Augustin Stoica), care au lucrat împreună asupra unor ipoteze (www.osservatorioitro.net). Prima exprimă necesitatea formării unei mese bilaterale cu anumiți actori ai societății civile capabile de a pre-instrui conducătorii guvernelor celor două țări, astfel încât întâlnirile la nivel înalt să nu rămână doar la stadiul de dosare politice, ci să ofere robustețea și pragmatismul unor teme legate de economie, de cultură și de dinamică socială. A doua susține necesitatea de a căuta *date despre opinia publică*, fără a se baza doar pe ceea ce oferă în circulație mass media, care – în acest domeniu – a urmat mai mult calea alarmistică și catastrofică, decât să urmărească procesul de completă integrare ce are loc între cele două țări. A treia, exprimă necesitatea de a urmări anumite decizii asumate bilateral, ținând cont de contextul comunitar și de rolul pe care cele două țări îl pot exprima, în ceea ce privește politica fluxului migrației și cooperării economice în emisfera central-meridională europeană (cea de centru nord este dominată de Germania). Acestea sunt trei căi de acțiune, care ar avea nevoie de mai mult sprijin (public și privat) și este exact ceea ce încercăm să obținem în această jumătate a anului 2009, cu convingerea că și cele două guverne încep să înțeleagă importanța fundamentală a rolului exercitat, în mod credibil, de un subiect ca *societatea civilă*; o societate civilă care pare fără vlagă în Italia, dar extrem de slăbită în România.

7. Opinia mea este legată de trei cuvinte: *ciclu lung, reputație, valoare adăugată*. Voi încerca să mă explic. Acela care pleacă să caute de lucru sau casă, respect social și viitor în altă parte este mereu un „curajos”. Dar când plecarea este în masă, iar condițiile de impact sunt denaturate, curajul său este văzut de unii cu bunăvoință și de alții cu neliniște. Cel care caută forță de muncă privește acest imigrant ca pe o *oportunitate*, cel care se teme că își va pierde propriul loc de muncă sau se teme de alterarea omogeneității ambientale, îl privește ca pe un *risc*. Pe parcurs, procesele se stabilizează și condițiile conflictuale devin marginale. Să luăm de exemplu un oraș în care trăiesc mai mulți, Milano. Întregi comunități imigrante (somaleză, egipteană, etiopiană, filipineză, chineză etc.) au fost integrate cu ușurință. Cea marocană, albaneză și cea slavo-balcanică au avut probleme de impact, care au găsit în mare parte soluții, odată cu trecerea timpului. În consecință, și drumul celei mai puternice comunități prezente azi, cea românească, este destinat a intra într-un proces de normalizare a proceselor. Totuși, în acești ultimi doi ani, criza economică a intervenit și a diminuat anumite facilități ale integrării. Acest lucru a descurajat o parte – care nu a depășit 15-20% – a acestei comunități, unii au plecat, contribuind astfel la accelerarea timpului de deplină integrare a părții mai puternice rămase. Acum, din întreaga perioadă de confuzie se ridică *diverse profiluri* ale acestei comunități. În plus, apar și cazurile de excepție (la Consiliul Primăriei din Padova a fost aleasă o tânără economiștă româncă, aflată de șapte ani în Italia, unde a ajuns în mod clandestin www.nonaevghenie.it). Așadar, *ciclu lung* începe să se afirme prin creșterea *reputației* acestei comunități. Iar această reputație e susținută nu doar de anumite afinități (sentimente creștine, limba neo-latină, asemănarea de caractere umane), ci și de recunoașterea că factorul principal al emigrației, munca, reprezintă, în atâtea domenii, o *valoare adăugată*, ce se poate demonstra, se poate povesti și se poate comunica. Într-o perioadă de cinci ani, românii din Italia vor constitui o componentă structurală a noii dinamici multi-etnice a țării.

8. Am făcut anterior anumite precizări referitoare la această istorie. O perioadă de timp, între 1875 și 1915 (cincizeci de ani înainte de primul război mondial), când au plecat nu câțiva emigranți, ci *jumătate din poporul italian!* Douăzeci de milioane, din cele patruzeci care locuiau peninsula. Numărul a crescut apoi odată cu valul de emigrare înregistrat după două decenii de la al doilea război mondial și rezultatul a trei, patru generații de emigranți a făcut ca, în lume, comunitatea italiană să fie un „popor” (în mare parte fără limbă, dar cu urme de identitate, fără pământ de origine, dar cu simțul unor rădăcini puternice, fără pașaport – cu excepția celor cinci milioane ce l-au păstrat – dar cu o binaționalitate interioară) care, prin amestecare și adaptare, a dat naștere unor culturi care s-au descoperit încetul cu încetul și au contribuit la forța economică și la internaționalizarea Italiei contemporane. România – chiar în deplină cunoștință de cauză, pentru cele circa 10 miliarde de dolari trimiși de emigranții săi, sumă ce constituie azi în jur de 6% în produsul intern net (în 2007 estimările Băncii Mondiale vorbea de 5,6%) – trebuie înceapă să analizeze cu atenție fenomenul său de „diasporă”, fără să aștepte o sută de ani pentru a-l valoriza. Trebuie să-l valorizeze imediat, investind politic și cultural în aceste comunități, astfel încât ele să simtă că datoria „patriotică” se poate exprima chiar și muncind și trăind departe. Durerile și beneficiile se vor compensa. Semnalizez o carte minunată a unui tânăr antropolog italian, Pietro Cingolani (*Romeni d'Italia. Migrazioni, vita quotidiana e legami transnazionali – Români în Italia. Migrații, viața cotidiană și legături transnaționale*, Il Mulino, Bologna, 2009) – a se vedea și <http://www.romenitalia.com/2009/03/romeni-ditalia-di-pietro-cingolani.html> – unde povestește cum bunicul său a emigrat din nordul Italiei în America, unde a creat o cultură a acestei țări rămasă ca o adevărată rădăcină a familiei; autorul o compară cu cea din Marginea (un sătuc din nordul României), unde 40% dintre cei 12 mii de locuitori au decis să emigreze în Torino. Încep să apară studii de acest gen. Pasiunea actuală a românilor pentru identitatea lor (cartea lui Dan Puric *Cine suntem* e epuizată) ar trebui să se amplifice și să cerceteze în mod adecvat și identitatea românilor care-și schimbă identitatea. Dumneavoastră mă întrebați cum a fost valorizat procesul de emigrare italiană. Ei bine, totul a fost întârziat din două motive: mai întâi, lumea intelectuală, cei de stânga, au subevaluat fenomenul emigrării și-l considerau, în mod greșit, ca pe o acțiune fascistă, mai degrabă decât socială; apoi, activitatea instituțiilor care au pus la punct târziu posibilitatea ca italienii din exterior să poată vota și care nu îi lua în calcul ca și cetățeni (pentru că nu plăteau taxe) egali cu rezidenții. Acum, fenomenul este în atenția analiștilor. În timpul lunilor critice pentru relația dintre români și italieni, mi-am amintit de mai multe ori de concetățenii mei – pentru a introduce o invitație la prudență – Ferdinando Nicola Sacco și Bartolomeo Vanzetti, doi anarhiști italieni arestați, judecați și condamnați la pedeapsa pe scaunul electric în Statele Unite în 1927, cu acuzația de ucidera a unui contabil și a unui paznic de la o fabrică de pantofi. Sacco era muncitor la această fabrică, în timp ce Vanzetti se ocupa de negoțul de pește. Chiar și în acele momente erau dubii asupra vinovăției lor; nu a folosit la nimic declarația portoricianului Celestino Madeiros, declarație ce-i disculpa pe cei doi. În 1977, Michael Dukakis, guvernator al statului Massachusetts, recunoaște oficial erorile comise la proces și reabilitează complet memoria lui Sacco și a lui Vanzetti, condamnați nu pentru că erau vinovați, ci pentru că erau italieni (www.torremaggiore.com/saccoevezetti).

Arhivele Sfera Politicii

■ STELIAN TĂNASE

N.D. Cocea, un boier amoral (2)

În acest număr al revistei noastre, profesorul Stelian Tănase continuă publicarea unor documente relevante privind-ul pe N.D.Cocea.

N.D. Cocea, an immoral boyar (2)

In this number of the magazine, Professor Stelian Tanase carries on the publication of some relevant documents on the subject of the life of the N.D. Cocea.

SECȚIUNEA 4-a 18 Aprilie 1936

Noua gazetă comunistă deghizată care apare în Capitală

Cu începere de astăzi 18 aprilie, apare în Capitală noua gazetă comunistă deghizată intitulată *Chemarea* sub direcțiunea scriitorului Nicolae D. Cocea, cu redacția și administrația în strada Câmpineanu nr. 7, despre care am fost informat la timp că membrii secțiunii agitației- propagandă a partidului communist au dus în trecut o activitate intensă realizând 2000 de abonamente printe intelectualii mișcării de stânga cu 500 de lei abonamentul, rezultând astfel suma de 1.000.000 de lei pentru apariția regulată a gazetei sus menționate.

Ziarul *Chemarea* va fi deci un cotidian camuflat communist, care va apare dimineața în 4 pagini contra cost 1 leu exemplarul și se va ocupa în special de viața proletariatului din România, furnizând informații și despre mișcările muncitorești din străinătate.

Ziarul va publica și articole de doctrină a ideologiei partidului communist.

După cum s-a arătat în trecut N.D. Cocea figurează ca un director de formă al acestei gazete ca și al revitei *Era Nouă*, conducătorul de drept fiind comunistul Ștefan Foriș, condamnat pentru crimă contra siguranței statului, iar ca secretar de redacție este numitul Miron Radu Parashivescu, cunoscut scriitor.

În legătură cu apariția acestei gazete, încă de acum o săptămână organele partidului și tineretului comunist au format echipe de colportaj pe la toate fabricile și întreprinderile din Capitală și cel care poartă legătura între redacție și organizațiile partidului comunist și UTC, este un anume Teodorescu, care urmează să fie identificat.

Sediul colportajului gazetei *Chemarea* este în locuința comunistului Feller, funcționar comercial din strada Valeriu Braniște nr. 4, etaj 1.

S-au luat măsurile convenite pentru recenzia articolului primului număr al acestei gazete și urmărirea mai departe a scrierilor în legătură cu mișcarea de stânga.

Ședința comitetului de redacție al ziarului *Chemarea*
organ camuflat comunist ce va apare în Capitală

În vederea apariției pentru miercuri 29 aprilie crt., a ziarului *Chemarea*, organ deghizat al partidului comunist, a avut loc aseară în strada Câmpineanu nr.7, ședința comitetului de redacție pentru aranjarea materialului care urmează să fie tipărit în primul număr.

Au participat la această ședință scriitorul Nicolae. D. Cocea, sub direcțiunea căruia va apare ziarul și comuniștii Ștefan Foriș, Lucrețiu Pătrășcanu, Tilli Abramovici, George Râpă, Miron Radu Paraschivescu, Bender Eugen și Ștefan Voicu, toți colaboratori la ziarele de stânga și revista *Era Nouă*, membrii secțiunii de agitație și propagandă a partidului comunist.

Comunistul Ștefan Foriș a adus la cunoștința celor prezenți că cenzura nu permite apariția acestei gazete până la 1 mai și s-a hotărât ca d-l N.D. Cocea să meargă astăzi la Ministerul de Interne pentru a stăruii din nou în cauză.

În chestiune colportajului s-a renunțat la idea ca ziarul să fie vândut prin oamenii din mișcare și s-a hotărât ca vânzătorii să fie recrutați dintre țigănuși care vând și celelalte gazete.

Șefii de echipă ai vânzătorilor acestei gazete vor fi însă oameni din mișcare, care vor avea responsabilitatea colportajului.

S-a mai hotărât a se depune în acest sens toate eforturile pentru a se asigura un tiraj zilnic de 10.000 de exemplare. Din personalul de redacție nu vor fi plătiți decât Ștefan Foriș și Miron Radu Paraschivescu.

Se vor mai angaja și un număr de gazetari simpatizanți ai mișcării comuniste, dar cari n-au fost compromiși, cari să poată fi acreditați pe lângă Prefectura Poliției Municipiului București, Ministerul de Interne și celelalte instituții publice.

Arhivele Statului
Fd 95
D/10/vol II

ROMÂNIA

MINISTERUL DE INTERNE

DIRECȚIUNEA POLIȚIEI DE SIGURANȚĂ

SERVICIUL DE INFORMAȚIUNI

CĂTRE: Journ. Nr. J 117-903
SERVICIUL CENZUREI Dosar Nr.
CORPUL II ARMATA Redactat de:
Copiat de: Hăiaciu
24.XI.937

În referire la adresa Dvs.Nr.887/1937, avem onoarea a vă aduce la cunoștință următoarele:

Nicolae D. Cocea de naționalitate română, este originar din Bârlad, în etate de 56-58 de ani, fiul defunctului General D.Cocea, căsătorit.

Numitul a studiat Dreptul, complectându-și studiile și în Franța, fiind de profesiune publicist și ziarist. Cu avocatura nu s-a ocupat decât foarte puțin și în prezent n-o practică deloc.

Este membru al Asociației presei și publiciștilor români, în ultimul timp preluând conducerea publicației *Reporter*.

Cu domiciliul stă în strada B. Mussolini nr. 28.

Nicolae D.Cocea este o figură bine cunoscută în lumea publiciștilor români, fiind autorul mai multor scrieri dintre care cităm romanele „ Fecior de slugă”, „ Pentru un petec de negreață”.

Scrierile sale pulsează, fiind inspirate din însăși viața autorului.

Ca om politic, Nicolae D. Cocea a debutat încă dinaintea războiului pentru întregire ca un ideolog convins al doctrinei politice și economice a socialismului, înțelegând să se situeze de la început în stânga acestui partid.

Ca redactor principal, scriind editorialele alături de ziaristii Pamfil Șeicaru, A. Maniu, M. Mircea, I. Vinea, la ziarul *Chemarea* o continuare a publicației periodice *Depeșa* de la Iași, purtând calificativul sub titlul de: ziar popular de dimineață, ca director al ziarului *Facla*, apoi director în asociație cu avocatul Alphonse Nachtigal al gazetei *Dezrobirea*, cotidian popular al Dunării de Jos, de la Galați, N.D. Cocea s-a manifestat ca partizan al ideilor socialiste avansate ca revoluționare, ca antimonarhic.

Atitudinea sa antimonarhică a culminat prin articolul „ Răspuzătorul”, publicat sub semnătura sa în revista *Facla*, nr. 12 din 24 Martie 1923, prin care făcea o serie de acuzațiuni și imputări Regelui, în termeni violenți și de ironie ofensătoare, imputând fostului Suveran actele guvernului.

Pentru articolul de mai sus, a fost condamnat în contumacie de Tribunalul Ilfov secția a-III-a prin sentința penală

nr. 1061 din 27 iunie 1923 la un an și jumătate de închisoare corecțională și 10.000 de lei amendă, sentință, care deși a atacat-o cu apel și recurs a rămas definitivă, N.D.Cocea trebuind să execute pedeapsa în închisoarea centrală din Craiova.

Între timp numitul a evoluat în ideile sale politice, venind în contact cu persoane cunoscute pentru activitatea lor comunistă, ca Marcel și Ana Pauker, Alexandru Dobrogeanu Gherea și Maria Dinculescu.

În conferința din 1925 de la Cămpina și în cuvântările de propagandă electorală ținute în 1930 pe malul Nistrului în orașele Soroca și Ataci, Nicolae D. Cocea s-a dovedit a nu fi fost strein de inspirația comunistă, ale cărei prime realizări a avut ocazia să le vadă cu ocazia călătoriei ce a făcut-o în Rusia Sovietică imediat după terminarea războiului.

În legătură cu acestea menționăm revista *Era Nouă* apărută în luna februarie 1936, sub direcțiunea lui N.D.Cocea cari s-a dovedit a fi un organ deghizat de doctrină marxistă al partidului comunist din România.

Din această revistă au apărut două numere.

Spre deosebire de primul număr, în care problemele marxiste erau tratate într-o manieră științifică, academică, iar elogiile la adresa leninismului și a U.R.S.S-ului erau strecurate în chip subtil, în numărul al doilea s-a observat o vădită evoluție spre tonul de agitație, propagandistic și organizatoric.

În cursul lunii aprilie același an, în urma intervenției noastre, revista menționată a fost interzisă și s-a procedat la confiscarea ei.

Afând comuniștii că scriitorul Nicolae D. Cocea, pe care mișcarea îl utiliza în diferite acțiuni camuflete, intenționează să scoată un cotidian cu titulatura *Chemarea*, au însărcinat pe Miron Radu Paraschivescu să-i vorbească despre condițiunile colaborării comuniștilor la acest ziar.

Răspunsul dat de Nicolae D. Cocea, că nu va angaja nici un comunist a produs consternare printre ziariștii din celdula presei comuniste, deoarece ziarul nu va fi de stânga și va avea o orientare de centru.

Publicațiunea periodică *Viața Socială* a mai apărut sub aceeași direcțiune a lui Nicolae D. Cocea, în anul 1910, nr. 1-12 și 1911, nr. 1-6.

În această revistă au colaborat cunoscute personalități din domeniul literar și politic/ socialist/ din țară și din străinătate.

Astfel cităm: Tudor Arghezi, V. Demetrius, G. Galaction, V. Kogălniceanu, I. Minulescu, iar dintre personalitățile străine: s-au publicat articole ale lui Jean Jaurès, articolul: „ În opatea (???) Paștilor”. Vsevolod Garșin, Rinaldo Rigola, V. Zaborovski, Eduard Bernstein/“ Progresul și Socialismul”, Hubert Lagardelle, Tolstoi/ „ Revoluționarii”, Emile Vandevelde.

Caracterul revistei a fost literar, științific, politic și social.

În ce privește latura politică și socială publicațiunea s-a manifestat hotărât pe linia socialistă.

Procedeul a fost asemănător cu cel cunoscut mai târziu, la început trata probleme sociale din punct de vedere științific și cuprinzând articole cu fond socialist atenuat.

Astfel cităm articolele: „ Acțiunea socialistă în străinătate”, „ Sărbătoarea muncii”, „ Femeile și I Mai” de dr. Tatiana Grigorovici / citat/ „ Căci vai de exploata-tori, când toți exploatații și persecutații, când toți... vor începe să numere”, „ Unitatea socialistă, Socialismul reformator și revoluționar” de Emile Vandervelde „ Anti-militarismul”, o schiță comparativă între antimilitarismul burgheziei pacifiste și al muncitorilor de Gustav Herve, „ Socialismul nu va muri”, „ Din istoria socialismului” de Const. Graur.

Pentru ca la urmă să vină cu articolele; „ Sărbătoarea zilei de I-iu Mai”, „Cucerirea” de E. Vandervelde, în care găsim : „ Noi n-avem așadar întreaga ziuă de 1 mai, dar tre-buie să o câștigăm” și un articol de E. Roubanowitz, în care se spune. „ Ah: când noi, dealungul anilor de pregătire, ne încăpățânăm să ținem sus steagul roșu, simbolul social-ismului revoluționar, ca să stângem sub el masele pentru apropiata revoluție, eram luați drept nebuni, utopiști. Dar iată ghiața s-a spart și masele sociale s-au scuturat de jugul social. E steagul roșu, e strigătul socialismului revoluționar” și mai departe: „ Trăiască ziua de 1 Mai, sim-bolul luptei socialiste revoluționare”.

Din informațiuni rezultă că publicațiunea menționată mai sus urmează să reapară cu un caracter literar, științific, artistic și politic.

Printre colaboratorii eventuali figurează: Tudor Argezi, Lucia Demetrius fiica lui V. Demetrius, colaboratoare la zi-arele *Vremea* și *Timpul*.

Fondurile de editare ale revistei urmează să fie perso-nale ale solicitantului.

Din relațiile căpătate de la Oficiul Registrului de pe lângă Camera de Industrie și Comerț, rezultă că nu s-au îndeplinit condițiunile art. 575 cod penal.

Nicolae D. Cocea a mai solicitat autorizație pentru apariția ziarului *Terra*, pentru care am comunicat relațiuni aceluși serviciu cu adresa noastră nr. 75319 din 25 noiemb-rie a.c.

Se restituie anexa.

DIRECTOR GENERAL, ȘEFUL SERVICIULUI

Arhivele Statului
Fd 95
D/10/vol II
Filele: 29, 30, 31

MARELE STAT MAJOR

SECȚIA II-A

BIROUL 2 OPERAT

SUBBIROUL 1 Nr. 208612/B din 20.VII.1940

Direcțiunea generală a Poliției

Am onoarea a vă trimite o notă cu privire la întrunirile ce se țin marțea și miercurea în locuința lui Weigel din blocul fostei Legații Sovietice , et. IX.

Rugăm să binevoiți a verifica și a lua măsurile pe care le apreciați, comunicându-ne rezultatul.

D.O.

p. ȘEFUL SECȚIEI II-a p. ȘEFUL BIROULUI 2

LT. COLONEL LT.COLONEL

Popescu Poiană Gh. Ștefănescu

Arhivele Statului

Fd 95

D/10/vol II

Fila: 1

.....

CORPUL DETECTIVILOR Arhiva Siguranței
GRUPA A-II-a OPERAT *Intrarea No.3975*
14 august 1940

NOTA

S-au mai identificat ca partizani:

- Arhitect Stern, cumnatul lui Weigel
- Dr. Weigel și soția
- Inginer Colmanovici cu soția
- Victor Maxi cu soția
- Avocat Davidovici
- Leibovici actualmente la Iași, posedă 4 nume și a făcut 1 an la Doftana pentru comunism
- Borsi Solomon, 1 și jumătate la Doftana pentru comunism
- Elena Solomon, soția lui Bosi Solomon propangadistă, propusă pentru Ministerul Propagandei
- Poetul Ion Călugărul figură proiementă în rândurile celor mai sus

Mai sunt numeroși alții, al căror nume sunt necunoscute.

Arhivele Statului

Fd 95

D/10/vol II

Fila: 2

.....

REFERAT

Marele Stat Major cu adresa nr. 208612 B. Din 22 iulie 1940, semnaleză Direcțiunii Generale a Poliției pe mai multe persoane, cari se întrunesc în casa Dr. Weigel din Calea Victoriei nr. 25.

Conform delegațiunii primite, în urma cercetărilor făcute am stabilit următoarele:

În Calea Victoriei nr. 25 la etajul IX, domiciliază Dr. Egon Weigel, născut la Hamburg în anul 1901 Aprilie 8, doctor în psihologie, absolvent al Facultății de Științe Naturale din Frankfurt, evreu, fost cetățean german căruia i s-a retras cetățenia.

A venit în țară la 17 iulie 1933 cu pașaport german, care i-a fost retras de către Legația germană, dându-se în schimb un certificat constatator de pierdere a cetățeniei germane.

Trăiește în țară pe baza biletului de liberă petrecere nr. 6029/1940 cu termenul de ședere în țară până la 31 decembrie 1940, posedând la Serviciul Controlului Străinilor din Prefectura Poliției Capitalei dosarul nr. 59327/933.

Doctorul Ergon Weigel se ocupă cu probleme de psihologie fiind autorul a două lucrări: 1. „Bande de copii vagabonzi” și 2. „Tratamentul Turburărilor Psihice la copii și tineri”. Este cunoscut al profesorului-doctor C. Parhon de la Spitalul și policlinica „iubirea de oameni”.

Posedă autorizația dată de Copul II. Armată- Biroul II. Inf. Cu adresa nr. 7759 din 12 Aprilie 1938, prin care i se permite să țină la domiciliu său cursuri în scopul de a iniția persoane în domeniul anomaliilor psihice. Este vizitat de multe persoane intelectuali cari studiază conferințele sale.

Dintre persoanele semnalate în denunț sunt cunoscute la Direcțiunea Generală a Poliției următoarele: Kalmanovici, domiciliat în strada Popa Șapcă nr.6, care posedă dosarul individual nr. 49990 A.S. din care rezultă că în casa sa se adună evrei și se discută chestiuni de politică și de afaceri.

Avocat Davidovici din strada Jules Michelet, cunoscut pentru faptul că a fost la Legația Rusă la venirea domnului Lavrentiew Ministrul Plenipotențiar al Sovietelor la București, pentru a-l felicita.

Poetul Natan Călugăru, posedând dosarul individual nr. 12652 A.S. cunoscut simpatizant comunist, care în ziua de 13 August 1933 în sala „Barascheum” a răspândit invitații cu tendințe comuniste la conferința sa „Băiatul lui Zelig Șor”.

Natan Leib zis Leibovici născut la Iași în anul 1905, posedă dosarul individual nr. 33055 din care reiese că în ziua de 2 februarie 1930, stabilindu-se că face parte din Comitetul de Conducere al Partidului Comunist a fost condamnat de Tribunalul Iași prin sentința nr. 1003/930 la 4 ani închisoare, 10 ani interdicție și 10000 lei amendă, pedeapsă care i-a fost redusă de Curtea de Apel Iași prin decizia nr.

166/930, la un an închisoare și 6 luni interdicție și 10000 lei amendă, pedeapsă pe care a executat-o la Doftana, unde s-a eliberat în ziua de 16 August 1931.

Mai târziu a fost dat în judecată de judecătoria de Ocol București pentru faptul că a răspândit broșuri și manifeste comuniste și a fost achitat.

Doctor Weigel, Victor Maxi, Bord Solomon, Elena Solomon nu sunt cunoscuți la cazierile Direcțiunii generale a Poliției și Prefectura Poliției Capitalei.

Din informațiile culese reiese că doctorul Ergon Weigel de la data de iulie 1940 a suspendat conferințele sale.

Față de cele de mai sus, vă rugăm să binevoiți a dispune semnalarea lui la Prefectura Poliției Capitalei pentru a fi ținut sub supraveghere.

COMISAR,
C Zimțea

Arhivele Statului
Fd 95
D/ 555773
Filele: 4,5

Contribuția teoretică a lui Arend Lijphart în studiul comparat al societăților multiculturale

■ ANDREEA ZAMFIRA

This article is an attempt to highlight Arend Lijphart's theoretical contribution in the field of comparative study of multicultural societies. His works are fundamental for the theorizing of the membership to an ethnocultural group as a study object and for the analysis of the influence exerted by this sociodemographic variable on political opinions and attitudes. Lijphart's comparative research helps indefining multicultural societies and understanding the role of subcultures and structural cleavages shaping voters' and politicians' behaviours, on one hand, and in the functioning in parties, institutions and democracy, on the other hand.

Keywords:

Arend Lijphart, theory, plural societies, consociationalism, democracy

Introducere

Arend d'Angremond Lijphart, originar din Olanda, este unul dintre comparațiștii de renume internațional în domeniul științelor politice, și asta datorită lucrărilor publicate în limba engleză începând cu anii '70. Cărțile care l-au consacrat, *The Politics of Accommodation*¹ și *Democracy in Plural Societies*², explorau deja temele sale de predilecție: societățile plurale, relația dintre politic și etnic, democrația consociatională, alegerile și sistemele electorale. Deși autorul a combinat adesea aceste teme de cercetare, examinând inferențele socialului asupra politicului și invers, părțile tematice ale operei sale pot fi catalogate drept studii autonome. Sensul acestora rezidă în ele însele, nefiind condiționat de explicațiile dezvoltate ulterior.

Una dintre temele care se regăsește într-un număr mare de publicații ale autorului este relația dintre politic și fragmentarea socială. Potrivit lui Lijphart, studiul democrației, al partidelor și al instituțiilor politice depinde de un model de analiză specific, construit în concordanță cu caracteristici-

¹ Arend Lijphart (1968), *The Politics of Accommodation. Pluralism and Democracy in the Netherlands*, University of California Press, Berkeley.

² Idem, *Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration*, Yale University Press, New Haven, 1977.

le societății respective. Prin urmare, recomandările nu pot fi aceleași pentru toate democrațiile. Unul dintre cele mai importante criterii de diferențiere a țărilor și care se impune în cercetarea regimurilor politice este înseși structura societății. Acesta este punctul de plecare al lui Arend Lijphart pentru pătrunderea misterelor funcționării democrațiilor din întreaga lume. În mod similar, în analiza votului și a alegerilor, presupunând că o serie de trăsături culturale sunt transmise cu fidelitate de la nivelul macro la cel microsocioal, autorul a considerat necesar să stabilească mai întâi contextul structural, situând alegătorul nu numai în mediul social imediat, ci și în cadrul societății naționale. În mod evident, gradul de fragmentare al unei societăți este responsabil pentru un complex de opinii și atitudini politice, imprimate individului de diversele subculturi care coexistă în sânul societății naționale. De aceea, studiul alegerilor, al comportamentelor politice și al funcționării instituțiilor democratice nu poate fi separat nici de studiul clivajelor structurale, nici de acela al subculturilor care se grefează pe diviziunile sociale. În opinia noastră, această idee centrală în opera lui Lijphart, merită atenția cercetătorilor care investighează formele de influență ale socialului asupra politicului. În acest sens, studiile comparative ale lui Arend Lijphart sunt monumentale. Lecturate în paralel cu criticile care le-au fost aduse, acestea ne ajută să înțelegem societățile fragmentate, să percepem corect importanța subculturilor și clivajelor interne în formarea comportamentelor politice și, de asemenea, în funcționarea partidelor, instituțiilor și democrației.

Grila Lijphartiană de lectură a dinamicilor socio-politice proprii societăților plurale

Publicațiile lui Lijphart sunt fundamentale în studiul diviziunilor sociale. De-a lungul demersului său științific de a compara parcursurile democratice ale diferitelor țări situate pe șase continente, Lijphart a notat toate acele aspecte legate de fragmentarea societății – fragmentare produsă sub incidența religiei, limbii, ideologiei și dezvoltării socio-economice. În final, autorul a elaborat o tipologie a societăților în funcție de gradul de fragmentare internă (religioasă, lingvistică, ideologică și socio-economică). Astfel, au fost distinse patru tipuri de societăți: plurale (Spania, Canada, Belgia, Elveția), semiplurale (Germania, Franța, Italia, Olanda, Austria, Finlanda), nonplurale (Marea Britanie, Grecia, Portugalia, Suedia, Danemarca, Norvegia, Irlanda) și omogene¹. Spre deosebire de țările omogene, cele nonplurale comportă o dimensiune plurală minimă, dată de prezența unor minorități restrânse pe teritoriile respective. Societățile plurale se disting și ele unele de celelalte, gradul de intretăiere a clivajelor constituind unul dintre indicatorii de bază în acest sens.

Despre democrație în societățile plurale

Democracy in Plural Societies. A Comparative Exploration, unul dintre primele volume publicate de Lijphart (1977), are meritul de a fi realizat un tablou complet al factorilor care favorizează sau defavorizează consociaționalismul. Consociaționalismul este conceput atât ca model empiric cât și normativ², destinat să reconcilieze democrația cu diviziunile proprii societăților plurale. Volumul ridică în același timp problema particularităților societăților plurale. În continuare, bazându-ne în întregime pe carte, vom identifica elementele-cheie în definirea societății plurale. La finalul acestei analize, ne propunem să discutăm despre o eventuală aplicare a definiției

¹ Idem, *Modele ale democrației. Forme de guvernare și funcționare în trezeci și șase de țări*, Polirom, Iași, 2000, pp. 68-73.

² Idem, *Democrația în societățile plurale*, Polirom, Iași, 2002, p.17.

astfel stabilită pentru țări și regiuni absente din studiile lui Lijphart. Un exemplu îl reprezintă România. Articolul de față propune practic un exercițiu de politică comparată. În opinia noastră, regiunile și țările, societățile și comunitățile locale deopotrivă, pot fi studiate cu ajutorul aceluiași perspective teoretice, cu condiția ca acestea să fie adaptate specificităților fiecărei unități de analiză. Comunitățile mixte sau multiculturală sunt, de fapt, micro-societăți fracționate, cu un anumit grad de fragmentare și cu o anumită structură de clivaje. În consecință, acestea ar putea fi diferențiate și analizate cu ajutorul teoriei lijphartiene despre societățile plurale. Este important totuși ca în analiza comunităților mixte să se păstreze un semn de incongruență între comunitățile mixte care fac parte din societăți plurale (profund divizate) și cele care intră în componerea societăților caracterizate de un grad de fragmentare mai puțin semnificativ. Rezultatele unei asemenea analize comparative trebuie să fie prezentate și interpretate separat, pentru fiecare tip de societate studiat.

Principalele două criterii în definirea unei societăți plurale derivă dintr-un text al lui Harry Eckstein¹, preluate mai târziu și de Lijphart. În primul rând, societatea trebuie să fie traversată de clivaje structurale (religioase, ideologice, lingvistice, regionale, culturale, rasiale sau etnice). În al doilea rând, trebuie ca aceste clivaje să prindă contur în spațiul competiției politice. Acest lucru echivalează cu organizarea grupurilor omogene, delimitate de liniile care separă societatea în versanți sociali opuși doi câte doi, în jurul propriilor partide politice, grupuri de interes, mijloace de comunicare mass-media și instituții de învățământ.

Un alt autor pe care Lijphart îl continuă este Gabriel A. Almond care a clasificat sistemele politice în funcție de cultura politică și de structura rolurilor². Fără a relua prezentarea celor patru mari tipuri de sisteme (anglo-american, continental european, preindustrial și totalitar), reamintim diferența dintre, pe de o parte, sistemele anglo-americane, caracterizate de o „cultură omogenă și laică” și de roluri „bine diferențiate” și, pe de altă parte, sistemele europene continentale, cu structuri multiple de roluri și culturi politice fragmentate. În timp ce societățile non-plurale (Marea Britanie și Statele Unite) sunt asociate cu o cultură omogenă, în societățile plurale coexistă mai multe subculturi, ceea ce, potrivit lui Almond, explică gradele diferite de stabilitate politică, mai ridicate în primul caz și mai joase în cel de-al doilea exemplu.

Tipologia lui Gabriel Almond, combinată cu teoria clivajelor întretăiate a lui Seymour Martin Lipset și cu cea a „apartenențelor suprapuse” – formulată de teoreticienii grupurilor (Arthur F. Bentley³ și David B. Truman⁴), iar, înainte de ei, lucru mai puțin cunoscut, de Elmer Eric Schattschneider⁵ – este esențială pentru înțelegerea stabilității, instabilității politice⁶ și pentru anticiparea conflictului între versanții so-

1 Harry Eckstein (1966), *Division and Cohesion in Democracy: A Study of Norway*, Princeton University Press, Princeton.

2 Gabriel A. Almond (1956), „Comparative Political Systems”, *Journal of Politics*, Vol. 18, No. 3, pp. 391-409, republicat în IDEM, *Political Development: Essays in Heuristic Theory*, Little, Brown & Co., Boston, 1970, capitolul 1.

3 Arthur F. Bentley (1908), *The Process of Government: A Study of Social Pressures*, University of Chicago Press, Chicago, Illinois.

4 David B. Truman (1951), *The Governmental Process: Political Interests and Public Opinion*, Knopf, New York. Truman este teoreticianul grupurilor care a încercat să extrapoleze teoria, verificându-i validitatea în spațiul non-american.

5 Elmer Eric Schattschneider (1942), *Party Government*, Rinehart and Co., New York, pp. 33 ff.

6 În „Studiu Introductiv” al ediției în limba română a cărții lui Gabriel A. Almond, Sidney Verba, *Cultura Civică. Atitudini politice și democrație în cinci națiuni*, Du Style, București, 1996, p. 20, Dan Pavel remarcă: „Conceptul de echilibru democratic ar avea aici drept corespondenți socio-psihologici și politici realități precum toleranța, coexistența, compromisul, negocierea. Așa se explică de ce în țările cele mai democratice există și sunt tolerate grupările religioase fundamentaliste, bandele de răufăcători, în general categoriile anomice, în speranța educării și integrării lor finale.”

ciali opuși. Pe scurt, teoriile despre stratificarea clivajelor și apartenențelor arată că indivizii care fac parte simultan din mai multe grupuri (organizate sau nu), sunt supuși unor presiuni psihologice încrucișate, ceea ce îi predisune să adopte atitudini temperate. Atitudinile lor sunt în general mai puțin radicale decât cele ale indivizilor cu apartenențe simple, la grupurile decupate de clivajele suprapuse ale unei societăți. În 1942, Schattschneider arăta că impactul apartenenței la grupuri este redus atunci când tendința apartenențelor este de a fi cumulativă din punct de vedere politic. Mai mult, Lipset susține că regimul democratic depinde de numărul „afilierilor încrucișate pertinente politic”¹. Lijphart împărtășește și el ideea conform căreia suprapunerea apartenențelor favorizează dialogul și medierea, influențând pozitiv concertarea socială și a puterii politice.

Arend Lijphart este unul dintre autorii care au încercat constant să atragă atenția teoreticienilor asupra diversității etnice ca factor explicativ. El a combinat studiile de caz în sisteme comparative absolut inedite. Țări din Lumea a Treia sunt așezate alături de țări occidentale. În viziunea autorului, o multitudine de diferențe le separă dar, simultan, o serie de similitudini le apropie. Lijphart împrumută societăților plurale europene chiar și „loialitățile primordiale” ale societăților africane și asiatiche observate de Clifford Geertz². El consideră că loialitățile africane de ordin lingvistic, religios, etnic și regional nu sunt diferite de cele existente în societățile plurale occidentale, caracterizate la rândul lor de diviziuni religioase, ideologice, lingvistice. Principiul este comun: în societățile plurale, grupurile omogene, care au o subcultură comună, manifestă fiecare loialități primordiale specifice, ceea ce le separă cultural în ansamblul societății naționale și al unității politice.

În mod evident, grupurile, inegale și cultural distincte, intră mai devreme sau mai târziu în competiția pentru împărțirea puterii și pentru afirmarea rolului dominant al unuia asupra celuilalt. La baza unei asemenea dispute se află ceea ce M. G. Smith a numit „necesitatea structurală de a domina”³. Aceasta este proprie societăților plurale în sânul cărora identitățile culturale produc diferențierea mai clară a grupurilor și negocierea pe cale politică a resurselor naționale (umane, economice, sociale, culturale și simbolice). Acest subiect se află în centrul studiilor consacrate clivajului centru-periferie, studii care evidențiază importanța implicațiilor fragmentării sociale asupra organizării politice. Dacă principalii teoreticieni ai clivajelor (Stein Rokkan și Seymour Martin Lipset⁴) au explicat originile politice și impactul acestor profunde diviziuni sociale, Arend Lijphart a combinat teoriile de până la el, compunând astfel argumentele în favoarea consociaționalismului- model dezvoltat întocmai pentru soluționarea conflictului în societățile plurale.

Fondat pe patru principii (marea coaliție, veto-ul reciproc, proporționalitatea și autonomia segmentelor), democrația consociațională⁵ separă și reunește în același timp grupurile omogene care alcătuiesc societatea plurală. Astfel, în timp ce autonomia intensifică caracterul plural al societății, marea coaliție, veto-ul reciproc și proporționalitatea aduc împreună reprezentanții grupurilor opuse pentru ca ei să

1 Seymour Martin Lipset, *Political Man: The Social Bases of Politics*, Doubleday, New York, 1960, pp. 88-89.

2 Clifford Geertz, „The Integrative Revolution: Primordial Sentiments and Civil Politics in the New States”, in Idem (ed.), *Old Societies and New States: The Quest for Modernity in Asia and Africa*, Free Press, New York, 1963, pp. 109-113.

3 Leo Kuper, M. G. Smith (1969) (eds.), *Pluralism in Africa*, University of California Press, Berkeley.

4 Seymour Martin Lipset, Stein Rokkan (1967), „Cleavage Structures, Party System and Voter Alignment”, in Idem (eds.), *Party Systems and Voter Alignments*, Free Press, New York.

5 În franceză, de exemplu, noțiunea de „consociational democracy” este tradusă prin sintagma „démocratie consociationnelle”, pentru a se evita confuzia dintre consociaționalism (noțiune lijphartiană) și consensualism (noțiune mai largă, care o include pe prima). În textul de față, în virtutea aceleiași rațiuni, am hotărât să preluăm traducerea generalizată în limba franceză.

guverneze în mod concertat. Adoptarea formulei federale, capabilă să crească gradul de autonomie al segmentelor, presupune dispunerea geografică a diferitelor grupuri de populație pe teritorii ușor de decupat în unități administrative. Formula federală este aplicabilă de asemenea țărilor omogene, cu mențiunea că delimitarea unităților federale nu se face la întâmplare. Dacă în acest ultim caz fragmentarea este operată artificial și îndeplinește aici o funcție pur administrativă, într-o societate plurală, acordarea autonomiei unităților federate se află la originea unui veritabil proces de restructurare socială, în urma căruia clivajele structurale vor coincide cu clivajele regionale. Cu alte cuvinte, efectul federalizării este de a diviza societatea plurală în segmente mai omogene și, în același timp, mai autonome. Implicit, spațiul politic se transformă. La alegeri, este de așteptat, în primul rând, ca circumscripțiile administrative să își demonstreze de acum înainte unitatea opiniilor lor politice și, în al doilea rând, ca un nou clivaj să devină manifest – clivajul comportamental¹. Se va observa că progresiv „clivajele structurale tind să fie inflexibile și nu permit fluctuații prea libere de voturi între partide”².

Unitățile administrative într-o țară omogenă și cele ce formează structura unei societăți plurale se diferențiază printr-un element fundamental. În general, în primul caz, avem de-a face cu simple grupuri statistice. În schimb, în societățile plurale, grupurile delimitate administrativ se diferențiază între ele și din punct de vedere al subculturilor. Numărul subculturilor nu este invariabil egal cu cel al unităților administrative. Lijphart însuși atrage atenția asupra unei asemenea erori, oferind exemplul Elveției, unde nu tuturor cantoanelor corespund subculturi specifice. Analogic, dacă am încerca să identificăm, de exemplu, subculturile românești, am constata probabil că țara reunește culturi regionale, nu ale județelor. Este posibil ca în Franța o anumită subkultură să corespundă chiar mai multor regiuni.

Bazându-se pe analiza a patru democrații consociaționale, Olanda, Elveția, Belgia și Austria, autorul observă că în societățile plurale clivajele structurale se transformă gradual în clivaje ale sistemelor de partide. În cazul în care segmentele sociale diferă de la o regiune la alta, se formează „partidele segmentale”. Exemplul cel mai elocvent în acest sens este cel al Belgiei, unde comunitățile flamandă și francofonă și-au creat treptat propriile formațiuni politice. Acestea s-au desprins din corpul partidelor naționale și, în prezent, reprezintă în mod exclusiv interesele unei singure comunități lingvistice.

Nu este nimic extraordinar în faptul că diviziunile politice tind să se grezeze în manieră cât mai fidelă pe clivajele sociale. Consecințele unei asemenea suprapuneri sunt accentuarea polarizării politice, și, implicit, participarea liderilor tuturor grupurilor politic organizate în competiția pentru putere. Peisajul se schimbă discret în cazul în care clivajele interne „corespund liniilor internaționale de conflict” (religios sau etnic, de cele mai multe ori), apreciază Gerhard Lehmbuch³. Autorul german, cel care a formulat teoria consociațivă pentru prima dată⁴, a observat că în istoria Belgiei afinitățile lingvistice – între Valonia și Franța și, respectiv, între Flandra și lumea germanică – au „accentuat clivajul lingvistic-regional”. În schimb, în Elveția, efectele diviziunii lingvistice au fost mai puțin semnificative.

Observăm de asemenea că impactul suprapunerii clivajelor interne și externe este perturbarea parcursului democrațiilor contemporane, fie că acestea se situează în estul sau vestul Europei. Avem la îndemână câteva exemple. Afinitățile lingvistice

1 Douglas. W. Rae, Michael Taylor (1970), *The Analysis of Political Cleavages*, Yale University Press, New Haven, pp. 1-3.

2 Arend Lijphart, *Democrația în societățile plurale ...op.cit.*, p.65.

3 Gerhard Lehmbuch (1975), „Consociational Democracy in the International System”, *European Journal of Political Research*, Vol. 3, No. 4, p. 382.

4 IdemDEM, *Proporzdemokratie. Politisches System und Politische Kultur in der Schweiz und in Österreich*, Mohr, Tübingen, 1967.

și culturale dintre maghiarii din România și Ungaria adâncesc clivajul centru-periferie¹. În Belgia, partidele gemene, chiar dacă nu se poziționează pe poziții conflictuale, sunt influențate frecvent de politica olandeză, respectiv franceză. De exemplu, surse de inspirație pentru formulele propuse în Flandra și Valonia pentru alegerea primarului în urmă cu câțiva ani au fost sistemele electorale olandez, respectiv francez. Jean-Benoit Pilet arată că unul dintre efectele „clivajului lingvistic în dezbateri este acela că Flamanzii și Francofonii au condus reflecția cu culturi politice și cu referenți străini diferiți”².

În ceea ce privește structura clivajelor, Arend Lijphart apreciază că aceasta exercită funcția de criteriu de diferențiere a societăților plurale. „[...] numărul clivajelor și gradul de fragmentare pe care îl determină, măsura în care diferitele clivaje se întretaie sau coincid, tipul și intensitățile clivajelor, efectele contracarante ale loialităților decisive, și, în cele din urmă, modul în care clivajele segmentale și clivajele sistemelor de partide sunt legate între ele” sunt câteva dintre elementele necesare în vederea comparării structurilor sociale plurale³. Analizând cele patru democrații consociaționale occidentale, autorul observa în 1977 că principalele clivaje erau clasa și cel de natură religioasă; în plus, în Belgia și Elveția, se adăuga un al treilea, lingvistic.

Lijphart utilizează indicele de fragmentare al lui Rae și Taylor⁴ pentru a examina structura clivajelor din aceste țări. Reluăm mai jos calculul efectuat pentru cazul belgian. În 1947, ultimul recensământ lingvistic estima că 60,1% din populația Belgiei vorbea limba olandeză. Recensământul din 1961, cu toate că nu a mai repetat întrebarea legată de apartenența lingvistică, îl ajută pe autor să determine acest raport pe baza procentului populației din fiecare regiune. Astfel, se știa că populația Flandrei reprezenta 51,3% din populația Belgiei, a Valoniei 33,1% și a capitalei bilingve 15,6%. Pentru că în jur de 80% din populația din Bruxelles erau vorbitori de limbă franceză, atunci procentul de vorbitori de olandeză din toată țara era 54,4%, comparativ cu 45,6% francofoni. Calculat pe baza acestor cifre, indexul de fragmentare al Belgiei era 0,50.

Tabel 1.

*Fragmentarea religioasă și lingvistică în patru democrații consociaționale (1960)*⁵

Țara	Fragmentare religioasă	Fragmentare lingvistică
Austria	0,19	0,03
Belgia	0,06	0,48
Olanda	0,64	0,02
Elveția	0,50	0,40

Indicele de fragmentare (F) a fost calculat cu ajutorul formulei de mai jos. Notația p_i reprezintă procentul indivizilor iar i grupul etnocultural. Acest index mă-

1 Rogers Brubaker (2006), *Nationalist politics and everyday ethnicity in a Transylvanian town*, Princeton University Press, Princeton; Idem, *Nationalism reframed: nationhood and the national question in the New Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, New York, 1996; Antoine Roger, „Economic Development and Positioning of Ethnic Political Parties: Comparing Post-Communist Bulgaria and Romania”, *Southeast European Politics*, Vol. 3, No.1, 2002, pp. 20-42.

2 Jean-Benoit Pilet (2007), *Changer pour gagner. Les réformes des lois électorales en Belgique*, Éditions de l'Université Libre de Bruxelles, Bruxelles, p. 233.

3 Arend Lijphart, *Democrația în societățile plurale...*, op.cit., p.88.

4 Douglas W. Rae, Michael Taylor, *The Analysis of Political Cleavages...*, op.cit., pp. 30-33.

5 Arend Lijphart, *Democrația în societățile plurale...*, op.cit., p.89.

soară omogenitatea unei societăți și aproximează probabilitatea ca doi indivizi aleși aleator să aparțină unor grupuri distincte¹.

$$F = 1 - \sum_{i=1}^n p_i^2$$

Chiar dacă în Belgia există numai două grupuri lingvistice importante, indicele de fragmentare al acestei țări este superior în raport cu cel al Elveției, unde numărul grupurilor este mai mare. Lijphart explică acest lucru prin faptul că procentele sunt mai echilibrate în Belgia. În Elveția, în schimb, trei sferturi din populație este germanofonă. Omogene într-o proporție de 98,7% și, respectiv, de 99%, Austria și Olanda prezintă indici de fragmentare foarte mici. În ceea ce privește indicii de fragmentare religioasă afișați în tabelul de mai jos, autorul nostru îi consideră ca fiind imprecisi pentru că nu spun nimic despre clivajul dintre credincioșii practicanți și cei nepracticanți. Totuși, Lijphart adoptă finalmente un clasament al celor patru țări, realizat pe baza acestor indici compoziți ai sociologului Marie R. Haug. Astfel, societatea elvețiană ar părea să fie cea mai fragmentată („pluralism extrem”), urmată de Belgia cu un „pluralism evident”. Olanda, mai puțin fragmentată, prezintă un „pluralism moderat” iar Austria un „pluralism neglijabil”².

Capitolul din *Democrația în societățile plurale* dedicat „clivajelor întretăiate” este fundamental pentru studiul impactului structurii clivajelor asupra identităților culturale și, apoi, asupra comportamentelor politice. Lijphart scrie: „întretăierea poate avea consecințe importante pentru intensitatea sentimentelor provocate de clivaje. Potrivit teoriei apartenențelor întretăiate sau suprapuse [...], întretăierea determină presiuni încrucișate care înlesnesc atitudinile și acțiunile moderate”³. Mai departe, el explică importanța intersecției cu clivajul socio-economic pentru toleranța reciprocă a segmentelor. În schimb, tendința de a se suprapune a două clivaje, dintre care unul socio-economic, provoacă resentimentele unui grup față de altul.

Un nou tabel clasifică țările în funcție de unghiul format la intersecția clivajelor. Unghiul variază de la 0° (coincidență perfectă a clivajelor) la 90° (întretăiere perfectă). Unghiul drept indică egalitate între, de exemplu, două grupuri religioase distincte care au același statut socio-economic. Unghiul se calculează folosind următoarea formulă⁴. Rezultatele sunt prezentate în Tabelul 2.

$$\frac{f_{11} \times f_{22}}{f_{11} \times f_{22} + f_{12} \times f_{21}} \times 180^\circ$$

În Belgia, limba întretăie celelalte clivaje. Astăzi, flamanzii nu mai sunt asociați cu o clasă socială inferioară. Dimpotrivă. În plus, ei constituie grupul cel mai religios. În Elveția, limba întretăie de asemenea religia și clasa. În plus, trebuie remarcat faptul că atât pentru țările în care clivajele se intersectează cât și pentru cele în care diviziunile se suprapun, ceea ce face posibilă coaliția grupurilor sunt „loialitățile decisive”, cum ar fi naționalismul, atașamentul la un ideal politic comun, etc. Această situație este de actualitate și în prezent.

1 Valoarea 0 indică omogenitatea perfectă a unei societăți. F este 1 când fiecare individ aparține unui grup distinct. Formula utilizată pentru a măsura omogenitatea unei societăți est utilizată de asemenea pentru calculul indicelui de fracționalizare a sistemului de partide.

2 Marie R. Haug (1967), „Social and Cultural Pluralism as a Concept in Social System Analysis”, *American Journal of Sociology*, Vol. 73, No.3, pp. 298-299.

3 Arend Lijphart, *Democrația în societățile plurale....op.cit.*, p. 92.

4 Formula este aplicată de Arend Lijphart pentru cazurile unde frecvențele $f_{11} \times f_{22}$ $f_{12} \times f_{21}$ într-un tablou de tip 2x2.

Tabel 2.

Clivaje întretăiate în patru democrații consociaționale (1960)¹

Țara	Indice de întretăiere			Unghiul de întretăiere		
	Religia și clasa	Religia și limba	Limba și clasa	Religia și clasa	Religia și limba	Limba și clasa
Austria	0,50	-	-	70°	-	-
Belgia	0,49	0,48	0,50	70°	55°	75°
Olanda	0,51	-	-	90°	-	-
Elveția	0,50	0,48	0,50	83°	61°	71°

Tabelele 1 și 2 nu sunt relevante pentru structura clivajelor în anii 2000. Un studiu nou, bazat pe datele celor mai recente recensăminte și sondaje și care să aplice aceleași formule ale lui Rae și Taylor, ar permite o analiză comparată diacronică. Un asemenea demers ar furniza informațiile necesare pentru categorizarea cazurilor de studiu în funcție de structura clivajelor. Într-o comunitate mixtă, parte sau nu a unei societăți plurale, comportamentul electoral al grupurilor omogene depinde foarte mult de gradul de întretăiere a clivajelor centru-periferie și socio-economic. Cum majoritatea studiilor de sociologie electorală au fost făcute în societăți omogene, variabilele ce sunt testate în mod obișnuit nu ar surprinde motivațiile și factorii comportamentului în societăți eterogene.

Dacă probabilitatea ca unghiurile de întretăiere, calculate în 1977, să nu difere în mod esențial de cele de astăzi este foarte mare, dimpotrivă, probabilitatea ca gradul de intersectare a clivajelor sistemelor de partid și clivajelor structurale din societățile contemporane să atingă niveluri superioare este mult mai mică. Aceasta, în primul rând, pentru că în perioada cercetărilor Lijphartiene, configurarea sistemelor de partide era complet diferită și, în al doilea rând, pentru că religia domina încă viața socială². În toate cele patru țări, rezultatele au indicat „o relație foarte strânsă între preferința pentru un partid și religie”³. Spre deosebire de catolicii practicanți belgieni și olandezi, care susțineau în mod obișnuit Partidul Catolic, atât calvinistii și protestanții olandezi cât și laicii și catolicii nepracticanți aveau alte opțiuni electorale, conforme cu propriile lor puncte de vedere cu privire la religie. Dimpotrivă, apartenențele lingvistice influențau foarte puțin preferințele electorale. În schimb, clasa constituia unul dintre factorii predictivi cei mai importanți ai votului. „Așadar, în general, clivajele sistemelor de partide tind să coincidă cu clivajul religios, să coincidă parțial și să se întretaie parțial cu clivajul de clasă și să se întretaie aproape perfect cu clivajul lingvistic”⁴.

Astăzi, o asemenea abordare nu poate să ne pară altfel decât perimată. Acest lucru este demonstrat de studiile recente în domeniu. Religia este departe de a mai fi cauza primordială a opiniilor și atitudinilor politice, a încetat cu mult timp în urmă să joace rolul de arbitru. Cu toate acestea, este foarte probabil ca structura religioasă a populațiilor – de altfel și cea lingvistică – să nu se fi schimbat semnificativ din anii '60 și până acum. Desigur, distanța dintre credincioșii practicanți și cei nepracti-

1 Arend Lijphart, 2002, *Democrația în societățile plurale...* op.cit., p.96.

2 Influența factorului religios asupra vieții sociale era enormă. O demonstrează studiul antropologic al lui Rosemary Harris în Irlanda de Nord, în comunitatea rurală Balyberg, realizat în 1972. Lijphart sibliniază câteva din concluziile studiului care ilustrează profunzimea clivajului religios, printre altele, faptul că frecvența mariajelor interreligioase era foarte mică. V., Rosemary Harris, *Prejudice and Tolerance in Ulster: A Study of Neighbours and „Strangers” in a Border Community*, Manchester University Press, Manchester, 1972.

3 De asemenea, așa cum o indică unghiul de întretăiere, sistemele de partide canadian și nord-irlandez se pliază în principal pe clivajul religios. V. Arend Lijphart, *Democrația în societățile plurale...* op.cit., pp. 102, 140, 152.

4 *Ibidem*, p. 102.

canți a devenit din ce în ce mai evidentă, fapt care se reflectă, printre altele, în felul în care chestionarele sociologice sunt concepute astăzi. Acestea includ o nouă dihotomie structurală între practicanți și nepracticanți. Partidele au adoptat și ele o poziție conformă cu această schimbare structurală. În plus, dacă privim Belgia, observăm că diferențele de limbă au fost treptat instituționalizate și încorporate în sistemul de partide, ceea ce susține *grosso modo* ipoteza creșterii unghiului de întretăiere dintre diviziunile sociale și clivajele sistemelor de partid.

În Belgia anilor '70, sistemul de partide și diviziunile sociale formau trei modele distincte de întretăiere, modele pe care Lijphart le prezintă astfel: un clivaj instituționalizat (religia), un clivaj semi-instituționalizat (clasa) și un clivaj ne-instituționalizat (limba). Prin urmare, ținându-se cont de preceptele teoriei apartenențelor suprapuse, s-ar putea presupune că un singur clivaj instituționalizat (religios) era capabil să alimenteze atitudini politice mai puțin moderate. Apartenențele lingvistice nu orientau pe atunci alegătorul spre o opțiune politică sau alta.

Potrivit teoriilor apartenențelor suprapuse, atitudinile temperate și toleranța reciprocă a grupurilor culturale sunt stimulate de contactele reciproce. În cartea sa *Political Man*, Lipset, convins de această teză, recomandă ca grupurile lingvistice și religioase să nu fie clivate între ele, ci în interiorul lor¹. În opinia lui David Easton, nu „omogenizarea unui sistem fragmentat” este cea care creează armonia socială, ci contrariul². În această privință există puncte de vedere opuse. Polemica dintre cele două curente – primul al apartenențelor suprapuse, celălalt al omogenității ca sursă a armoniei sociale – este soluționată prin reconcilierea punctelor de vedere. Lijphart pare să le considere pe ambele valide. Pentru a demonstra că una nu o exclude pe cealaltă, autorul alege un text al lui Walker Connor, cu privire la situația din Statele Unite, acolo unde contactele reciproce au dus la „dizolvarea diferențelor culturale regionale [...]”. Totuși, dacă avem de-a face nu cu variații minore ale aceleiași culturi, ci cu două culturi foarte diferite care se autodeosebesc, nu sunt contactele intensificate între cele două predispușe să-i aprofundeze rivalitățile?”³, se întrebă Connor. Prin acest citat, Lijphart subliniază încă o dată faptul că indicele de fragmentare și distanța socială sunt oarecum determinante. În societățile plurale, toleranța interetnică nu rezultă invariabil din contactele reciproce între grupurile culturale, cu atât mai puțin cu cât acestea se autodefinesc prin distanțarea unora de celelalte și, adăugăm noi, cu atât mai puțin cu cât sunt izolate geografic unele de altele. Toată această dezbateră cu privire la impactul pluralismului social și al apartenențelor suprapuse îl interesează pe Lijphart deoarece există o relație strânsă între structura clivajelor și șansele de reușită ale unei forme sau alta de organizare politică și administrativă a teritoriului. Avem exemplul federalismului.

Am arătat mai devreme că micile comunități mixte sau eterogene se constituie similar unor societăți plurale însă în miniatură. De altfel, Lijphart însuși pare să acorde o atenție deosebită diferenței dintre structura societății naționale și cea a microsocietăților care rezultă din împărțirea administrativă a teritoriului. Comunităților infra-naționale le corespund subculturi specifice. Dar care este modalitatea lui Lijphart de a compara cele două tipuri de structuri? Două elemente sunt folosite în acest proces: fragmentarea lui Rae și Taylor și un indicator de omogenitate („dimensiunea celui mai mare grup”⁴), ambele calculate de două ori: la nivelul societății naționale și la acela al fiecărei subunități administrative (canton, land, etc.).

Dacă ne propunem să urmărim, de exemplu, rezultatele calculului sale relative la fragmentarea lingvistică a Elveției și a fiecăruia dintre cele 25 de cantoane

1 Seymour Martin Lipset, *Political Man...op.cit.*, p. 92.

2 David Easton (1965), *A Systems Analysis of Political Life*, Wiley, New York, p. 250.

3 Walker Connor (1967), „Self-Determination: The New Phase”, *World Politics*, Vol. 20, No.1, pp. 49-50.

4 Arend Lijphart, *Democrația în societățile plurale...op.cit.*, p.107.

(acum 26), aflăm că cele mai mari valori ale pluralismului sunt atinse de cantoanele Valais, Fribourg și Graubünden. În Elveția, indicatorul de omogenitate este calculat după împărțirea prealabilă a țării în două grupuri lingvistice, majoritar (germano-fon) și minoritar. Nu se ține seama de faptul că atât franceza (Vaud, Geneva, Valais, Neuchâtel și Freiburg) cât și italiana (Ticino) sunt limbi dominante în câteva cantoane. Confederația are patru limbi oficiale dar numai trei cantoane bilingve (Berna, Fribourg și Valais) și unul trilingv (Graubünden)¹. În Elveția, împărțirea pe cantoane a dus la crearea de unități administrative mai omogene decât ansamblul național. În ceea ce privește regimul limbii în domeniul educației, artelor și culturii (politolingvistică), cantoanele sunt cele care au un număr mare de prerogative. Analizând structura clivajelor, Lijphart ajunge să se întrebe în final despre cauzele mișcării separatiste din cantonul Berna. În concepția autorului, ceea ce explică izbucnirea unei asemenea mișcări în acest canton este coincidența clivajelor religios și lingvistic. Aici, unghiul de întretăiere este inferior celor calculate la nivelul țării sau al celorlalte cantoane. Prin urmare, Lijphart formulează un fel de lege experimentală² a cărei valabilitate este demonstrată prin verificare. Legea în cauză leagă indisolubil apartenențele suprapuse și toleranța interetnică, întretăierea slabă a clivajelor și conflictul. Aria aplicabilității acestei legi ar putea fi inimaginabil de mare (în soluționarea conflictelor, minoritologie, sociologia grupurilor, sociologia intervenției, sociologia electorală, studiul partidelor politice, etc.).

Potrivit lui Lijphart, democrația consociațională nu este condiționată doar de structura societății (omogenă sau plurală), ci și de tradiția de armonizare din rândul elitelor politice, de comportamentul politic al acestora. Democrația consociațională este un model normativ care refuză, deci, determinismul social. Autorul utilizează doi factori pentru a construi o tipologie a regimurilor democratice: democrația depolitizată, democrația consociațională (în cazul în care comportamentul elitelor este coeziv într-o societate omogenă sau plurală), democrația centripetă și democrația centrifugă (comportament antagonic al elitelor)³. O multitudine de țări din întreaga lume sunt contabilizate, apoi introduse în rubricile adecvate. În Europa de Nord-Vest, Norvegia, Finlanda, Danemarca și Islanda prezintă trăsături similare. În primul rând, societățile lor sunt omogene. Finlanda ar putea constitui o excepție, prin faptul că are o mică minoritate suedeză. Continuând descrierea cazurilor nordice, un al doilea punct comun important este „sentimentul profund al comunității”⁴, punct care, de altfel, le situează în categoria democrațiilor centripete. La polul opus, a IV-a Republică Franceză reprezintă tipul centrifug, în principal din cauza fragmentării ideologice a elitelor și a electoratului. Democrația în Canada și Israel este considerată ca fiind semi-consociațională.

În clasificarea democrațiilor, Lijphart ține cont, deci, de o serie de factori. Observațiile sale cu privire la structura societăților ne ajută să evaluăm cazul românesc. Astfel, deoarece autorul pune sub un semn de întrebare statutul de societate plurală al Finlandei și deoarece comparabilitatea acesteia cu România pare justă, este potrivit ca nici noi să nu situăm țara noastră printre societățile omogene. Ea ar putea fi semi-plurală sau non-plurală.

Prezentarea Canadei amintește, de asemenea, de cazul României. Quebec apare ca o pată de culoare pe harta clivajelor pentru că el reunește aproape întregul segment francfon catolic (30%) al Canadei. Provincia Quebec este caracterizată de suprapunerea a trei clivaje: lingvistic, religios și regional. În opinia lui Lijphart, sub-

1 Kenneth D. McRae (1983), *Conflict and Compromise in Multilingual Societies: Switzerland*, Ont. Wilfrid Laurier University Press, Waterloo, pp. 172-179.

2 Maurice Blondel (1893), *L'action. Essai d'une critique de la vie et d'une science de la pratique*, Alcan, Paris.

3 Arend Lijphart, *Democrația în societățile plurale...op.cit.*, p.123.

4 Harry Eckstein, *Division and Cohesion...op.cit.*, pp 67-78.

cultura politică a Quebecului este mult mai evidentă decât cea a Canadei anglofone, aceasta din urmă fiind mai eterogenă din punct de vedere al religiei. În ceea ce privește paralela dintre Canada și România, trebuie remarcat faptul că aceasta nu rezultă din cifre și procente, ci, mai degrabă, din configurarea clivajelor. Procentul maghiarilor din România (6,6% în 2002) este cu mult mai mic decât cel al francofonilor din Canada. Ambele minorități sunt concentrate însă într-una din regiunile/provinciile naționale. În România, marea majoritate a maghiarilor locuiesc în trei județe din centrul țării (Covasna, Harghita și Mureș), într-o regiune pe care ei o numesc Ținutul Secuiesc. În timp ce religia majorității populației este ortodoxă, maghiarii sunt fie catolici, fie protestanți. Dat fiind faptul că diviziunile lingvistică, religioasă și regională se suprapun în ambele cazuri, se poate vorbi despre o cultură „duală”¹. În România, chestiunea diferențelor culturale dintre regiuni este chiar foarte bine cunoscută, fapt dovedit de importanța acordată în mod obișnuit identităților delimitate nu lingvistic, ci istoric. Este vorba aici despre influența moștenirilor culturale pe care cele trei principate -Transilvania, Țara Românească (Valahia) și Moldova – le conservă în prezent, la mult timp după eliberarea lor și după căderea imperiilor care le-au invadat în trecut.

În mod similar, înainte de a fi împărțit în două entități politice (1963), Cipru purta marca mai multor istorii. Țara a fost împărțită între Ciprioții ortodocși, vorbitori de greacă și influențați cultural de Grecia, și Ciprioții musulmani, care vorbeau turcă și se inspirau din modelul cultural al Turciei. În 1973, clivajul etnic era reflectat în mod clar de organizarea binară a societății (educație, asociații, sindicate, partide politice)³. Ceea ce apropie destul de mult Ciprul anilor '70 de România este un element care pare să fie decupat din realitatea uneia dintre aceste țări și lipit alternativ realității celeilalte. Este vorba despre maniera în care minoritățile și majoritățile își dispută grandoarea istorică. În publicațiile în limba greacă, respectiv turcă, Ciprioții revendică fie caracterul grec, fie caracterul turc al țării. În celălalt caz, obiectul disputei apărute între români și maghiari este întâietatea în Transilvania, dispută care, de-a lungul timpului, a dat naștere celor mai fanteziste teze istorice.

Nici un studiu bazat pe date cu privire la structura clivajelor în România nu a fost realizat până acum. Deocamdată, nu putem decât presupune natura conflictelor sociale și stabili analogii teoretice între societățile plurale și comunitățile multiculturale românești. În cartea publicată în 1977, *Democracy in Plural Societies*, Lijphart a prezentat *grosso modo* societatea plurală ca pe o societate marcată de diviziuni sociale profunde. Însă nu natura acestor diviziuni (religioase, lingvistice, culturale, socio-economice și/ sau ideologice), ci intensitatea lor în plan secundar este cea care dă societății caracterul plural. Nu toate societățile plurale se aseamănă perfect. Acestea diferă, de exemplu, așa cum a fost arătat în paragrafele anterioare, din punct de vedere al structurii clivajelor.

Dacă intensitatea clivajelor este importantă în definirea societății plurale, natura acestor diviziuni structurale este determinantă pentru înțelegerea diferitelor dinamici care caracterizează societatea în chestiune. Unul dintre autorii pe care Lijphart îl parafrează pentru a pune în evidență importanța naturii diviziunilor este Brian Barry. Potrivit lui Barry, o distincție fundamentală există între conflictul etnic și conflictele de orice altă natură. În timp ce conflictele religioase și cele de clasă sunt conflicte ale organizațiilor, conflictul etnic este singurul care poate da naștere unui grup coerent în absența organizării. Spre deosebire de grupurile religioase și socio-

1 Robert Presthus (1973), *Elite Accommodation in Canadian politics*, Cambridge University Press, Cambridge, pp. 18, 20.

2 V., Samuel Huntington (1996), *The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order*, Simon & Schuster, New York.

3 Adamantia Pollis (1973), „Intergroup Conflict and British Colonial Policy: The Case of Cyprus”, *Comparative Politics*, Vol. 5, No. 4, pp. 596-597.

economice, grupurile lingvistice și etnoculturale sunt preocupate nu numai de „modul în care țara ar trebui să fie guvernată”, ci și de întrebarea” dacă țara chiar ar trebui să existe”¹. Fără a nega importanța diviziunii etnice, Arend Lijphart consideră o asemenea concepție ca fiind exagerată, atâta timp cât aceasta nu este corelată cu analiza altor aspecte, cum ar fi întretăierea clivajelor și rolul negocierilor în plan politic.

Despre modelele democrației în societățile plurale

În cartea publicată în 1999, *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*², Arend Lijphart continuă studiul democrației în societățile plurale. Volumul din 1999 a fost completat ulterior de alte publicații, cea mai recentă apărând în 2008³. Cele patru societăți plurale studiate în 1977 se regăsesc printre cele treizeci și șase de studii de caz incluse în volumul din 1999. Alte observații cu privire la Belgia, Elveția, Franța, Canada, etc., completează tabloul societăților plurale prezentat în *Democracy in Plural Societies*. De data aceasta, autorul renunță parțial la recomandările normative, pentru a se concentra în schimb pe analiza regimurilor democratice din țări cu totul și cu totul diferite. Prima sa convingere, căreia îi rămâne cu adevărat fidel de-a lungul anilor, este aceea că există o compatibilitate perfectă între consociaționalism și societățile care sunt „puternic divizate de-a lungul unor linii religioase, ideologice, lingvistice, culturale, etnice sau rasiale în subsocetăți virtuale separate, cu propriile lor partide politice, grupuri de interese și canale de comunicare”⁴. În opinia sa, există de asemenea o legătură evidentă între excluderea minorităților de la guvernare și conflictul socio-politic⁵. Potrivit lui Lijphart, Irlanda de Nord reprezintă un bun exemplu (fapt contestat de Bingham Powell⁶) a ceea ce se poate întâmpla într-o societate plurală al cărei guvern nu include reprezentanți ai minorităților. Acest lucru nu poate să conducă decât la dictatura majorității⁷. Aici, Partidul Unionist, reprezentant al majorității protestante, a câștigat toate alegerile derulate din 1921 până în 1972. Nemulțumirile catolicilor au declanșat în cele din urmă un război civil.

Modelul federal adoptat de Elveția, Belgia și Uniunea Europeană face din aceste entități politice unități de analiză comparabile. Organizarea lor instituțională este capabilă să pună în aplicare principiile consociaționalismului. În actele lor legislative, există prevederi speciale cu privire la reprezentarea proporțională a grupurilor lingvistice. În Elveția, o cutumă general răspândită prevede ca reprezentarea grupurilor lingvistice să fie direct proporțională cu mărimea lor. Această lege nescrișă se aplică în momentul formării guvernului. În Belgia, Constituția federală solicită în mod expres ca instituția Cabinetului să aibă o structură perfect binară (numărul miniștrilor flamanzi egal cu cel al miniștrilor francofoni); această normă funcționa ca principiu formal înainte să fie constituționalizată. Sistemele electorale din cele două

1 Brian Barry (1975), „Political Accommodation and Consociational Democracy”, *British Journal of Political Science*, Vol. 5, No. 4.

2 Arend Lijphart (1999), *Patterns of Democracy. Government Forms and Performance in Thirty-Six Countries*, Yale University Press, New Haven.

3 Idem, *Thinking about Democracy. Power sharing and majority rule in theory and practice*, Routledge, Londres, New York, 2008.

4 Idem, *Modele ale democrației...op.cit.*, p. 50

5 Aceasta este ipoteza principală pe care o verifică Johána Kristín Birnir (2007), *Ethnicity and Electoral Politics*, Cambridge University Press, New York.

6 Bingham Powell consideră experiența tragică a Irlandei de Nord un exemplu nu tocmai pertinent pentru a explica efectele nereprezentativității. V., Bingham Powell, Jr., „Review(1979) (*Democracy in Plural Societies: A Comparative Exploration by Arend Lijphart*)”, *American Political Science Review*, Vol. 73, No.1, pp. 295-297.

7 *Ibidem*.

țări sunt proporționale (RP)¹. Atât în Elveția cât și în Belgia, „această multiplicitate a clivajelor se reflectă în caracterul multidimensional al sistemului lor de partide”². Sistemul belgian a devenit „un sistem multipartit extrem” și aceasta ca urmare a formării partidelor lingvistice (flamande și francofone) în anii '70. În prezent, un număr impresionant de partide reușesc să depășească pragul electoral și, astfel, să acceadă la mandatele parlamentare. În 2003, zece partide au intrat în Camera Reprezentanților și nouă în Senat. În 2007, cele două camere au mai primit fiecare câte un partid. Formațiunile creștin-sociale reprezintă versantul catolic practicant, socialiștii și liberalii îi reprezintă în general pe catolicii nepracticanți. Clivajul de clasă îi separă pe socialiști de liberali. La nivel administrativ, Belgia și Elveția sunt țări descentralizate, prima mai mult decât cea de-a doua. Cele 20 de cantoane și cele 6 semicantoane din Elveția își împart puterea executivă cu guvernul central. Modelul federal adoptat de Belgia în 1973 este acela al unei duble descentralizări (regionalizare și comunitarizare). Astăzi, țara are două regiuni unilingve (Flandra, Valonia), o regiune bilingvă (Bruxelles) și trei comunități lingvistice oficial recunoscute (neerlandofonă, francofonă și germanofonă).

Fiecare țară a ales modelul democratic care i s-a părut cel mai potrivit. Modelele de democrație ale celor treizeci și șase de țări se diferențiază la fel ca și societățile care le-au adoptat. Lijphart propune trei criterii de diferențiere a țărilor: gradul de pluralism al societății, nivelul socio-economic și mărimea populației. Din momentul aplicării celor trei criterii, țările nu mai pot fi tratate împreună. Primul criteriu, gradul de pluralism sau de fragmentare socială, este o variabilă care devine operațională prin înlocuirea ei cu numărul și dimensiunea relativă a grupurilor etnice care compun societatea³. Lijphart consideră acest tip de operaționalizare ca fiind insuficient. În acest fel se pot face numai diferențieri simpliste între, de exemplu, o societate compusă din două segmente etnice și alta formată din mai multe (implicit mai fragmentată), între o societate în care un grup etnic reprezintă o minoritate foarte mică și o alta mai divizată decât precedenta (unde este dificilă identificarea unei majorități). Ori, cum autorul menționează în volumul lui din 1977, nu numai clivajul etnic este important pentru înțelegerea unei societăți. Analiza unei serii întregi de diviziuni și a întretăierii liniilor de diviziune sunt la fel de importante⁴.

În ceea ce privește sistemul de partide, Lijphart pare să sugereze că acesta trebuie să traducă cât mai fidel structura clivajelor sociale. Dacă mai multe clivaje sunt percutante în societate, atunci ele trebuie să fie astfel și la nivelul reprezentării politice. În caz contrar, probabilitatea ca interesele versanților nereprezențați să fie marginalizate este foarte mare. Pornind de la această ipoteză și ținând cont de incompatibilitatea programatică a intereselor segmentelor sociale opuse, este de așteptat ca structura clivajelor să fie cu atât mai fidel transpusă în sistemul de partide cu cât coeficientul de corelare între numărul de partide și dimensiunile tematice⁵ este mai mare.

1 Spre deosebire de RP, „[...]majoritarian systems tend to yield not only more disproportional results than PR systems, but also results that fluctuate more in their degree of disproportionality from election to election.” V., Arend Lijphart (1994), *Electoral Systems and Party Systems. A Study of Twenty-Seven Democracies, 1945-1990*, Oxford University Press, Oxford, p. 85.

2 Idem, *Modele ale democrației... op.cit.*, p. 53.

3 Acesta este un criteriu prevalent la Ordeshook și Shvestova, Neto și Cox. V., Peter C. Ordeshook, Olga V. Shvestova, „Ethnic Heterogeneity, District Magnitude and the Number of Parties”, *American Journal of Political Science*, Vol. 38, No. 1, 1994, pp. 100-123. V., Octavio Amorim Neto, Garry W. Cox, „Electoral Institutions, Cleavages Structures and Number of Parties”, *American Journal of Political Science*, Vol. 42, No. 1, 1997, pp. 149-174.

4 Arend Lijphart, *Modele ale democrației... op.cit.*, pp. 68-70.

5 Lijphart inventariază șapte dimensiuni tematice: socio-economică, religioasă, cultural-etnică, urban-rurală, susținerea regimului, politica externă și teme postmaterialiste. V., Arend Lijphart, *Modele ale democrației... op.cit.*, pp. 87-95.

La finalul volumului din 1999, Lijphart a construit o „hartă conceptuală bidimensională” a democrației, utilizând zece variabile. Cele două dimensiuni principale avute în vedere, „federal-unitar” și „executiv-partide”, subordonează cele zece variabile (5+5). Pe această hartă, Belgia, de exemplu, apare ca fiind profund consociațională pe dimensiunea executiv-partide¹. Autorul nu se bazează exclusiv pe analiza structurilor. El se poziționează împotriva viziunii deterministe și pune în evidență forța factorului cultural în general și, mai presus de toate, a potențialului de activare prezent în orice interacțiune dintre structuri și culturi. Un paragraf din *Cultura Civică* îndeplinește funcția de concluzie a autorului: fenomenele structurale și culturale sunt „variabile într-un sistem complex, multidirecțional, de cauzalități”². În consecință, cultura politică a unei țări este unul dintre factorii determinanți pentru parcursul democrației. Democrația consociațională într-o societate omogenă sau eterogenă nu se poate menține în absența unei pârgii culturale care să o susțină în acest sens. Faptul că Belgia nu are o astfel de cultură explică, în viziunea lui Lijphart, întrebările legate de o eventuală sciziune. Cultură consensuală versus cultură conflictuală – iată o nouă variabilă dihotomică importantă în studiul societăților multiculturale, o nouă pistă de cercetare pe care Lijphart o aduce în atenția cercetătorilor!

Alți autori despre pluralism și culturi societale. O genealogie a ideilor care nu încep la Lijphart

*O dezbatere despre pluralism în tradiția gândirii politice occidentale.
Kenneth McRae și studiul genealogic al conceptului*

Am arătat mai sus că studiul valorilor culturale este util în înțelegerea relațiilor societale, interacțiunilor intergrupale și atitudinilor în general. Un asemenea studiu se realizează cu ajutorul variabilelor măsurate prin sondaj sociologic. Rezultatele obținute vor indica fie un model cultural conflictual, fie unul consensual. Identificarea tipului de cultură politică reprezintă o etapă premergătoare analizei regimurilor, instituțiilor și claselor politice. Cultura politică nu apare *ex nihilo*, ea este rezultatul unui întreg parcurs istoric și al circulației ideilor de la o epocă la alta, așa cum o arată în una din scrierile sale Kenneth McRae. Este vorba despre un articol care analizează conceptul de pluralism societal și cultural în istoria occidentală a ideilor³. Autorul, alcătuiind un veritabil cadru teoretic filosofic, evidențiază varietatea sensurilor atribuite de-a lungul vremii diversității umane în tradiția occidentală a gândirii politice. McRae se întrebă în 1979 dacă *pattern*-ul cultural occidental este în mod tradițional etnocentric sau, dimpotrivă, pluralist.

Pentru a afla răspunsul, McRae încearcă să stabilească genealogia conceptului de „diversitate”- concept care apare mai întâi în scrierile lui Aristotel și în cele ale Stoicilor. Pasajele care se referă la diversitatea umană sunt examinate cu atenție. Un prim pasaj aparține lui Aristotel, cel care făcea distincția dintre greci și barbari, distincție cu caracter etnocentric evident. În fapt, întregul proces de difuzare a limbii grecești, proces care a început cu cuceririle lui Alexandru, a fost animat de etnocentrism. Distincțiile dintre culturile care trebuiau a fi difuzate și cele care trebuiau a fi „colonizate” au existat dintotdeauna. Procesul de „colonizare culturală” a fost împlinit în cele mai multe cazuri prin mijloace extrem de violente, precum războaiele culturale. Nici Biserica nu a rămas departe de scena acestor dispute, a încercat și ea

1 *Ibidem*, pp. 224-236.

2 Gabriel A. Almond, Sydney Verba (1963), *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton University Press, Princeton, p. 35.

3 Kenneth D. McRae (1979), „The Plural Society and the Western Political Tradition”, *Canadian Journal of Political Science/Revue Canadienne de science politique*, Vol. 12, No. 4, pp. 675-688.

să își exporte religia, să-și propage principiile teologice dincolo de teritoriului și autoritatea Statului. Ferocitatea luptelor religioase (a Contra-reformei, de exemplu) a dovedit că Biserica devenise noul inamic al libertăților individuale. Impostura sa a fost constant dezaprobată dar actele ei de teroare s-au perpetuat în ciuda tuturor mișcărilor ori curentelor care au promovat toleranța. John Locke este unul dintre ambasadorii toleranței și ai diversității religioase. Incepând cu 1689, autorul publică celebrele *Letters on Toleration*. Demersul lui Locke nu este izolat. Scrierile liberale se multiplică fabulos în această perioadă.

În filosofia politică, numeroase alte nume celebre pot fi amintite pentru stabilirea genealogiei conceptului. Sunt autori care, cu toate că nu au analizat tema diversității umane în mod sistematic, au articulat puncte de vedere coerente, interesante pentru noi astăzi. Nu toți filosofii secolelor al XVII-lea – al XVIII-lea au adoptat o viziune liberală cu privire la această chestiune. Ceea ce este important însă, diferitele interpretări pe care aceștia le-au dat pluralismului, mai mult sau mai puțin decontractate, se află acum la temelia teoriilor moderne. Teoria lui Hobbes, de exemplu, a rămas influentă până în sec. al XVIII-lea. Hobbes a construit un model mecanic al comportamentului uman, convins fiind de faptul că toate caracteristicile oamenilor pot fi reduse la un număr fix de pasiuni (*nosce teipsum*¹). Modelul lui nega practic diversitatea umană. Machiavelli a adoptat un model doar parțial mecanic pentru explicarea comportamentului uman. Ca și Hobbes, el a constatat că oamenii sunt conduși de pasiuni și motivații asemănătoare. A mers totuși mai departe de această observație, până la a descoperi faptul că națiunile au fiecare vicii și virtuți specifice; aceste particularități erau puse în relație cu diferitele modele educaționale. Bodin a adus noi explicații acestui fenomen: una implică ordinea divină, cealaltă arată influența climei și a geografiei asupra caracterelor oamenilor². Două secole mai târziu, pentru a explica diferențele dintre regiuni și națiuni, Montesquieu a corelat factorii geografici, sociologici și politici. Argumentele lui Bodin și Montesquieu, prin faptul că pot fi puse în relație directă cu perspectiva teoretică dezvoltată cu două secole mai târziu de reprezentanții Școlii Franceze (André Siegfried, Paul Bois, etc.), sunt absolut remarcabile.

Bogăția ideilor de filosofie politică face ca istoria acestora să fie imposibil de rezumat în câteva pagini. Există fără îndoială o miriadă de idei filosofice despre diversitatea umană. Pluralismul societal și politic ar putea face obiectul mai multor teze. În acest studiu, ne-am limitat la câteva fragmente de filosofie occidentală despre existența și percepția Celuilalt în societate. Chestiunile legate de alteritate și pluralism apar în contexte cu totul și cu totul diferite și sunt abordate din unghiuri adesea contrare. Machiavelli nu a făcut altceva decât să observe un element al culturii politice, Bodin și Montesquieu au articulat o averitabilă explicație științifică. Acesta este punctul de vedere al lui McRae. Cu siguranță, acest concept a fost accentuat diferit de la un secol la altul. În secolul al XVII-lea, al liberalismului individualist, accentul a fost pus pe libertățile individuale, pe afirmarea individului și a unicității lui. În secolul al XVIII-lea, al naționalismului, accentul a fost mutat pe dreptul popoarelor, al națiunilor, al comunităților, naționalităților sau minorităților de a se auto-guverna. (Jean Jacques Rousseau, Edmund Burke, etc.)

Subiectul este foarte vast. Cu toate acestea, Kenneth McRae a reușit să distingă trei tipuri de răspunsuri date diversității culturale de-a lungul timpului istoric. Primul este răspunsul etnocentric, cel de-al doilea neagă importanța diversității iar cel din urmă recunoaște importanța diversității – în speță a celei fizice, mai puțin a

1 „But there is another saying not of late understood, by which they might truly to read one another, if they would take the pains; and that is, *Nosce Teipsum*, Read Thy Self [...]”- V. Thomas Hobbes, *Leviathan*, ed. by C.B. Macpherson, Harmandsworth, Penguin, pp. 82.

2 Jean Bodin, *Methods for the Easy Comprehension of History (Methodus ad facilem historiarum cognitionem)*, trad. by B. Reynolds, Columbia University Press, New York, 1945.

cele de natură culturală. În mod evident, cele trei răspunsuri sunt ușor de decupat din succesiunea ideilor prezentate mai sus. Se observă că tradiția gândirii politice occidentale nu este caracterizată de uniformitate. Un studiu privind tradiția gândirii politice orientale ar ajunge probabil la o concluzie similară. Există totuși unele elemente din cultura politică occidentală, din cea orientală de asemenea, care sunt mai percutante decât altele în procesul de formare a comportamentelor și concepțiilor contemporanilor noștri.

Este de remarcat faptul că termenul de „pluralism” este utilizat în mai multe domenii ale științelor sociale. În 1979, McRae identifica trei. În primul rând, Harold Laski a folosit termenul în studiul asociațiilor voluntare. Potrivit lui Laski, individul manifestă loialități plurale, față de Stat și de asociații. Într-un al doilea rând, termenul a fost folosit în teoria americană a grupurilor de interese. Teoreticienii grupurilor, Arthur. F. Bentley, David Truman, Robert Dahl, au evidențiat faptul că apartenența la mai multe grupuri de interese presupune formarea de presiuni multiple asupra individului, având rol mediator. În al treilea rând, conceptul de „pluralism” a fost utilizat în literatura societăților coloniale. John S. Furnivall, Pierre van den Berghe și alți autori au acordat o atenție deosebită structurii comunităților etnice. În contrast cu celelalte două utilizări ale termenului, de data aceasta ne referim *expressis verbis* la pluralismul societal și cultural. Acest din urmă sens a fost preluat de așa-numita „Consiciational School”, reprezentată de Arend Lijphart, Gerhard Lehmbruch, Hans Daalder¹.

Pluralismul și culturile politice în societățile analizate de Almond și Verba

În științele sociale, cercetările realizate la nivel macro nu sunt întotdeauna concludente pentru modul de funcționare a instituțiilor și democrației. Societatea are o structură binară, ea este compusă din două elemente fundamentale: structura propriu-zisă și o cultură specifică. De aceea, pentru obținerea de rezultate concludente, studiul instituțiilor și al sistemelor de partide trebuie corelat cu studiul valorilor și al atitudinilor politice în general. Ce ar aduce nou studiul clivajelor dacă cercetătorul s-ar limita la includerea datelor statistice în tabele? Care ar fi utilitatea indicilor obținuți exclusiv prin metode cantitative pentru înțelegerea culturilor democratice?

În cercetarea din științele sociale, pentru explicarea excepțiilor (atitudini atipice, evoluții sociale și politice neașteptate), se pornește în general de la ideal-tipuri. Mai întâi, trebuie să fie înțelese tendințele generale, pentru ca mai apoi să poată fi identificate caracteristicile cazurilor atipice și explicate consecințele acestora. Puterea tendințelor poate scădea sau crește odată cu trecerea timpului, în funcție de o serie de factori care acționează asupra lor. Cauzele acestor variații și situația observată la începutul primelor cercetări asupra unui obiect, sunt studiate împreună. În continuare, construim un exemplu: Almond și Verba demonstau în 1963 în *The Civic Culture* că „modelele de apartenență sunt diferite de la o țară la alta. De exemplu, în țările europene catolice, modelul tinde să fie cumulativ din punct de vedere ideologic. Apartenențele la familie, la biserică, la grupuri de interese și apartenența la partidele politice tind să coincidă cu privire la caracteristicile ideologice și politice și să se consolideze reciproc în ceea ce privește efectele asupra opiniei publice. Pe de altă parte, în Statele Unite și Marea Britanie, modelul apartenențelor suprapuse pare să fie mai puțin frecvent”². Înainte ca această ipoteză să fie verificată în prezent, este necesară cunoașterea și înțelegerea evoluției în timp a acestor societăți.

¹ Kenneth D. McRae, „Plural Society and the Western Political Tradition”, *Canadian Journal...* *op.cit.*, pp. 677-678.

² Gabriel A. Almond, Sidney Verba (1963), *The Civic Culture: Political Attitudes and Democracy in Five Nations*, Princeton University Press, Princeton, pp. 133-134.

Vom lăsa deocamdată deoparte chestiunile referitoare la structura societății, pentru a combina o serie de date despre cultura politică, date furnizate de volumul publicat în ,63 de Almond și Verba. O parte din aceste date sunt necesare în proiectarea cercetărilor dedicate astăzi societăților analizate în ,63. Cu ele putem practic completa fișele de prezentare ale țărilor pe care dorim să le studiem. O altă parte a informațiilor, fără relevanță directă pentru studiile mai noi, sau pur și simplu inactuale, ne pot servi ca model în crearea sistemelor de variabile, aceste variabile fiind utile în delimitarea seturilor de valori culturale ale societăților examinate. Importanța acestor valori derivă, în primul rând, din faptul că ele se formează printr-un proces continuu de socializare, sub influența directă a particularităților societății în chestiune. În cazul în care societatea/ comunitatea este mixtă sau pluriculturală, atunci socializarea se face în mod firesc prin intermediul agenților care aparțin grupurilor culturale distincte (familie, biserică, școală, uniuni sindicale, întreprinderi, asociații, partide politice, mass-media). În regiunile multietnice, o bună parte a familiilor sunt mixte, școlile sunt frecventate de copii cu limbi materne diferite și așa mai departe. Pe de altă parte, importanța studiului valorilor este dată de impactul lor direct asupra atitudinilor politice.

Este cunoscut faptul că atitudinile, cunoștințele, sentimentele și evaluările populației vizavi de sistemul politic se reflectă în cultura politică. Din suma atitudinilor preponderent democratice rezultă o cultură politică democratică sau „civică”, așa cum o numesc Almond și Verba. Nici o cultură civică nu este pură, pentru că nu toți indivizii au aceeași abordări ale politicului. În ce constă mai precis atitudinea democratică? În studiile sale despre cultura și psihologia democrației, Harold Lasswell a inventariat o serie de trăsături generale de personalitate ale democratului¹. Astfel, în primul rând, democratul are un „ego” deschis, este călduros și are o atitudine inclusivă față de ceilalți. În al doilea rând, el are capacitatea de a împărtăși valorile lui cu ceilalți. În al treilea rând, se orientează după mai multe valori, și nu după una singură. În al patrulea rând, el are încredere în oamenii din jurul lui, fiind mai degrabă încrezător decât anxios.

În proiectarea sondajelor electorale, se ține seama de asemenea de trăsăturile de profil ale alegătorului. Aceste anchete ne permit să corelăm votul cu opiniile despre un set de obiecte politice. În consecință, cultura politică poate fi analizată în două etape și în raport cu două criterii. Este interesant de observat, în primul rând, dacă o cultură politică, a unei societăți/comunități date, este consensuală ori conflictuală (criteriul toleranței în relațiile intracomunitare) și, pe de altă parte, dacă *pattern*-ul cultural observat este parohial, dependent sau participativ² (criteriul valorilor democratice).

Orientarea politică (a individului în raport cu obiectele politice) este un proces care implică mai multe etape: „orientare cognitivă”, „orientare emoțională” și „orientare evaluativă”³. Între opțiunea electorală, pe de o parte, și opinii, evaluări, valori culturale, caracterul și modul de viață al individului (nivelul micropolitic), pe de altă parte, există o relație foarte strânsă. Această idee a fost accentuată de Almond și Verba. Autorii au arătat că liantul dintre micro- și macropolitic este însăși cultura politică. Cum atitudinile politice rezultă *de facto* din motivații personale, ele stau la baza funcționării instituțiilor și, implicit, la baza macropoliticului.

Pe măsură ce descriu parcursul motivațiilor până la transpunerea lor în atitudini, Almond și Verba evidențiază din ce în ce mai clar rolul fluxului afectiv, cel care străbate calea de la comunitate până la corpul politic⁴. Cultura afectivă, ne explică cei doi, circulă între structurile primare ale comunității (familie, vecini, prieteni, co-

1 *The Political Writings of Harold D. Lasswell*, Glencoe, Ill, 1951, pp. 495 ff.

2 Gabriel A. Almond, Sidney Verba, *Cultura civică... op.cit.*, pp.47-56.

3 *Ibidem*, pp. 44-45. V., Talcott Parsons, Edward A. Shils (1951), *Toward a General Theory of Action*, Cambridge, Mass, Cambridge, pp. 53 ff.

4 Gabriel A. Almond, Sidney Verba, *Cultura civică... op.cit.*, pp. 131-139.

legi de serviciu, grupuri religioase, etc.) și structurile secundare (sistemul politic). Cu toate că autorii se referă aici doar la politica de recrutare, similitudinea cu alegerile – „marele act al participării masei la o demonstrație”¹ – este semnificativă. Clișeele sau stereotipurile, sentimentele, aspirațiile, preferințele și impulsurile care se manifestă în spațiul intim al individului îl însoțesc pe acesta și în cabina de vot.

Ancheta americană utilizată de Almond și Verba, axată în principal pe chestiunea entuziasmului intervievaților în vederea participării la alegeri, nu a sondat și relația dintre afecte și forma de participare, dintre afectele resimțite în comunitate și votul individual. În cercetările lor, autorii au privilegiat relația dintre variabilele psihologice și sociale, pe de o parte, și atitudinile politice, pe de altă parte, abordând însă doar tangențial comportamentul electoral. Cu toate acestea, o serie de probleme care le-au reținut atenția se aplică *ipso facto* comportamentului electoral. Printre altele, rolul socializării politice. Cele trei „legi” ale socializării care au ghidat cercetarea lui Almond și Verba – și care au fost extrase din scrieri aparținând lui Edward A. Shils, Harold D. Lasswell, Herbert H. Hyman sau James Coleman, etc. – sunt următoarele: Experiențele de socializare cele mai semnificative, care afectează comportamentele politice, au loc în primele etape ale vieții (1). Ele nu sunt experiențe politice *stricto sensu* însă consecințele lor politice sunt latente (2). Procesul de socializare este unidirecțional, în sensul în care experiențele fundamentale, trăite la nivelul structurilor primare ale societății influențează structurile secundare (și nu invers)² (3). Principala concluzie a anchetei autorilor noștri este că indivizii care au avut oportunitatea de a participa activ și de a colabora în procesul de luare a deciziilor în cadrul familiei sau al altor grupuri primare sunt, în general, mai încrezători în ei înșiși și se consideră mai pregătiți să influențeze puterea politică³.

Una dintre ideile directoare, pe care Almond și Verba le-au evidențiat în studiile lor, este importanța uniformității culturii politice pentru stabilitatea regimului. Culturile politice divergente nu pot să coabiteze pe termen lung sub imperiul legii unui singur Stat ori a unui singur sistem politic. Este dificil de imaginat un sistem unitar care să corespundă voinței grupurilor aflate în conflict. Comunitatea politică supraviețuiește atâta timp cât există un acord al grupurilor care formează societatea pluriculturală în ceea ce privește aspectele cruciale legate de reprezentare și guvernare. Susținând acestea, autorii re-afirmă practic rolul culturilor și al tradițiilor de armonizare în relațiile dintre elitele politice – idei pe care le regăsim și în opera lui Arend Lijphart.

Critici și concluzii

Articolul nostru a încercat să prezinte în mod judicios liniile directoare care traversează opera lui Arend Lijphart despre societățile plurale, fără a dezvolta însă exhaustiv referințele autorului la democrație. Dezbaterea cu privire la consociaționalism este una separată. În timp ce aceasta a provocat reacția unui important număr de oameni de știință (Jürg Steiner, Bingham Powell, Maureen Covell, etc.)⁴, publicarea de cicluri întregi de articole critice, partea dedicată *expressis verbis* societăților plurale nu este atât de controversată. Criticile care i-au fost aduse se referă în bună parte la conceptele utilizate, la definiții și termeni. Cele mai multe i-au fost adresate lui Lijphart de către Steiner.

1 *Ibidem*, p. 33.

2 *Ibidem*, p. 283.

3 *Ibidem*, pp. 314-320.

4 Criticile principale care au fost aduse studiului lui Lijphart despre consociaționalism ar putea fi rezumate în câteva propoziții: Practicile consociaționale sunt discutate prea expeditiv (1). Atenția acordată proceselor politice inter-segmentale este insuficientă (2). Cazurile occidentale și africane nu sunt comparabile (3), etc.

„Dialogul” purtat de Lijphart și Steiner aduce noi amendamente formulărilor și explicațiilor inițiale, amendamente care ne ajută să înțelegem mai bine conceptele și concepțiile lui Lijphart. Acuzațiile care i-au fost aduse l-au obligat pe autorul *Democrației în societățile plurale* să clarifice și să rafineze un set de definiții și categorizări. Probabil una dintre cele mai importante critici adresate de Jürg Steiner¹ și, înainte, de Hans Daalder, a fost aceea că a fost confundată diversitatea culturală cu segmentarea subculturală, că au fost folosite doar variabile demografice în analiza atitudinilor. Însă atributele culturale nu corespund neapărat atributelor atitudinale. Ele sunt pur și simplu indicatori ai diversității culturale. Or, Lijphart urmărește în primul rând să analizeze nu diversitatea, ci segmentările subculturale. Mai mult, în opinia lui Steiner, conceptul de societate plurală, așa cum Lijphart îl definește, este ambiguu, deoarece poate fi folosit pentru țări divizate lingvistic (Belgia) și, la fel de bine, pentru cele fragmentate rasial (Statele Unite ale Americii). Răspunsul lui Lijphart rezumă și concludă reflecția sa. În primul rând, el susține că acele caracteristici demografice care indică tipul și gradul de fragmentare reprezintă doar primele două criterii în definiția societății plurale; într-o societate plurală, diferitele segmente pot fi identificate cu precizie (1) și, la fel, și dimensiunea lor (2). Ultimele două criterii sunt cele care disting societățile plurale de cele care sunt pur și simplu diverse ori pluriculturale. Este vorba, pe de o parte, de corespondența perfectă dintre diviziunile segmentale și diviziunile ce separă organizațiile sociale, economice și politice (3) și, pe de altă parte, despre caracterul de „recensământ segmental” pe care alegerile îl au în acest tip de societăți; aici, electorii nu fac altceva decât să își confirme loialitățile și atașamentele la partidele politice care reprezintă segmentele sociale din care ei provin (4). Acest al patrulea criteriu nu indică diversitatea culturală, ci pe cea socială, deci pluralismul social. Deoarece tipologia societăților fragmentate poate fi inutil extinsă iar termenii pot fi inutil încărcăți semantic, Lijphart preferă termenii mai scurți și mai sintetici, de pildă „omogen” versus „plural”. Diferențierile apar doar în analiza tipurilor de pluralism, prin calcularea indicelui de fragmentare și prin luarea în considerare a naturii diversității (lingvistică, religioasă, ideologică, etc.). În această ordine de idei, am considerat necesar să specificăm în titlul acestui articol faptul că studiul nostru s-a limitat la referințele autorului despre pluralism cultural. În scopul de a oferi un cadru teoretic mai larg, am inclus în dezbateră privind pluralismul cultural alte perspective despre diversitate.

Apartenența la o comunitate lingvistică sau etnoculturală este unul dintre factorii determinanți ai atitudinilor și opiniilor, un factor care, ca și clasa, vârsta, sexul, nivelul de școlarizare, corespunde unei variabile sociodemografice puternice. Cu toate acestea, variabila a fost rar corelată cu votul minorităților etnoculturale. Faptul că aceste grupuri istorice sunt aproape în totalitate ignorate în sociologia electorală ar putea fi explicat de convingerea general răspândită că votul în comunitățile mixte este un vot de bloc, fondat invariabil pe clivaj etnolingvistic, determinat de sentimentul de solidaritate etnică. Excepțiile sunt explicate prin intermediul unor anchete de tip jurnalistic, anchete care lipsesc factorul „apartenență etnolingvistică” de relevanță teoretică. Cele câteva studii științifice deschise în această direcție s-au limitat la a asocia factorului „apartenență” modelul corespunzător de cultură politică. Corelațiile cu votul nu au fost făcute și, în consecință, o cercetare de pionierat pe comportament electoral în comunitățile mixte riscă să se confrunte cu dificultăți reale, în principal legate de absența datelor despre structura comunităților/ circumscripțiilor mixte.

Într-un articol de sociologie electorală publicat în 1979³, un articol despre deter-

1 Jürg Steiner (1981), „Review (*Democracy in Plural Societies* by Arend Lijphart)”, *Comparative Politics*, Vol. 13, No. 3, pp. 339-354.

2 Arend Lijphart (1981), „Consociational Theory: Problems and Prospects. A Reply”, *Comparative Politics*, Vol. 13, No. 3, pp. 355-360.

3 Idem, „Religious vs. Linguistic vs. Class Voting: The ‘Crucial Experiment’ of Comparing Belgium, Canada, South Africa and Switzerland”, *American Political Science Review*, Vol. 73, No. 2, 1979, pp. 442-458.

minanții votului în patru țări (Belgia, Canada, Africa de Sud și Elveția), Arend Lijphart a arătat, contrar opiniei generale potrivit căreia clasa este factorul dominant, că alți doi factori, în speță religia și limba, îl descalifică pe primul în societățile caracterizate de o multitudine de clivaje. În ciuda acestui lucru, limba și politicul au făcut de puține ori obiectul comun al cercetărilor de știință politică întreprinse după '79. A fost frecvent analizată influența politicului asupra regimului limbii (politolingvistică) dar nu și influența inversă. În societățile cultural plurale, identitățile lingvistice, subculturile grupurilor sau cele regionale sunt factori determinanți în formarea opiniilor și comportamentelor. Considerat fundamental de reprezentanții filosofiei politice clasice (Aristotel, Locke, Machiavelli, Montesquieu, Bodin, etc.), care au reflectat la diversitatea etnoculturală în general, la diferențele dintre popoare și, mai târziu, dintre națiuni, factorul în chestiune a devenit în zilele noastre un subiect demodat în cercetarea de antropologie, sociologie și științe politice. Acest fapt poate fi demonstrat de numărul mic de reuniuni științifice, centre de cercetare și publicații consacrate acestei tematici. Există țări unde subiectul este practic inexistent, așa cum există altele unde a făcut deja carieră (Canada). Cu toate acestea, fundamentele teoretice, încă incomplete, rămân și astăzi disipate la frontierele dintre diferitele științe sociale.

Printre autorii celebri care au abordat chestiunea diversității culturale se află și Max Weber, marele sociolog german, cel care a teoretizat pentru prima oară problema diferențelor culturale și etnice, explicând nașterea communalizării- fenomen care nu depinde exclusiv de apartenența obiectivă la un grup, ci și de sentimentele de apartenență subiectivă. „C'est seulement avec l'apparition d'oppositions conscientes à des tiers que se produit chez ceux qui parlent une langue commune une situation analogue, un sentiment de communauté et des sociations dont le fondement conscient d'existence alors est la communauté de langue»¹. Influența apartenenței subiective la o comunitate culturală asupra opiniilor și comportamentelor este decisivă, fapt demonstrat de studiile care au examinat relația dintre clivajele verticale, adică cele bazate pe criterii culturale ori ascriptive (religie, limbă, etnie, memorie socială, etc.)², și acțiunea socială. În cartea publicată în 1999, Mattei Dogan, sociolog și politolog de origine română, arată că diviziunea lingvistică este singura care nu a suferit modificări substanțiale în timp datorită profunzimii ei inerente. „Singurul clivaj care a persistat de-a lungul întregii perioade este cel lingvistic. Harta lingvistică a Europei în anii '90 reflectă harta anilor 1900, în ciuda mobilității geografice sporite (cu puține excepții acolo unde populația a fost dezrădăcinată în Europa Centrală și de Est). Această persistență își găsește încă o explicație nu în rădăcinile istorice, ci mai degrabă în limitele neuropsihologice în învățarea unei limbi noi după pubertate, din cauza lateralizării timpurii a creierului. Procesul de socializare are aici o bază genetică. Limbajul și teritoriul sunt variabilele cele mai intime în clivajele electorale din Belgia, Elveția, Canada, ex-Iugoslavia, cea mai mare parte a Europei de Est și fosta Uniune Sovietică.”³ Acest punct de vedere al lui Dogan, împărtășit și de Weber, Almond, Connor, Lijphart, etc., evidențiază consistența și rolul structural crucial jucat de acest factor cu caracter obiectiv și subiectiv totodată- apartenența lingvistică/ etnoculturală.

1 „Doar odată cu apariția opozițiilor conștiente vizavi de terți se produce la acei indivizi care vorbesc o limbă comună o situație similară, un sentiment de comunitate și sociatii al căror fundament conștient de existență este atunci comunitatea de limbă.” V., Max Weber, *Économie et société*, vol. 1. *Les catégories de la sociologie*, Plon, Paris, 1995, p. 81. (trad. noastră)

2 Mattei Dogan (1999), *Sociologie politică. Opere alese*, trad. by L. Lotreanu, N. Lotreanu, Alternative, București, p. 218.

3 *Ibidem*, p. 229.

Idealism and Realism in the European Union's Immigration Policies

■ IRINA-RALUCA IVAN

This article analyzes several aspects of the EU immigration policies and advances the hypothesis that the EU is an idealistic community acting in a realistic manner in the field of immigration. By restricting the access of third country nationals, the EU actually sets limits on the access of migrants to basic human rights. The conclusion stresses the importance of identifying more efficient ways to manage immigration to the EU and to separate immigration from security issues in order to make it more coherent and inclusive.

Keywords:

Human rights, immigration, freedom of movement, borders, European Union, restrictive policies, discrimination

The immigration policies that characterize the European Union's member states and the general European Union's discourse on migratory policies today seem to favour a certain type of immigrant, the one that brings economic benefits to the host country, at the expense of others. The human rights approach to immigration from the outside of the external borders, although present at both the level of the European Union and its member states, seems to have less impact on the border policies than the economic counterpart. Although constituted as an ideal community, whose essential value is freedom of movement within its territory, the European Union, in its efforts to protect the external borders from unwanted immigrants, acts in a realistic manner. The issue that needs to be analyzed relates to the consequences of these restrictive border policies on the life of immigrants, legal or illegal, and the impact of a „gated”¹ Europe on their basic human rights, inscribed in the fundamental human rights documents. Although freedom of movement is not recognized as a fundamental and universal human right, the consequences of blocking mobility for people endanger

1 Henk van Houtum, Roos Pijpers (2007). „The European Union as a Gated Community: the Two-Faced Border and Immigration Regime of the EU”. In *Antipode* 39 (2), p. 291-309.

other basic human rights; it also becomes problematic when assessing the role of immigration policies within the European Union and their observance of human rights provisions.

1. The EU as an Idealistic Community

Although the European Union has initially been created as a mainly economic union, the essential goal was for the Member States to prevail over the traditional politics of sovereignty and power politics. Consequently, the members should put the interests of the community before the national interests and construct a new European system of law, an independent European judiciary, common institutions, and common policies. The European Union takes the form of the Cosmopolitan Governance imagined by Kant, in its attempt to take power away from the states. The roots of this challenge to construct a form of supranational governance are to be found in „the historical effort to eliminate war from the continent and to heal the wounds of Europe’s moral conscience”.¹

From an idealist perspective, the European Union is:²

- i. A community of values;
- ii. A community of law;
- iii. A community based on civil society;
- iv. A community of solidarity;
- v. A community of communities;
- vi. A community of peace in Europe;
- vii. A community of shared interests;
- viii. A community that ensures protection of the EU and its members’ global interests.

In accordance with Habermas’ arguments³, the European Union can be considered an ideal community because:

- i. Its intent is to overcome the weakness of the nation state and to create a strong community from which all the members benefit. The European Union Constitution and Law adopted by the institutions of the Union shall have primacy over the laws of the member states.
- ii. It contributes to the reduction of the democratic deficit determined by nationalism, by ensuring an open space for debate and supervision on states’ policies.
- iii. It ensures the protection of human rights for its members and rejects abusive policies directed towards European citizens by one or more of its member states (the recent rejection of Italy’s initiative to reintroduce visas for Romanian citizens when entering Italy).

1 Jan Figel, European Commissioner for Education, Training, Culture and Youth (2007). „The Many Lessons from Hartheim”. International Conference: *Sinn und Schuldigkeit: Fragen zum Lebensende*. Hartheim Castle. Available at: http://ec.europa.eu/commission_barroso/figel/speeches/docs/07_04_20_Hartheim_en_de.pdf (last consulted: February 20, 2009).

2 European Ideas Network. E-News (2008): „Common European Values and Identity.” Lisbon Executive Summary. Available at: http://tt.europeanideasnetwork.com/index.php?option=com_content&task=view&id=2&Itemid=9. (last consulted on February 15, 2009).

3 Pablo de Greiff (December 2002). „Habermas in Nationalism and Cosmopolitanism”. In *Ratio Juris*, Volume 15, No. 4, p. 418-438.

2. The Realist Dimension of the EU

Although seemingly an ideal community, the European Union should also be seen from a realistic point of view. The establishment of the European Economic Community (EEC) was not only based on the desire to „preserve and strengthen peace and liberty“¹, but also on the interests of the founding member states (France, Italy, Germany and the Benelux countries) in the aftermath of World War II. The goal was mainly to stimulate economic recovery and growth.² The economic aspect was combined with the political goal of France to restrain a potential revival of the German power and also to try to make Europe less dependent on the United States. As Bhabha observes, „prosperity rather than justice or equality was the first concern“³. In realist terms, what happened with the creation of the EEC was a balancing of power, which keeps the peace and helps the realpolitik adepts to avoid conflicts.

The national interest of states is an important element within the European Union. The structure of the EU, which is circulatory, but permits little contribution from the public sphere, is indicative of the important role that states play. A lot of debate has been developed around the notion of democratic deficit at the level of the European Union. According to this perception, the decisions taken at the level of the European level are not a reflection of the citizens' needs and desires, but serve the interests of states at the political level. The perceived problem is the informal aspect of the negotiations between the main policy-making structures, which leads to an „unpredictable and to a less than transparent policy making process“⁴.

The fact that the European Parliament lacked the co-decision right in the field of asylum and immigration for so long is relevant when we assess the realist elements in the decision-making process at the level of the European Union and shows the importance of national interests of the member states. According to the Amsterdam Treaty (Art. 67)⁵, the Council should have moved most part of the Title IV TEC, which comprises Visas, Asylum, Immigration and other elements related to the Freedom of Movement of Persons, from consultation to co-decision by the European Parliament. However, this procedure was delayed by the Council and offered in 2005 to make this change only if the European Parliament adopts the report on bio-metric passports as an urgent matter.⁶ The bio-metric passport is a means of surveillance for the European citizens, which would make no sense in an area of freedom of movement represented by the EU. Consequently, the only reason behind such a desire to control people in their own common territory is the will of the member states to have an eye on who is going in and out of their country. Not to mention that if the Euro-

1 Treaty Establishing the European Community, as Amended by Subsequent Treaties (March 25, 1957). Rome,. Available at: <http://www.hri.org/docs/Rome57/Preamble.html> (last consulted on February 15, 2009).

2 Jacqueline Bhabha (1998). „Enforcing the Human Rights of Citizens and Non-Citizens in the Era of Maastricht: Some Reflections on the Importance of States“, *Development and Change*, Vol. 29, Institute of Social Studies, Blackwell Publishers Ltd, pp. 697-724, p. 698.

3 Ibidem.

4 Jennifer Mitchell (2005). „The European Union's 'Democratic Deficit': Bridging the gap between Citizens and EU Institutions“. EUMAP.org. Available at: www.eumap.org/journal/features/2005/demodef/mitchell (last consulted February 20, 2009).

5 Amsterdam Treaty (1997). Eurotreaties. Available online at: <http://www.eurotreaties.com/amsterdamtreaty.pdf> (last consulted on February 20, 2009).

6 StateWatch News Online (November 2004). „EU governments blackmail European Parliament into quick adoption of its report on biometric passports“. Available at: www.statewatch.org/news/2004/nov/12biometric-passports-blackmail.htm (last consulted February 21, 2009).

pean citizens are obliged to conform to these demands, this puts even more pressure for the control of the third-country nationals.

3. Idealist and Realist Interactions

In the case of the European Union, the idealistic morality works almost perfectly inside its borders. It also applies to certain states, which receive almost the same treatment as the member states (the positive visa list) regarding the right of first entry.

The freedom of movement for labour is provided in article 48(1) of the EEC Treaty, which requires the abolition of nation-based discrimination. The „workers of the member states“ fully benefit of this right, as nationality is established as a basis for freedom of movement within the European Union.¹ The Maastricht Treaty opens by stating that „every person holding the nationality of a member state shall be a citizen of the Union“², awarding equal rights and privileges. In this way, freedom of movement is an inherent right for all the EU nationals, who can cross any border and enjoy the same rights as in their home country.

The Charter of Fundamental Rights of the European Union refers to dignity, freedoms, equality, solidarity, citizen's rights and justice for the citizens of the European Union³:

The peoples of Europe, in creating an ever closer union among them, are resolved to share a peaceful future based on common values. (...) Conscious of its spiritual and moral heritage, the Union is founded on the indivisible universal values of human dignity, freedom, equality and solidarity. (...) It places the individual at the heart of its activities, by establishing the citizenship of the Union and by creating an area of freedom, security and justice.

The realist dimension of the ethics of migration seems to be implemented when it comes to immigration from outside the Union. We notice a switch in practice towards certain third-countries, whose nationals are perceived as threats to the well-being of the European citizens.

While the nationals of the member states can cross any border of the Union and take employment in any member state, and the ones on the positive visa list (citizens of the former EFTA and most OECD countries) have the right of first entry without a visa, nationals of the negative visa list do not enjoy the same rights. They need to be able to justify their reasons for travelling with appropriate documents and to demonstrate they have enough funds to cover their intended stay and return tickets.⁴

1 Mehmet Ugur (1995). „Freedom of Movement vs. Exclusion: A Reinterpretation of the 'Insider - Outsider' Divide in the European Union“. *International Migration Review*, Vol.29, No. 4, Winter, pp.964-999, p. 975.

2 Maastricht Treaty (1992). *Treaty on European Union*. Eurotreaties. Available online at: <http://www.eurotreaties.com/maastrichteu.pdf>. (last consulted on March 1, 2009).

3 *Charter of Fundamental Rights of the European Union*. (2000/C 364/01). Available at www.europarl.europa.eu/Charter/pdf/text_en.pdf. (last consulted January 25, 2009).

4 Andrew Convey and Marek Kupiszewski (1995). „Keeping up with Schengen: Migration and Policy in the European Union“. *International Migration Review*, Vol. 29, No. 4, pp. 939-963, p. 945.

The Charter of the European Union states in its Preamble that the EU should work to ensure a „peaceful future based on common values“¹. This phrasing can be interpreted as protective for the European citizens against any interference from the „outside“, meaning the external borders. Furthermore „the Union contributes to the *preservation* and to the development of these common values while respecting the diversity of the cultures and traditions of the *peoples of Europe* as well as the *national identities* of the member states“. Because the Charter is referring only to the rights of the European citizens, it can be inferred that „peoples of Europe“ means people of the European Union. The use of „preservation“ of common values is quite problematic in the context of globalization and immigration and again it gives the impression of a tendency to protect what is European from what it is not. As one writer notes: „ It is not clear whether the development of an European identity meant increasing individuals' sense of belonging to the Union or, more controversially, whether it was aimed at making them identify with other citizens of the Union; that is, identifying with fellow citizens to the exclusion of non-citizen residents“.²

Although it has not been proven that the different welfare arrangements in the EU member states have constituted a decisive factor in increasing migration to those particular states, the general political discourse stresses the pressure that the immigrants put on the social security system. Only legal migrants have welfare rights and even in the case of social protection of workers unanimous voting is required under the Maastricht Treaty³. As ethics of migration, these measures equal the primacy of citizens' social security over the one given to immigrants, because the member states consider themselves as primarily responsible for the well-being of their people. At the same time, when the economical conditions modify and there are political changes, some member states alter the policies of access and employment for foreigners that were granted to them before. One recent example is Italy, with the political victory of Lega Nord in 2008 and the more and more exclusionary discourse towards immigrants. The party defends cultural identity, security and the right of locals to prioritize their own needs, such as work, housing and access to social services over the needs of foreigners.⁴

The rise of the Lega Nord party has taken place in the context of the politicization of immigration in the member states of the European Union. Extremist parties in the member states of the EU have risen and gained more electorate in the last two decades through their discourses concerning immigrants. The perceived increase in crime and insecurity, fear of losing the cultural identity and concerns over the high level of unemployment have been the major points used in the anti-immigrant discourses. Parties like Lega Nord, focused on anti-immigration, are also present in Denmark (Danish People's Party), Germany (National Democratic Party), France (National Front), Sweden (Swedish Democrats), the Netherlands (List Pim Fortuyn), Aus-

1 *Charter of Fundamental Rights of the European Union*. (2000/C 364/01). Available at www.europarl.europa.eu/Charter/pdf/text_en.pdf. (last consulted February 21, 2009).

2 Jacqueline Bhabha (1998). „Enforcing the Human Rights of Citizens and Non-Citizens in the Era of Maastricht: Some Reflections on the Importance of States“. *Development and Change*, Vol. 29, pp. 697-724, p. 710.

3 Maastricht Treaty (1992). *Treaty on European Union*. Eurotreaties. Available online at: <http://www.eurotreaties.com/maastrichteu.pdf>. (last consulted on March 1, 2009).

4 Andrej Zaslove (2005). *The politics of Exclusion: Radical Left Populism and the Lega Nord*. American Political Science Association, Washington DC. Available at: www.allacademic.com/meta/p42580_index.html. (last consulted February 15, 2009).

tria (Freedom Party)¹ and in the new member states, like Romania (Romania Mare Party). The anti-immigration discourse, although not backed up by any empirical studies, has found its reflection in the fears of the European citizens.

The realist ethics of migration sees the citizens of the European Union as the main bearers of rights and the immigrants' rights as secondary. The perceived insecurity brought by the foreigners is seen as something intrusive and abnormal, in comparison to the idealist ethics. The discourse that emphasises the importance of EU citizens being considered first and the cultural and societal threat of immigration has gained popularity in the last two decades and resulted in restricted rights for legal immigrants and almost no rights for illegal immigrants to the EU member states. As realist say, the „ought/can“ should be as close as possible to the „is“ in order to preserve the security and well-being for the citizens of the community.

4. The Middle Way

Many researchers in the field of immigration are focusing on what would be a good strategy that would benefit both the EU member states' and the immigrants' interests. The main problem is that there are serious conflicting asymmetries between the labour markets of the EU, as well as between the sending and the receiving states.² These asymmetries are generating incoherencies that need to be solved and the solution could be more international cooperation. One proposal that was put forward by the researchers Straubhaar and Zimmerman was the General Agreement on Migration Policy, according to the model of The General Agreement on Tariffs and Trade that regulates the international movement of goods³. The proposed Agreement would lead to the development of a coherent and harmonized immigration policy for the European Union which would not only take into consideration the labour shortages in the member states, but also the asymmetries between the destination and host countries. More effort should also be put in integrating general clauses concerning the protection of the human rights of illegal immigrants/asylum seekers/refugees into bilateral and multilateral agreements, which would have to be closely supervised and go through periodical assessment.

Another element that should be taken into consideration and applied, at least partially, for the third countries is the EU's successful experience with the intra-EU migration that proved stable and with positive effects over time.⁴ The freedom of movement inside the Union can serve as a model for a gradual opening of the borders that can be followed by propositions on what can be done to ensure a coherent management of migratory flows, according to the results that are observed. This strategy can be feasible for the two parties involved in the process, the member states and the immigrants. In order for this to be done, the member states of the Union should stop obsessively bringing together the notion of immigration and security together and also focus on the positive aspects of general migration in the European context.

1 Wouter van der Brug, Meindert Fennema (2006). „The Support Base of Radical Rights Parties in the Enlarged European Union“. European Election Studies Meeting, Lisbon. Available online at: http://www.ees-homepage.net/papers/lisbon/fennema_vanderbrug.pdf (last consulted on March 5, 2009).

2 Mehmet Ugur (1995). „Freedom of Movement vs. Exclusion: A Reinterpretation of the 'Insider'-'Outsider' Divide in the European Union“. *International Migration Review*, Vol. 29, No. 4, pp. 964-999, p. 967.

3 Ibidem.

4 Ibidem .

In order to eliminate the false perceptions that are disseminated by the populist parties regarding the negative portrayals of immigrants, the European Union should publish official documents to show the benefits of migration and to eliminate the persistent clichés on immigrants. The focus should not only be on economic migration, but also on family reunification, integration of asylum seekers and refugees.

Conclusion

As a community of values, the European Union should free itself from the fear of losing identity and it should learn from its own example of open borders that immigration can work in its own interest. The elements that make the European Union an ideal community within, could serve as a model on the global scale. Migration and international cooperation could probably solve what development aid cannot and this should be regarded as a priority, especially considering the major problems that the world is facing today.

Taking all the elements into consideration, we can observe that the European Union's ideal practices in the field of mobility are somewhat restricted to its own space and citizens. This is the result of the „securitization“ of immigration and the ambiguity/asymmetry that dominates the notion of security in the member states. The fate of a human-rights based immigration policy at the level of the European Union depends entirely on the ability of member states to agree on the factual problems, on a common definition of security and what it entails, the development of common procedural rules, rights and obligations of the immigrants, and the expansion of these instruments at the supranational level, supported by a sense of solidarity between the policy-makers. Migration will always be present and it should be perceived as something normal and necessary in the European Union today. Managing migration is also necessary, but the kind of management that does not sacrifice lives in order to serve economic interest.

Politica UE în domeniul migrației – mai multe fațete ale aceleiași dileme

■ CRISTINA ELENA BOBU

This article aims at tackling the migration issue in the EU as a common public policy, in order to determine the degree to which it can be considered as such. The inquiry makes appeal to the historical evolution of the matter (approach that takes as reference the Amsterdam Treaty), the evaluation from the point of view „security vs. freedom of movement”, and in the end it goes beyond the „security argument” towards a broader approach of migration, trying to find answers to legitimate questions previously formulated.

Keywords:

security, freedom of movement, soft power, Treaty of Amsterdam, community law, national law

După 2001, anul ce a marcat finalul erei bipolare în relațiile internaționale, Europa a început să experimenteze noi provocări în materie de securitate, marcată de trecerea de la preocuparea pentru „hard power”, puterea dobândită prin coerciție, precum dominația militară, la preocuparea pentru „soft power”, puterea dobândită prin colaborare și atragere¹. În această nouă etapă, Europa a început să cunoască o creștere tot mai mare a numărului de imigranți legali și ilegali, datorită globalizării și mișcărilor transfrontaliere, intensificării profesionalizării pe piața muncii. Migrația Est-Vest și circulația minorităților etnice au căpătat amploare. Se poate spune însă că ultima decadă din istoria migrației europene stă sub auspiciile migrației în scopul angrenării pe piața muncii, circulației în scop profesional. Migrația este însă responsabilă și de 85% din dezvoltarea demografică a Europei.

Se poate spune că migrația este o zonă de dezbatere politică și de politici publice efervescentă în ultimele două

¹ Joseph Nye, professor la Universitatea Harvard, a lansat conceptual de “soft power” în cartea sa din 1990 *Bound to Lead: The Changing Nature of American Powers* și l-a dezvoltat ulterior în 2004 în *Soft Power: The Means to Success in World Politics*; în politica internațională “puterea soft” a unei țări constă în trei elemente: cultura, valori politice și politicile externe (definite prin legitimitate și autoritate morală).

decenii, ce ne poate oferi, dacă privim în profunzime fenomenul, o exemplificare a modului în care funcționează democrațiile liberale, gradul lor de adaptabilitate și deschidere față de schimbare. La nivel național, reacțiile politice față de imigranți reflectă ideile de națiune, toleranță¹. Pe măsură ce subiectul privind imigrația, azilul, cetățenia, a avansat în sfera preocupărilor politice ale UE în anii '90. UE a încercat să găsească instrumentele necesare pentru conturarea unei politici comune în privința migrației, care nu de puține ori s-a lovit de provocarea pe care acest fenomen a adus-o conceptului de suveranitate a statului națiune. Acest text își propune o analiză a principalelor etape care au marcat istoria domeniului migrației în politica comunitară, având drept moment de referință Tratatul de la Amsterdam, care a introdus politica privind migrația în sfera de competență a comunității europene.

Politicile în domeniul migrației înainte și după Tratatul de la Amsterdam

În Europa postbelică și post-colonială din anii '50, '60, '70, imigranții care veneau pe continent fie din fostele colonii, fie ca forță de muncă cu contract, adusă special în anumite state europene, au constituit întotdeauna responsabilitatea statelor care îi găzduiau, fiind supuși legilor acestor state în materie de cetățenie și naționalitate. În contextul UE, interdependența economică și uniunea monetară au schimbat modul de exercitare a suveranității de către fiecare stat membru al comunității europene, iar granițele deschise, libertatea de mișcare și mobilitatea muncii au creat contextul pentru un fenomen al migrației perceput în același timp ca o necesitate, dar și ca factor de risc.

Astăzi imigranții și minoritățile nu mai pot fi văzuți exclusiv drept imigranți, care vor fi oarecum integrați în comunitățile statelor care îi primesc. În ultimele două decenii, problematica migrației a suferit modificări fundamentale în raport cu perioada menționată anterior, incluzând noi forme de migrație din Europa Centrală și de Est, la sfârșitul războiului rece; o creștere tot mai mare a numărului celor care caută azil și al refugiaților; o modernizare evidentă a telecomunicațiilor și a sistemului global de transport ce facilitează mobilitatea.

Politica de integrare la nivelul UE a făcut să apară întrebări inevitabile : grupurile de imigranți stabilite într-un stat ar trebui să poată beneficia de libertatea de mișcare în cadrul UE? În acest caz statele națiune ar trebui să renunțe la integrarea deplină a imigranților în cultura dominantă pentru a deveni cetățeni cu drepturi depline? Se poate pune problema creării unei „cetățenii europene” care să rezolve aceste dileme?

A fost foarte dificil pentru UE să găsească o soluție adecvată problematicii libertății de circulație vs. controlul imigrației. Astfel, în paralel cu acordurile privind libertatea de circulație, UE a dezvoltat un acord în privința controlului imigrației externe: Acordul Schengen, ce permite frontiere interne deschise, cooperarea la nivelul poliției statelor și libertatea de circulație a cetățenilor europeni, însă cu o monitorizare strictă a cetățenilor non-UE.

Agenda extinderii UE către Europa de Est a adus în prim-plan un criteriu important pentru aderarea la UE, ce se raportează de fapt la soluționarea dilemei „libertate de circulație vs. controlul imigrației”, și anume acceptarea acquis-ului Schengen, a standardelor impuse în acest sens. Au apărut în acest cadru noi întrebări legate de drepturile politice și sociale ale cetățenilor din statele terțe; ar putea ei

¹ Yasemin Nuhoğlu Soysal (1994), *Limits of Citizenship. Migrants and Postnational Membership in Europe*. Chicago: University of Chicago Press, www.jstor.org, accesat 3.06.2009.

beneficia de dreptul libertății de circulație chiar dacă nu sunt cetățeni cu drepturi depline ai țărilor unde sunt rezidenți? S-a remarcat însă și dezvoltarea unor legi comune contra discriminării, în cadrul legislației comunitare, ce contribuie la „îmbunătățirea” drepturilor și la protecția minorităților. Toate aceste demersuri pot fi considerate ca un efort pentru a găsi un cadru comun al UE vis-à-vis de politica privind migrația, care să depășească diferențele de la nivel national, sau „primii pași” până la includerea politicii privind migrația în Tratatul de la Amsterdam ; migrația a fost subiectul ce a marcat agenda conferinței interguvernamentale din 1996/1997 (cooperarea în cadrul celui de-al treilea pilon „Justiție și Afaceri Interne”). În acest context imigrația a fost abordată în termeni de „securitate” și „control”.

Tratatul de la Amsterdam reprezintă etapa în care inițiativele de cooperare la nivel european în privința justiției, libertății și securității au devenit subiect al legislației comunitare, ce include politicile privind acordarea vizelor, condițiile de eliberare a permisului de rezidență pentru imigranți, azilul, etc. Din această etapă putem spune că eforturile comunității europene dobândesc rezultate palpabile în privința politicilor imigrației și azilului. Astfel, Consiliul European de la Tampere¹ (1999) a decis crearea unei zone de libertate, securitate și justiție în UE, cu un program de acțiune ce fusese aprobat la Consiliul de la Viena (1998). Programul adoptat la Consiliul de la Tampere a introdus patru direcții în politica privind migrația : un sistem european comun privind azilul, o politică a migrației legale și a integrării cetățenilor din țările ce nu sunt membre UE, lupta împotriva imigrației ilegale și cooperarea cu țările de origine și de tranzit. Următorul moment important a fost „Programul Haga” ce a adus un nou suflu agendei UE în privința politicii imigrației și azilului,, punând bazele unei politici comune în privința imigrației și azilului, având drept instrument un plan multianual până în 2009.

În urma unui studiu derulat de Comisie în iunie 2000, a fost prezentată o Comunicare² în același an (noiembrie 2000) în privința politicii comunitare a migrației, având meritul de a apropia statutul legal al cetățenilor statelor terțe de statutul cetățenilor statelor membre UE, ceea ce presupune tratament egal și promovarea diversității. Putem lua drept referință în acest sens și Directiva 2000/43/EC³, care subliniază principiul tratamentului egal între persoane indiferent de rasă sau origine etnică. O altă Directivă, 2000/78/EC⁴ merită menționată în acest context, deoarece prevede tratamentul egal în termeni de angajare și condiții de muncă, creată cu scopul de a combate discriminarea bazată pe vârstă, sex sau religie.

Putem spune totuși că bazele unei politici comune în privința migrației au fost puse în 1986, odată cu Actul Unic European, sau chiar din perioada anterioară, din 1985, când guvernele Germaniei, Franței și Țărilor de Jos au semnat Tratatul Schengen, ce stabilea proceduri comune privind imigrația în statele semnatare. A urmat apoi în 1992 Tratatul de la Maastricht, prin care au fost creați cei trei piloni, al treilea fiind dedicat Justiției și Afacerilor Interne. În acest ultim cadru, principalele preocupări au vizat politica azilului, regulile privind traversarea frontierelor comune exter-

1 European Council (1999), *Presidency Conclusions - Tampere European Council, 15 and 16 October 1999*; <http://www.ena.lu/>, accesat 2.07.2009

2 European Commission, Communication, Challenges for the European Information Society Beyond 2005, COM (2000) 757 final, Brussels, 22.11.2000, <http://eur-lex.europa.eu/JOIndex.do>, accesat 5.07.2009

3 Official Journal of the European Communities, Art.3 of European Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin, L 180/22, 19.07.2000, <http://eur-lex.europa.eu/JOIndex.do>, accesat 5.06.2009

4 European Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation, L 303/16, 2.12.2000, <http://eur-lex.europa.eu/JOIndex.do>, accesat 5.06.2009

ne și politica imigrației. Deși al treilea pilon este unul interguvernamental, ce înseamnă că acordurile trebuie adoptate pe baza votului unanim, UE a menționat în Tratat că anumite decizii pot fi transferate în pilonul Comunităților Europene, model de decizie supranațională unde deciziile se iau pe baza votului majoritar. Acest aspect a creat speranța că poate fi atins obiectivul unei politici comune în viitor. Odată cu Tratatul de la Amsterdam¹ politica migrației și azilului a devenit una dintre principalele politici ale UE, ce a intrat sub incidența responsabilității comune.

După Comunicarea din noiembrie 2000, Comisia a propus o directivă privind condițiile de intrare și rezidență a imigranților în scopuri economice (2001/332 E/08). Această inițiativă este prima care a reglementat canalele prin care imigranții au primit drept de acces în statele membre UE în scopuri economice. Aceasta propunere răspundea de fapt la două nevoi : găsirea de resurse umane pentru piața muncii din statele membre UE, ce au experimentat diminuarea forței de muncă în termeni de calitate și cantitate ; armonizarea regulilor de intrare și de rezidență în Europa.

Pentru a fundamenta aceste noi direcții, Comunicarea Comisiei 2005/184 ce implementează Programul Haga a identificat noi priorități, ce vizau controlul migrației și făceau apel la „o abordare echilibrată a controlului migrației, prin dezvoltarea unei politici comune care să se adreseze migrației legale la nivelul Uniunii, dar și printr-o intensificare a combaterii migrației ilegale, a traficului de ființe umane, în special femeii și copii”².

În acest context Comisia a prezentat Planul Strategic privind Migrația Legală³, care să ajute UE să facă față provocărilor sale economice și demografice, dar și să controleze fenomenul migrației. Acest plan acoperă perioada 2006-2009 iar printre propuneri se numără și Cardul Verde European, care să permită forței de muncă din țări terțe, cu o foarte bună calificare profesională, să lucreze în țări membre UE fără permis de muncă, acest card putând fi considerat o viză de rezidență la nivel avansat.

Securitate națională vs. libera circulație

Cu toate acestea putem vorbi despre o politică comună în privința migrației? În prezent instituțiile UE definesc în mod oficial drepturile imigranților, modul în care pot fi acestea protejate, modul în care statele membre pot acorda viza și azil. Totuși statele membre continuă să controleze canalele de migrație, procesul de integrare, cetățenia, permisul de rezidență, permisul de muncă, etc. Statele continuă să aibă posibilitatea de a evita constrângerile rigide ale nivelului supranațional ; un exemplu ar fi dreptul statelor membre de a stabili volumul imigranților din state terțe pe piața lor, deși migrația este înscrisă în primul pilon, cel al deciziilor supranaționale. Migrația a devenit o principală problemă de preocupare în materie de securitate, mai ales după cele două evenimente marcante din istoria recentă, atacurile teroriste din New York (2001) și din Madrid (2004). Putem spune că preocupările în privința securității naționale, manifestate de statele membre, diminuează impactul politicilor comunitare în privința migrației, precum și capacitatea UE de a crea un

1 The Amsterdam Treaty: A Comprehensive Guide; http://europa.eu/legislation_summaries/institutional_affairs/treaties/amsterdam_treaty/index_en.htm, accesat 3.07.2009

2 Commission of the European Communities, Communication From the Commission to the Council and the European Parliament, The Hague Programme: Ten priorities for the next five years The Partnership for European renewal in the field of Freedom, Security and Justice, COM (2005) 184 final, Brussels, 10.05.2005, <http://eur-lex.europa.eu/JOIndex.do>, accesat 9.07.2009

3 Commission of the European Communities, Communication From the Commission, Policy Plan on Legal Migration, COM (2005) 669 final, Brussels, 21.12.2005, <http://eur-lex.europa.eu/JOIndex.do>, accesat 9.07.2009

mediu pozitiv pentru imigranți. Acest aspect determină creșterea migrației ilegale, și accentuează dogmele xenofobe ale politicii de extremă dreapta și a ziarelor, potrivit cărora imigranții sunt hoți, teroriști, criminali, indezirabili..

Argumente dincolo de perspectiva „securității”

Aspectul demografic constituie o problemă pentru societățile europene, care se confruntă în prezent cu îmbătrânirea și cu efectul fertilității scăzute asupra forței de muncă, prefigurându-se ca un număr de 12 milioane de europeni să iasă la pensie până în 2025. Din perspectiva UE, atragerea forței de muncă calificate pe continent reprezintă un aspect important, ce se regăsește și în Strategia Lisabona, care îți propune să transforme UE în cea mai competitivă și dinamică economie bazată pe cunoaștere din lume, până în 2010. Nu putem ignora nici beneficiile pe care le obțin statele terțe/țările de origine, prin acest flux și prin urmare, beneficiile pentru ambele părți. Totuși există disensiuni între cercetători, mulți fiind preocupați de aspectele legate de securitate. Pe de altă parte, marile regiuni economice ale lumii sunt în competiție pentru atragerea forței de muncă din exterior.

O altă abordare pentru a stopa fluxul uriaș de imigranți din țări terțe ar putea consta în contribuția UE la soluționarea problemelor în țările de origine. Programe care să stimuleze creșterea economică vor duce automat la reducerea numărului de emigranți. Un exemplu este MEDA, o inițiativă ce a distribuit 800 milioane euro țărilor mediteraneene. Asistând aceste țări cu programe de training, de asigurare a unui control mai bun al frontierelor, de modernizare, UE speră să poată beneficia pe termen lung de rezultate. Un alt exemplu este Politica Europeană de Vecinătate ; creată inițial pentru a pregăti statele candidate pentru aderarea la UE, aceasta s-a transformat într-un sistem al cărui scop este crearea unei vecinătăți „prietenoase” în jurul UE, oferind participare la piața comună precum și ajutor financiar¹.

Având toate aceste argumente în minte, poate că Europa ar trebui să continue eforturile de a depăși statutul de „Fortareața Europa” cât mai curând.

¹ European Commission, *European Neighborhood Policy, The Policy: What is the European Neighbourhood Policy?*; http://ec.europa.eu/world/enp/policy_en.htm, accesat 10.07.2009

Politica la români

Alexandru Radu, *Un experiment politic românesc Alianța "Dreptate și Adevăr PNL-PD"*
Editura Institutul European, Iași, 2009

Editura Institutul European din Iași în cadrul colecției sale intitulată „Științe politice”, publică lucrarea profesorului Alexandru Radu cu titlul *Un experiment politic românesc Alianța „Dreptate și Adevăr PNL-PD”*.

Autorul este profesor universitar doctor la Facultatea de Științe Politice din cadrul Universității Creștine „Dimitrie Cantemir”, București. De asemenea, este membru fondator al Asociației Române de Studii Politice Aplicate (AROSPA), membru al Societății Române de Studii Politice (SRSP) și redactor al revistei Sfera Politicii. Ca vicepreședinte al Autorității Electorale Permanente, a fost membru de drept în Biroul Electoral Central la alegerile locale, parlamentare și prezidențiale din 2004. Profesorul Alexandru Radu nu este la prima lucrare în specializarea istoriei politice având publicate lucrări în acest domeniu. Amintim dintre acestea: *Partidele politice românești după 1999*, București, Editura Paideia, 2003, *Sisteme politice contemporane. Mică enciclopedie*, București, Editura Cartea Universitară, 2004, *Cum am fraudat alegerile?!*, Editura Ziua, București, 2005, *Sisteme electorale. Tipologie și funcționare*, București, Editura ProUniversitaria, 2008. La acestea se adaugă o serie de articole și studii de specialitate publicate în revista *Sfera Politicii*. Observăm din prezentarea lucrărilor cum preocupările autorului sunt în domeniul istoriei politice recente. Acest demers este important deoarece în bibliografia românească postdecembristă există puține lucrări de specialitate. Cartea intitulată *Un experiment politic românesc: Alianța*

„Dreptate și Adevăr PNL-PD” reprezintă o analiză a evenimentelor politice foarte recente.

Analiza pornește de la originile și evoluția Alianței Dreptate și Adevăr, până la „sucombarea” acesteia. Cartea are 270 de pagini. Din punct de vedere tematic este împărțită în două părți. Prima parte ce cuprinde 233 de pagini sunt rezervate studiului în timp ce a doua parte ce însumează 37 de pagini este rezervată anexelor. Această parte este alcătuită din 21 de anexe cu informații despre alegerile politice naționale începând cu 20 mai 1990 și încheind cu 30 noiembrie 2008, la care se adaugă anexe cu lista cabinetelor Tăriceanu I – 29 decembrie 2004, Tăriceanu I restructurat – decembrie 2006, Tăriceanu II-aprilie 2007, Tăriceanu II-noiembrie 2008 și Boc – decembrie 2008. Alături de acestea sunt publicate două anexe cu informații importante: anexa nr.6 în care este *Platforma Program* al Alianței PNL-PD și anexa nr. 7 care publică „Legea partidelor politice, nr.14 din 9 ianuarie 2003”.

Temele abordate în capitolele cărții sunt: „Originile. De la C.D.R. la AD.A”, „Nașterea” (n.a. alianței), „Tinerețea”, „Maturitatea”, „Criza”, „Apusul”, „Decesul”, „Post-Mortem” și „Lección Alianței”.

În primul capitol intitulat „Originile. De la C.D.R. la AD.A” autorul realizează o introducere prin prezentarea unei scurte istorii a partidelor politice, care vor alcătui mai târziu alianța, respectiv P.N.L. și P.D pornind de la evenimentele postdecembriste. Pe parcursul paginilor fiecare partid este analizat prin trasarea evoluții-

lor pe care le-au cunoscut. O remarcă importantă trebuie făcută: istoria alianței D.A este analizată în paralel cu fosta CDR.

Al doilea capitol este în realitate primul capitol rezervat Alianței Dreptate și Adevăr și este intitulat „Nașterea”. Pe parcursul capitolului sunt explicate motivele care au stat la baza creării acestei alianțe, criticile venite din interiorul celor două partide, regulile care au stat la baza alianței, reacția PSD, identificarea acesteia cu defuncta C.D.R și odiseea înregistrării.

Al treilea capitol intitulat „Tinerețea” studiază rezultatul alegerilor locale din iunie 2004, semnificația acestora, schimbările care au avut loc la nivelul electoratului și reîntărirea colaborării la nivelul alianței.

Al patrulea capitol intitulat „Maturitatea” este rezervat alegerilor pentru scrutinul din toamna anului 2004. Temele abordate privesc modul în care au fost alcătuite listele comune de candidați pentru alegerile parlamentare și desemnarea candidatului pentru prezidențiale, schimbarea candidatului la președinție prin demisia președintelui PNL, Theodor Ștolojan, și numirea lui Traian Băsescu ca unic candidat în locul demisionarului Ștolojan, semnificația acestei rocade, alegerile și cucerirea puterii.

Următorul capitol intitulat „Crisa” începe cu 7 iulie 2005, data în care Călin Popescu Tăriceanu își anunță intenția de a demisiona din funcția de prim-ministru cu scopul organizării alegerilor parlamentare anticipate. În paginile care urmează autorul explică pe larg evenimentele acelor luni. Împlicațiile deciziei primului ministru de a nu mai demisiona, raportul dintre președintele Traian Băsescu și primul ministru Tăriceanu, apariția primelor animozități, revenirea pe scena politică a lui Theodor Ștolojan, sunt temele dezbătute în aceste pagini.

Al șaselea capitol este intitulat sugestiv „Apusul” iar autorul prezintă atmosfera din interiorul alianței după refuzul premierului de a demisiona, primele conflicte dintre președinte și premier, ofensiva antiliberală de la Cotroceni, războiul din interiorul alianței, tensiunile din interiorul PNL și delimitarea PNL-ului de

Traian Băsescu după episodul Teodor Atanasiu. O parte importantă a capitolului este rezervată suspendării lui Traian Băsescu, președintele României, și evenimentelor care i-au urmat. Ultima parte a acestui capitol este rezervată referendumului pentru „votul uninominal” și a „ruperii” alianței.

Penultimul capitol intitulat „Post-mortem” prezintă raporturile dintre PNL și PD-L de la sfârșitul anului 2007, scandalul Decebal Traian Remeș, războiul personal dintre președinte și premier, atacurile instituției prezidențiale asupra miniștrilor guvernului Tăriceanu, desfășurarea campaniei electorale, alegerile parlamentare din 30 noiembrie 2008 și rezultatele acestora.

Ultimul capitol intitulat „Lecția Alianței” este în realitate rezervat concluziilor autorului. Cartea este alcătuită pe baza expunerii evenimentelor istorice în conformitate cu modelul abordării „evenimentiale”. Acest tip de abordare este specific istoricilor și aici se observă educația autorului care are la bază studii de istorie și sociologie.

Parcursul textului prezentat de domnul Alexandru Radu permite cititorului să aibă o imagine completă a anilor 2003-2008 din perspectiva a două forțe politice: liberalii și democrații. De-a lungul acestor capitole înțelegem în ce măsură s-a modificat peisajul politic și mentalitatea politică pe parcursul acestor ani care a permis aducerea într-o alianță politică a doi adversari politici Partidul Național Liberal și Partidul Democrat, urmașul politic al F.S.N. Evenimentele și oamenii politici care au fost actorii acestora reprezintă în subsidiar eroii acestei lucrări. Oamenii politici prin judecățile lor, prin slăbiciunile lor, prin modul în care s-au adaptat noilor realități, au creat istoria noastră postdecembrișă. Lucrarea profesorului Alexandru Radu scrisă într-un limbaj accesibil este importantă pentru istoriografia românească postdecembrișă deoarece reușește să prezinte evenimentele în mod clar și fără părtinire. Din acest motiv o recomand celor interesați.

Sabin Drăgulin

Civilizația occidentală, dincolo de era „imperială”

Neagu Djuvara, *Războiul de șaptezeci și șapte de ani și premisele hegemoniei americane (1914 – 1991)*”

Editura Humanitas, București 2008, 143 pg.

Dacă s-ar fi născut în Marea Britanie, l-am fi interpellat cu *Sir*. Născându-se în România, și-a asumat cu demnitatea caracteristică adevăraților boieri de odinioară tragedia de a fi exponentul unei „culturi mici”. Nici măcar publicarea într-o limbă de circulație – franceza, nu a captat „atenția” internațională meritată asupra fascinantului studiu comparat al civilizațiilor realizat de domnia sa în anii ‘70.

Este foarte dificil să-l caracterizezi pe domnul Djuvara. Totuși, imaginea domniei sale creionată în interviul realizat de Vlad Mixich pentru *Hotnews.ro* (decembrie 2008) este extrem de sugestivă – „Dacă te cheamă Neagu Djuvara, vârsta de 92 de ani nu este un neajuns. Lumea îți admiră plimbarea zilnică pe strada Polonă: „Uite-l pe bătrânul Djuvara, cum biciuiește viața cu bastonul”. Doamnele îți contemplă vestimentația impecabilă: „Uite-l pe bătrânul Djuvara, elegant cum doar boierii din trecut puteau fi”. Iar domnii se tem de luciditatea ta: „La vârsta dumnealui, bătrânul Djuvara își permite să spună numai adevărul”. Neagu Djuvara este bătrân, dar nu-i prea pasă de asta.”

De asemenea, te simți intimidat de bogatul periplu existențial al cărui erou a fost – doctor în drept (Paris, 1940) și în filozofie (Sorbona, 1972), elev-ofițer în al doilea război mondial (iunie-noiembrie 1941), angajat al Ministerului de Externe român (1943 – 1947), militant în diverse organizații ale diasporei românești în perioada 1947 – 1961 (Comitetul de Asistență a Refugiaților Români, Radio Europa Liberă, Fundația Universitară „Carol I”), consilier diplomatic și juridic al Ministerului nigerian al Afacerilor Străine și, concomitent, pro-

fesor de drept internațional și de istorie economică la Universitatea din Niamey (1961–1984). La revenirea în România, după o ultimă implicare în activitățile diasporei (secretar general al Casei Românești de la Paris, 1984 – 1990), domnul Djuvara s-a dedicat activității pedagogice și scrisului.

În ceea ce privește scrisul, domnul Djuvara nu s-a sfiit să investigheze „adevărul istoric” cu luciditatea specifică unui adevărat „detectiv”, aruncând o altă lumină asupra unora din etapele fundamentale ale existenței poporului român. Exemple elocvente în acest sens, lucrările *Thocomerius - Negru Vodă. Un voievod de origine cumană la începuturile Țării Românești* (2007) și *Între Orient și Occident. Țările române la începutul epocii moderne* (2008), nu fac decât să ne convingă de curiozitatea intelectuală neobosită și neînvinșă de vârstă a autorului, asociată cu o erudiție-reper pentru intelectualitatea românească.

„Războiul de șaptezeci și șapte de ani” este o formulă care, domnul Djuvara speră „să prindă la istoricii din viitor”. Respectiva formulă are la bază ideea domniei sale că între 1914 și 1991 a existat o singură înfruntare, iar războiul rece este doar o etapă a acesteia.

Am citit volumul domnului Djuvara cu nerăbdarea cu care devoram romanele polițiste în copilărie. Din acest motiv, nu mi-am propus să vă refuz plăcerea intelectuală de a parcurge volumul prezentat, limitându-mă doar la a „dezvălui” o parte a instrumentarului utilizat de autor și anumite elemente care ar suscita interesul oricărei persoane „conectate” la politica internațională contemporană.

„Instrumentarul” utilizat în impresionanta analiză expusă în volumul *„Războiul de șaptezeci și șapte de ani și premisele hegemoniei americane (1914 – 1991)”* are la bază teza de filozofie a istoriei a autorului, premiată de Academia Franceză în anii '70 – *„Civilizații și tipare istorice. Un studiu comparat al civilizațiilor”*.

Astfel, domnul Djuvara își construiește demersul pornind de la *„constatarea că toate civilizațiile, de la apariția și până la dispariția lor, au trecut prin aceleași faze de evoluție politică”*. În esență, este vorba de cinci faze – faza larvară, dominată de dinamism, faza de formare într-un spațiu delimitat, faza de înflorire sub semnele expansiunii și creativității, faza luptei pentru hegemonie (statele combatante) și faza imperială. Cele cinci faze menționate au fost determinate pornind, în principal, de la două teorii de interpretare a ciclicității istoriei – cea a germanului Oswald Spengler (1922), respectiv cea a britanicului Arnold Toynbee (1954).

În cazul civilizației occidentale, al cărei început autorul îl fixează *„la mijlocul veacului al V-lea din era noastră, mai exact cu o sută de ani înainte de dispariția finală a Imperiului Roman”*, diagnoza momentului actual evidențiază faptul că aceasta parcurge faza imperială, în urma finalizării războiului rece. Pentru asigurarea „consistenței” demersului, domnul Djuvara prezintă și elementele specifice fazei luptei pentru hegemonie, purtându-ne cu eleganță, într-o expunere impresionantă și extrem de concisă, printre evenimentele definitorii ale ultimilor cinci sute de ani.

Învingătorul, în confruntarea statelor combatante, fază începută odată cu prima tentativă de hegemonie europeană în vremea lui Carol Quintul, confirmă observațiile efectuate asupra evoluțiilor unor alte unități civilizaționale, în special asupra celei chineze sau extrem-orientale. Astfel, învingător este statul cel mai excentric din punct de vedere geografic și cel ce s-a afirmat cel mai târziu ca pretendent la supremație – Statele Unite ale Americii.

În contextul în care Statele Unite constituie „hegemonul” societății internaționale contemporane, nu ne mai putem lăsa surprinși de angoasele post-război rece ale unor prestigioși analiști americani ai spațiului politic, asupra unor dileme ca

„nevoia SUA de a avea o politică externă” sau „postura SUA, între hegemonie și supraviețuire”.

Deși perfect conștient de adâncă semnificație a versului lui Victor Hugo „viitorul nu e al nimănu, viitorul e al lui Dumnezeu” și convins, după cum chiar domnia sa a mărturisit, că *„istoricul care se încumetă să caute anumite constante în scurgerea istoriei universale trebuie să știe să se oprească la faza diagnozei momentului actual, evitând să se aventureze în prognoză asupra viitorului”*, autorul ne oferă și o „încercare de prognoză” asupra viitorului civilizației occidentale.

După cum am menționat anterior, nu vă voi răpi plăcerea de a explora și analiza aprecierile autorului asupra sferei de influență și longevității hegemoniei americane. Evidențiez doar că faptul că civilizația occidentală parcurge ultima fază a existenței într-un ritm alert, iar perspectivele dezvăluite de teoria domnului Djuvara nu sunt îmbucurătoare – sfârșitul „împărăției” Statelor Unite va „lăsa locul unei lungi perioade de dezordine generală și tulburări haotice”.

În opinia mea, volumul *„Războiul de șaptezeci și șapte de ani și premisele hegemoniei americane (1914 – 1991)”* nu ar trebui să lipsească din bibliotecile noastre, deoarece autorul nu se adresează unei categorii specifice de vârstă sau profesionale. Acesta încearcă să ne conecteze la realitățile prezentului și, în același timp, să ne provoace să „vedem” dincolo de impresiunile cantitative de informație cu care suntem bombardati de către societatea contemporană. Demersul domniei sale ar putea fi definit ca un „exercițiu de luciditate”, într-o societate în curs de uniformizare și de-personalizare.

În concluzie, nu vă refuzați experiența extraordinară a „exercițiului de luciditate” a domnului Djuvara, pentru că asemenea evenimente sunt rare și, în majoritatea cazurilor, trec neobservate pe fondul *„tragediei culturilor mici”*, trăsătură atât de caracteristică spațiului românesc în așteptarea *„rupturii fecunde”*, care să ne ridice *„la nivelul – dacă nu în creații, în tensiune – marilor culturi”*.

Costinel Anuța

Hinducerea unei noi puteri

John Farndon, *India. Ascensiunea unei noi puteri mondiale*

Editura Litera Internațional, București, 2007, 235 pagini

Traducere de Alexandru Suter

Situată într-un ilustru secundat în spatele Chinei, dezvoltarea Indiei este o parte a ascensiunii Asiei.¹ Ascensiune Indiei, încet dar sigur, va remodela o ordine culturală și geostrategică bazată încă pe occidendo-centrism. Mai mult decât oricare alt spațiu, India a reprezentat visul european de cucerire, mântuire și găsim a celuilalt. Nu reprezintă India capătul expediției lui Alexandru în Orient?! Descoperirea Americii ca popas în drumul către Indii nu este oare omagiul pe care destinul îl aduce occidentului?! Expresia de *Indiile spiritului* regăsim la scriitorul american Allan Bloom certifică mărturia tânjiri după un paradis supra-material. Încată mult timp în marea metafizicii, imaginarul european și occidental cunoaște în India blazonul unei noi superputeri care nu se mai supune ca în trecut dorințelor sale și care își dorește un loc la masa celor mari. Literaturii tradiționale despre spiritualitatea sanscrită și hindusă i s-a adăugat de ceva vreme o tot mai consistentă aplecare către dimensiunile practice ale ascensiunii Indiei către zenit. În acest sens, lucrarea lui John Farndon este binevenită publicului românesc care este confuz fascinat de lumina Orientului și încă neracordat la realitățile geopolitice ale Asiei.

Politică și societate. Dezvoltare și stagnare

Expresia de politică socială, cu tot aspectul ei pleonastic își află utilitatea mult mai bine în descrierea guvernării în India decât în multe alte locuri. Pentru autoritățile federale și locale miza penetrării deciziei politice este interesantă în măsura în care dezvoltarea abrupt contrastantă este utilitarmente o piedică în calea boomului economico-tehnologic iar moralmente o pată pe eticheta de *cea mai mare democrație din lume*. Pentru europeni și americani, termenul de socio-politică/politică socială este relevant în măsura în care diplomația Asiei, chiar neinteresantă pe termen scurt modifică prin conținutul său demografic harta lumii și interesele vestice.

India, leagăn al unor culturi străvechi și miracole inovatoare recente este și țara cu cei mai săraci oameni din lume. Multe vreme părea de necrezut, dar numărul celor aflați sub limita sărăciei este mai mare decât în Africa sub-sahariană. Cu un venit mediu de 750 dolari pe cap de locuitor anual [deși în unele locuri scade sub 150 \$] India deține 40% dintre cei mai săraci oameni de pe mapamond. Subnutriția lovește ½ din cei 120 de milioane de copii și are o rată dublă față de Africa de Sud. În 6 din cele 29 de state ale federației: Bihar, Mahdy-Praesh, Maharashtra, Orissa, Rajasthan și Uttar Pradesh cel puțin 50% dintre copii au sub

¹ Se apreciază că în 2030-2040 populația Indiei o va depăși pe cea a Chinei cu 1,6 la 1,4 miliarde locuitori.

greutatea normală pentru vârsta lor. Patru dintre statele mai sus enumerate dețin 43% din copiii subnutriți ai Indiei. Aproape 75% dintre copiii preșcolari suferă de anemie. O cifră pe care se pare că doar Bhutanul o depășește: 81% în timp ce alte state precum Afganistan (65%), Bangladesh (55%), Nepal (65%) sau Pakistan (56%) au o cifră în domeniu vag ameliorată. Nu mai puțin de 52% dintre femeile măritate cu vârsta cuprinsă între 15-49 de ani au o formă sau alta de anemie.¹ Anemia deasemenea atinge 87% dintre femeile însărcinate. Alături de anemie, subnutriția provoacă moartea prin intermediul difertelor boli: diaree în 61% din cazuri; malaria în 57%, pneumonie pentru 52% sau pojar în 45%. Progresele realizate au fost modeste. Rata subnutriției s-a redus de la 70% în anii 1978/79 la 50% la începutul anilor '90. În timpul ultimului deceniu al secolului XX s-a mai înregistrat un progres de 11%, raportat la cifra anilor 1992/1993. Progresul rămâne însă în urma Bangladeshului și Pakistanului precum și a Chinei unde la același capitol s-au înregistrat ameliorări de 55% și respectiv 60%.

S-a calculat că anemia la adulți reduce productivitatea cu 15-17 procente. Un studiu de la începutul anilor 2000 estima pierderile economiei indiene în perioada 2003-2012 din cauza malnutriției la 114 miliarde de dolari. În jur de 2,5 miliarde \$ se pierd anual ca urmare a productivității reduse. Alte cifre dau 3% din PIB ca pierderi.²

Dinspre ceea ce doare spre ceea ce s-a reușit, trebuie spus că economia Indiei a însemnat în 2007 doar 2% din Produsul Global față de China care a reprezentat 5%. Se apreciază că India va însemna 2,4% în 2020 în timp ce alte studii mai optimiste o dau ca a treia economie a lumii. Rata de creștere a

fost de 6 procente între 1991-2004 și 8% între 2004-2007. În anul 2009 s-a apreciat că a fost o creștere de aproximativ 9%, rată considerată nesănătoasă spun specialiștii întrucât supraîncălzește economia și dezechilibrează sistemul. În ceea ce privește structura economiei aceasta a evoluat de la un caracter agro-industrial la unul predominant bazat pe servicii, industria IT fiind vârful de lance. Dacă este să corelăm ponderea difertelor sectoare industriale cu numărul de oameni angajați paradoxul continuă. Nu mai puțin de 80% din populație trăiește încă în zona rurală și se ocupă cu agricultura sau mici afaceri. Cu toate acestea doar 35 de milioane de persoane sunt plătitori de impozite ceea ce reprezintă 7% din populație restul de peste 420 de milioane de oameni lucrând la negru neplătind în acest fel taxe și impozite.

Mai mult politică. Guvernământ și democrație

Instituțiile politice ale Indiei actuale sunt sinteza dintre influența dominiului britanic (teza) și intensitatea luptei pentru independență (antiteza). Îmbinând tradiția cu problematica actuală a guvernării, India a adoptat sistemul unei republici parlamentare cu un președinte simbolic și o structură federală în raporturile dintre centru și teritoriu. Parlamentul este bicameral și conține un palier inferior: Lok Sabha (545 de membri) și unul superior: Rajya Sabha (250 de membri), aleși de către cele 29 de state alături de 12 membri „numiți”.

Fauna partidelor politice este în India la fel de bogată ca și panteonul divinităților. Deși bipartidismul britanic rămâne încă un vis al unor politologi și oameni de stat două mari partide stau deasupra celorlalte: Partidul Congresului, fondat de Ghandi și Nehru și BJP – partidul Naționalist Hindus fondat în anii '80 care a reușit treptat să erodeze cvasi-monopolul familiei Ghandi.

¹ Michele Gragnolati, Caryn Bredenkamo, Meera Shekar, Monica Das Gupta, Yi-Kyoung Lee (2006), *India's undernourished children. A call for freedom and action*, The World Bank, Washington DC, p.5

² *Ibidem*, p.9

Dintre partidele satelizate putem menționa:

– În tabăra Congresului:

- 1) Partidul Național al Congresului;
- 2) DMK (Dravida Munnetra Kazhagam)
- 3) Lalu Prasad Yadav.

– În tabăra BJP:

- 1) Alianța Național-Democrat (NDA);
- 2) Janata Dal- sau Partidul Unit al Poporului;
- 3) Telugu Desam;
- 4) Shiv Sena;
- 5) AIADMK;
- 6) Akali Dal – unul dintre principalele partide sikh, fondat în 1920.

Printre partidele nealiniate putem menționa: 1) Partidul Bahujan Samaj (BSP); 2) Partidul Comunist din India (CPI); 3) Blocul Toată India Înainte (All India Forward Bloc) și 4) Partidul Revoluționar Socialist.

Religie și echitate socială

Sălaș a patru religii India și-a păstrat caracterul preponderant hindus (4/5 din populație). Alături de hinduși, musulmanii numără aproximativ 120-145 milioane de credincioși fiind urmași de minoritatea sikh. Cum indienii sunt preponderent hinduși sistemul de caste și-a menținut valabilitatea pentru mai bine de 2000 de ani. Privit din exterior sistemul castelor (varna) este mult mai rigid decât în realitate. În trei mii de ani amestecul inter-caste a creat categorii mixte, intermediare numite *jati*. În locul reprezentanților grupei *parya* a apărut o altă categorie cunoscută sub numele de *daliți*- termen creat de militantul social Ambedkar Rao și înseamnă năpăstuit sau oprimat. Ulterior ca evantai al diversității culturale, amestecul celor trei mari religii este adesea violent generând explozii de violență interconfesională soldate cu tragedii omenești.

India și marile puteri

Din 1947 diplomația indiană a plonjat în corelările dintre moștenirea colonială și logica Războiului Rece. Cu alte cuvinte politica sa externă a trebuit să se poziționeze în jocul celor mari, joc ce influența, chiar fără ca ea să o dorească propria-i vecinătate. Nehru, alături de Nasser și de Tito a fost unul dintre exponenții generației Bandung-1955 (Paul Johnson) și a militat pentru o politică echidistantă între cele două mari alianțe nucleare. Realitatea a transpus proiectul la un nivel sub-optimal și nonaliniații s-au văzut nevoiți să orbiteze spre o sferă sau spre alta. India a ales URSS, fără a-și epuiza însă opțiunile cu restul lumii. Cartea sovietică se explică și prin faptul că SUA a preferat mai degrabă Pakistanul ca interlocutor, grație poziției sale cheie spre Afganistan și Asia Centrală. Relațiile amero-indiene au înscris din păcate o tradițională proastă relație. Stanley Hoffman descria uimit relațiile dintre cele două state drept un ansamblu de *iritări reciproce și ocazii ratate*.¹ Neînțelegerea s-a derulat pe două ipostaze: aceea a Indiei ca putere regională și aceea de aspirantă superputere. Pakistanul, beneficiind și de ajutorul american s-a angajat în patru războaie cu vecinul mai puternic de la sud: 1948, 1965, 1971 și 1998/1999. În 1971 Pakistanul va pierde o parte din ceea ce era cunoscut drept Pakistanul de Est, fostă parte a Bengalului și ulterior statul independent Bangladesh. Ultimul război, intitulat războiul Kargil (după numele dealului pe care a fost purtat) s-a soldat cu aducerea la putere a generalului Musharaff.

A doua cauză a iritărilor indo-americe a fost reticenta SUA față de simbolul statutului hegemonic pe care îl dorea New Delhi: arma atomică. Încă de la independența Nehru a afirmat dorința ca India să posede tehnologie

¹ Norman D. Palmer (1984), *The United States and India. The dimensions of influence*, Praeger Publishers, New York, p.xiii

nucleară în scopuri defensive. Un acord între SUA și India din 1963 i-a furnizat acesteia din urmă tehnologie pentru reactoarele sale. Refuzul Delhiului de a semna Acordul de Non-Proliferare Nucleară (NPT) din 1968 a răcit relațiile dintre cele două state pe parcursul următorilor ani culminând cu criza provocată de testul nuclear indian din 18 mai 1974. Ca urmare relațiile de cooperare nucleară dintre cele două state s-au blocat în 1978. În anii '80 India deținea deja 17 reactoare și un sistem balistic compus din rachetele Agni și Prithvi. Agni, în anul 2014 va fi o rachetă intercontinentală cu o rază de peste 5000 de mile, depășind actuala Sangaryka cu 3000 de mile. Deși arsenalul nuclear India este suficient pentru a lovi ținte din Asia Centrală și China, nemaivorbind de Pakistan, ambiția Indiei este în acest moment de a-și demonstra un statut. Raporturile dintre cele două state au început să se încălzească pe vremea administrației Clinton când președintele american a dat mâna cu premierul indian. Adevărata deschidere a avut loc în 2005. Administrația Bush II, deși a stricat relațiile cu restul lumii s-a dovedit foarte amabilă față de India. Vizita făcută de președintele Bush Jr. în India în anul 2005 a fost urmată de aceea a premierului Singh în anul 2006 la Washington și a dus la o serie de negocieri care s-au încheiat în octombrie 2008 prin perfectarea unui acord de cooperare nucleară.¹ India se angajează să nu mai facă teste atomice în schimbul furnizării de către SUA a materialului și tehnologiei aferente domeniului. India se obligă deasemenea să permită inspectorilor internaționali un mai mare acces la facilitățile sale. Un amănunt demn de reținut este faptul că Washingtonul nu a cerut Delhi-ului să ratifice NPT sau alte tratate de nonproliferare. Noua administrație Obama pare să fi readus

relațiile celor două state la nivelul consacrat în urma disensiunilor.

Ca o concluzie, relațiile dintre cele două: cea americană și cea indiană nu pot fi etichetate cu ușurință în procesul trecerii de la ceea ce odată era Lumea Nouă la Noua Ordine Mondială a secolului XXI.

Bine documentată și organizată într-un ritm alert, deși puțin cam dezlănătat lucrarea lui John Farndon poate satisface atât curiozitatea cititorului grăbit cât și exigențele celui interesat de aspecte ale sociologiei, culturii ori politicii. Textul său, nu este foarte sistematic, și este despărțit de flash-uri informative din cele mai variate domenii având darul de a ne arăta India actuală așa cum este: nu ordinea unui tabel cartezian ci caruselul unei cosmos uimitor care hipnotizează pe vizitator.

Silviu Petre

¹ Pentru serialul negocierilor vezi: Chronology of the Indo-US nuclear deal, 9 Oct 2008, <http://timesofindia.indiatimes.com/India/Chronology-of-the-Indo-US-nucleardeal/articleshow/3575350.cms>

Înțelegând instituțiile

Hugh Heclo, *On Thinking Institutionally*
Paradigm Publishers, 2008, 218 pp.

Hugh Heclo este un nume poate mai puțin cunoscut, în ciuda faptului că evoluția carierei sale academice este tratată de linii admirative. În fapt, o scurtă trecere în revistă a obiectelor sale de studiu poate scoate la iveală tematica și termenii cheie în jurul cărora se plasează demersul său argumentativ din volumul *On Thinking Institutionally*. Astfel, în timp ce în prezent Heclo este profesor de *Public affairs* în cadrul Universității George Mason, în trecut el a deținut catedra de *Government* în cadrul Universității Harvard. Acestea fiind zise, devine evident de ce întreaga sa demonstrație din volumul menționat anterior este centrată nu numai pe ideea de instituții / instituționalism, ci și pe cele de administrație publică și afaceri guvernamentale. În acest orizont, una dintre principale ipoteze avansate de autor este aceea că „un număr copleșitor de cetățeni cred cu tărie în faptul că demersul guvernării (obținerea posturilor, procesul legislativ, administrativ ș.a.m.d.) eșuează în a funcționa în mod corect în ceea ce privește servirea interesului general” (p.12). La toate acestea se adaugă, din punctul de vedere al „tehnicii” argumentative, faptul că întregul său demers este construit pe modelul probării științifice a adevărului prin intermediul procesului de falsificare, ceea ce face ca volumul lui Hugh Heclo, *On Thinking Institutionally*, să emane de la prima și până la ultima pagină o logică extrem de popperiană. Revenind însă la premisa avansată anterior, este important de subliniat faptul că în prezent, această lipsă de încredere despre care discută Heclo nu

este afișată doar vis-a-vis de instituțiile politice, ci față de orice alt tip de angrenaj instituțional, începând cu cele religioase și terminând cu cele care se presupune că nu comportă o conotație instituțională, cum ar fi organizațiile non-guvernamentale, mass-media etc. Acestea fiind zise, o primă concluzie poate fi trasată chiar din acest punct, prin sublinierea faptului că ideea centrală a volumului *On Thinking Institutionally* se concentrează pe realitatea conform căreia fapt avem de-a face cu o predispoziție naturală a oamenilor către a fi neîncredători în puterea instituțională; și în plus, această neîncredere fundamentală devine din ce în ce mai evident, și un soi de modă.

Din punct de vedere structural, lucrarea lui Hugh Heclo este divizată în șase capitole, dintre care primul face o *introducere* metaforică în retorica instituțională pentru care „respectul față de joc / regulile jocului” se constituie în ideea centrală, în timp ce al doilea capitol continuă aceeași idee plasând însă accentul pe ceea ce poate fi catalogat drept dihotomia fundamentală a volumului: „de la a *ne gândi la* instituții la a *gândi instituțional*” (*From thinking about institutions to thinking institutionally*). Se continuă cu incursiuni în ideea de „a fi conștient din punct de vedere instituțional” (*Being institutionally minded*) și respectiv cu altele privitoare odată la retorica aplicată și la pericolele posibile (*Applications, dangers and the uphill journey*); iar în încheiere liniile sunt trasate în jurul „modurilor de a gândi și a modurilor de a fi” (*Ways of thinking, ways of being*).

Din punctul de vedere al conținutului propriu-zis, totul debutează cu ideea conform căreia impasul modern de a crede în instituții este mai degrabă un soi de situație paradoxală, ce caracterizează în fapt nu numai prezentul ci chiar natura umană însăși; și asta deoarece „această neîncredere în instituții contrazice în sine și prin sine sentimentul de autoconservare al oamenilor” (p.13). Iar aici, citându-l pe Mill (plasându-se deci în tradiția paradigmei contractualiste), Hecló își construiește argumentația notând faptul că trăim cu toții într-o societate a indivizilor liberi, ce fac în permanență felurite alegeri, arătând concomitent respect față de egala libertate a celuilalt. Acest raționament este de altfel, după Hecló, și logica (culturală) fundamentală a „raționamentelor individuale eliberate de orice tip de povară constrângătoare scose la iveală de sușurile și coborășurile anilor 60” (p. 35). Discutăm așadar despre aclamata ideologie contemporană propăvăduită de doctrina „*live and let live*” (Regula de aur sau *the American dream*), conform căreia calea dreaptă în viață este trasată de recunoașterea faptului că fiecare dintre noi are dreptul să facă ceea ce dorește, bineînțeles, în limitele impuse de dreptul celuilalt de a face exact același lucru. Așadar, „gândirea modernă nu se încrede în instituții în mod inerent, pentru că le consideră a fi un soi de barieră sau greutate în calea aventurilor noastre personale pornite în căutarea înțeleșurilor. Această Regulă de Aur tinde așadar să anuleze exact partea cea mai instituțională a instituțiilor [...] Călătoria eroică către auto-descoperirea și împlinirea sinelui necesită așadar eliberarea de povara instituțională în termenii imperativelor de respect, constrângere sau supunere” (pp.35-36). Și mai mult, în aceeași linie cu această lipsă de încredere ce se sprijină pe angajamentul instituțional, se regăsește și sentimentul copleșitor izvorât din interacțiunile cotidiene cu mecanismele instituționale, ce fac ca foarte mulți dintre cetățeni să se simtă *à la limite* cumva la mila unei anumite structuri pe care nu o pot imagina și înțelege în întregime. Cu toate acestea, în ciuda acestor bariere psihologice și cul-

turale, ceva adânc înrădăcinat în sinele nostru pare a recunoște pericolele ce pot apărea de pe urma acestor atitudini anti-instituționale. Și aceasta nu numai din cauza faptului că valorile instituționale sunt dovada concretă a modernității, înțeleasă în termenii puterii politice și a guvernării, dar și pentru că ea ne ușurează povara cotidianului prin intermediul mecanismelor birocratice.

În continuare Hecló operează o distincție între acțiunea de *a ne gândi la* instituții și respectiv aceea de *a gândi* instituțional („*thinking about* institutions vs. *thinking on* institutions), sublinind faptul că această este de altfel și o confuzie recurentă ce are puterea de a altera aproape în întregime întocmai miezul dur a ceea ce este instituționalismul. Așadar, țelul acestui capitol devine acela de a combina varii puncte de vedere în perspectiva clarificării modului „în care instituțiile se raportează la preferințele noastre individuale, la schimbările istorice și la valorile organizaționale” (p. 46). Totuși, trebuie spus, țelul este mai puțin acela de a clarifica aceste puncte de vedere aparținând deiferitelore școli de gândire, și mai mult acela de a transcende hotarele dintre acestea.

În această perspectivă Hecló procedează la o enumerare în termenii școlii statistice (Statist School), a școlii sistemelor sociale (Social System School), a școlii istorico-instituționaliste (Historical Institutional School), a școlii alegerii raționale (Rational Choice School) și a școlii cognitive (Cognitive School). Pe scurt, concluzia de ansamblu fiind aceea că în ciuda diferențelor ce le separă, toate aceste școli de gândire cad de comun acord asupra faptului că întotdeauna „instituțiile au de a face cu crearea și supravegherea respectării normelor” (p. 47); și la fel, toate sunt convinse că în realitate instituțiile se ghidează atât după o logică structurată (organizată formal) cât și nestructurată (implicată).

În ciuda concluziilor trase de pe urma cercetării amănunțite a acestor perspective teoretice, Hecló subliniază faptul că niciuna dintre acestea nu a avut de-a face niciodată în mod la fel de structurat

cu conceptul de „instituții” ca școala alegerii raționale, numind abordarea acestora ca fiind „simplă și elegantă”.

În cele ce urmează, folosindu-se de trei exemple istorice – *Law Merchant*, dominația dinastiei Stuart și venirea la putere a lui George Washington – autorul subliniază întocmai faptul că această școală a alegerii raționale excelează tocmai prin a considera instituțiile în termenii miezului dur al „regulilor procedurale utilizate de indivizi raționali pentru rezolvarea unor probleme ce țin de oportunism, informație imperfectă, monitorizare costisitoare și sancționare” (p. 55).

Cel de-al patrulea capitol, *Being institutionally minded*, consideră instituțiile în termenii angajamentelor pe care le implică, oferind o perspectivă de la interior către exterior. Hecló notează: „În timp ce a vorbi despre instituții este un proiecț intelectual condus de membri ai corpului academic, a gândi instituțional este ceva deopotrivă mai larg și mai profund. Este un mod de a te desfășura în lumea reală” (p.83).

În acest punct Hecló pune la lucru o metodă de analiză extrem de popperiană, pentru a aduce la suprafață întocmai acest contrast extrem, existent între modul de a vorbi despre instituții și respectiv de a gândi instituțional. În acest orizont el imaginează o metaforă extrem de sugestivă prin care pune în evidență diferența dintre a (se) gândi la știință și respectiv a gândi științific, sugerând astfel acceptarea unei metode de cercetare prin care se subliniază faptul că o metodă poate ajunge să fie considerată cu succes o „instituție socială”. Așadar, faptul că procesul de înfăptuire instituțională necesită mai mult decât un simplu *design* birocratic, un acord obținut în timp, de-a lungul mai multor generații, devine o certitudine.

Având această dimensiune adăugată se poate concluziona că a gândi instituțional nu este o chestiune care să țină în vreun fel de dimensiunea temporală; dimpotrivă, așa cum Hecló notează, a gândi instituțional nu este nici un raționament static dispus în termeni de „organizare și birocrație” (p. 90), nici o proble-

mă de „gândire critică” (*critical thinking*). Din contră, gândirea instituțională pune la dispoziție o sumă de motive extrem de întemeiate pentru „a fi mai degrabă suspicios față de orice suspiciune exagerată” (p.91).

Pe lângă toate acestea, a gândi instituțional este totodată și „o infuzie de valoare” ce trece dincolo de solicitările eminamente tehnice, arătând în direcția distincției dintre atașamentele strict instituționale necesare pentru a rezolva o chestiune anume și respectiv acele angajamente profunde ce exprimă o loialitate solidă și stabilă.

Cu toate acestea, așa cum se subliniază în cel de-al cincilea capitol (*Applications, Dangers and the Uphill Journey*) „fără fapte concrete, orice poziție instituțională apreciativă este cât se poate de sincer, inutilă” (p. 129); și acesta deoarece simpla atitudine pro instituțională lipsită de susținere practică transformă instituțiile în banale formalități abandonate. Astfel, trei tipuri de atitudini pro instituționale concrete pot fi oferite drept exemplu: profesia, funcția și gestiunea. Într-o tradiție pur weberiană, Hecló scoate în evidență faptul că perspectiva instituțională asupra profesiei „reflectă ideile premoderne ce au de-a face într-un anume fel cu acea chemare nobilă. În această perspectivă profesionistul reprezintă acel raspuns oferit unei chemări al cărei scop se situează dincolo de interesul sinelui” (p. 134), ceea ce face ca indivizii să precizeze un comportament profesionist atunci când întâlnesc situații în care se izbesc de o atitudine perfect contrarie.

O altă manieră de perspectivizare a atitudinii (concret) instituționale este, așa cum deja am menționat, aceea dată de ideea de funcție, post etc. (*office*, cu pornire de la conceptul de *officium* din *De Officiis* a lui Cicero), denotând o serie de acțiuni și atitudini puse în aplicare în virtutea unei obligații sau poziții, înglobând deci o manieră mai puțin pretențioasă de comportament instituțional. În ceea ce privește gestiunea (*stewardship*), aici problema se pune mai degrabă în termeni de proces și mai puțin de poziție, nominând astfel „ide-

ea esențială de a acționa în virtutea unei puteri absente” (p. 142).

Acestea fiind spuse, Hecló pune accentul în final pe chestiunea posibilității de a gândi instituțional fără a și acționa în armonie – cât și *vice versa* –, și aceasta deoarece prezentul ne supune unei mecanici ce ne îndepărtează de orice lucru cu substanță, dar în egală măsură și de capacitatea de a arăta „respect în profunzime” (*respect-in-depth*). „Grație ideii de tehnologie de comunicare modernă, practic tot ceea ce ne atrage atenția ține de un plan efemer și de experiențe personale superficiale. Internetul și noua medie le-au dat aproape tuturor oamenilor ceva ce este unic în istoria umană: mijloace de exprimare nediscriminatorii, și aceasta într-o lume cu

totul virtuală unde nimic nu durează cu adevărat și unde nimic nu prezintă cu adevărat substanță” (p. 186). În această logică, paradoxul stimării și a neîncrederii concomitente în instituții capătă în cele din urmă sens. Nu avem încredere în instituții din cauza scopurilor pe care acestea le urmăresc *prin intermediul* acțiunii umane, dar le constientizăm valoarea datorită faptului că ele au mereu scopuri solide, determinate în timp ca fiind indispensabile, ce merită toate eforturile noastre.

Ioana Paverman

Semnale

Clienții lu' Tanti Varvara

Autor: Stelian Tănase, editura Humanitas

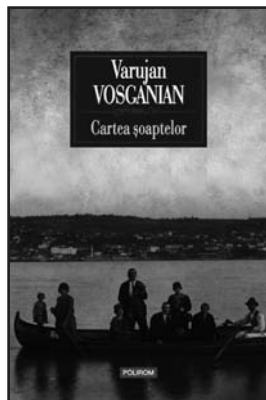
Anul apariției: 2009
Ediție: a II-a
Număr pagini: 524
ISBN: 978-973-50-2209-9

Pentru neobositul falsificator al istoriei care a fost regimul comunist, piatra de incercare s-a dovedit a fi propriul sau trecut. Stapan absolut pe documente și pe conștiințele martorilor, PCR a fost în cele din urma incapabil să-și scrie propria istorie; mai precis, a rescris-o de atatea ori încât aceasta devenise un simplu joc de puzzle în care conturul pieselor se modifica de la un an la altul până la indistincție. Cu bine cunoscuta sagacitate a cercetatorului dublata de un recunoscut talent de romancier, Stelian Tanase abordează în "Clienții lu' Tanti Varvara" ("Tanti Varvara" e numele dat Siguranței în jargonul militanților) tocmai perioada tulbură de la începutul miscării comuniste din România, urmărind să desparta apele, să deslusească realitățile ascunse sub inveliselor legendei. Și o face sub forma unei galerii de portrete, bazate pe marturii din epoca și pe

dosarele întocmite de siguranța unor militanți aflați în fruntea miscării, de la Cristian Racovski și Panait Istrati până la Lucretiu Patrascanu și Belu Zilber, între care se tесе un adevărat paienjenis de relații amintind de clanurile mafioate.

Cartea șoaptelor

Autor: Varujan Vosganian, editura Polirom

Anul apariției: 2009
Număr pagini: 528
ISBN: 978-973-46-0887-4

Cartea șoaptelor începe într-un registru pitoresc, pe o străduță armenescă din Focșaniul anilor '50 ai secolului trecut, printre aburii cafelei proaspăt prăjite și miresmele din cămara bunicii Armenuhi, printre bucoavnele și fotografiile bunicului Garabet.

„Bătrânii armeni ai copilăriei” lui Varujan Vosganian nu au de istorisit întâmplări delectabile, ci fapte de-a dreptul neliniștitoare. Povestind, ei încearcă să se desopvăreze de o traumă – a lor și a predecesorilor.

Istoria genocidului din 1915 împotriva armenilor, istoria convoaielor interminabile de surghiuniți în Cercurile Morții, în deșertul Deir-ez-Zor, istoria armenilor care au luat drumul exilului își află în paginile de față o ilustrare cu adevărat răvășitoare.

Poetul, teoreticianul și excelentul povestitor Varujan Vosganian debutează cu un roman amplu, populat cu caractere dense, vii, memorabile, propunând o interesantă construcție narativă: istoria dramatică a peregrinărilor și suferințelor armenilor este întrețesută cu trama propriei familii. În tonuri de o dulce-amară nostalgie, fatalitatea ce-și cascadează lacom gurile este cel mai adesea învinsă de o vie bucurie și vigoare a existenței. O mână de meșter de prim rang – dacă va vrea să se consacre genului! – se întrevade cu fermitate de pe acum.

Nicolae Breban

Iată o carte ieșită din comun, nici numai memorialistică, nici numai ficțiune, cu câte ceva din amândouă, și deopotrivă extraordinară prin modul în care țese pe canavaua istoriei numeroase destine individuale. Am întâlnit rareori într-un roman, cum este în definitiv cartea lui Varujan Vosganian, o atât de mare densitate de viață umană și de evenimente cruciale în existența unei comunități. Bogată, variată, palpitanță, cartea nu se poate lăsa din mână, pentru arta de povestitor pe care autorul o dovedește ca și pentru interesul documentar al reconstituirii unei istorii tragice.

Nicolae Manolescu

Cititorii acestei cărți – care se deschide cu o evocare cuminte și caldă a comunității armenilor din Focșani văzuți prin ochii unui copil – vor constata cu uimire că, de la o pagină la alta, ea își lărgeste câmpul vizual și, populându-se cu sute de personaje memorabile, se transformă într-o extraordinară frescă băntuită de sentimentul tragic al istoriei. Poetul Varujan Vosganian (puțin cunoscut ca atare) o va învălui în pâclele timpului, o va înfiora liric și îi va dăruia mișcare și măreție epică. Încât nu e exclus ca această Carte a șoaptelor, care își începe acum drumul spre glorie, să fie așezată, într-un viitor nu prea îndepărtat, printre textele identitare ale poporului armean.

Eugen Negrici

Pe la începutul anilor '60, un copil îi asculta, nu oriunde, ci în cimitirul armenesc din Focșani, pe câțiva armeni vorbind. Oameni care, ca să vorbească liber, se ascund într-un cavou. Poveștile lor sunt fabuloase și adevărate în același timp. Asta e începutul unui roman extraordinar despre primul genocid al secolului XX, dar și despre armenii din România, precum și despre românii din România, toți aflați sub comunism. Scriind acest roman, Varujan Vosganian a câștigat un pariu pe care l-a pus cu el însuși. Și, sunt sigur, va câștiga și pariul cu viitorii lui cititori.

Ștefan Agopian

Index de Autori

Vasilica Andronic – licență la Facultatea de Filosofie, Specializarea Sociologie, în cadrul Universitatii Al. I. Cuza, Iasi, master în Antropologie socială și Dezvoltare Comunitară, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București.

Cristina Elena Bobu – Licență în științe politice în cadrul F.S.P, Universitatea din București, licență în sociologie în cadrul Facultății de Filozofie, Universitatea Al. Ioan Cuza din Iași, master în Antropologie socială și Dezvoltare Comunitară, Facultatea de Sociologie și Asistență Socială, Universitatea din București.

Federico Focacci – licență în științe politice în cadrul Universității Roma Tre, Italia, consultant expert pentru România.

István Horváth – Institutul pentru Studierea Problemelor Minorităților Naționale, Universitatea „Babeș-Bolyai”.

Anca Ionescu – absolventă a Universității de Vest din Timișoara, specializarea Finanțe Bănci (1997) și deasemenea a programului de master Politică și Economie Europeană, organizat de Școala Națională de Studii Politice și Administrative. În prezent urmează cursurile *Global Master of Art in International Affairs* la *The Fletcher School of Law and Diplomacy*, Tufts University, USA.

Irina-Raluca Ivan – Graduate Student, The European Inter-University Center for Human Rights and Democratization.

Flavia Bristena Nicolae – Consilier resurse umane – psiholog.

Gabriela Prelipcean – Profesor universitar doctor, Universitatea „Ștefan cel Mare” din Suceava, Prodecan al Facultății de Științe economice și Administrație Publică.

Călin Sinescu – Profesor universitar, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București. Apariții recente: *Teoria conflictelor politice*, Ed. Pro Universitaria, București, 2009, *Comunicare politică*, Ed. Universitară, București, 2009.

Stelian Tănase – Profesor de științe politice la Facultatea de Științe Politice, Universitatea București. Apariții recente: *Clienții lui Tanti Varva*, Editura Humanitas, București, 2009, *Istoria căderii regimurilor comuniste. Miracolul revoluției*, Editura Humanitas, București, 2009, *Maestro* (roman), Editura Polirom, București, 2008.

Liliana Trofin – Lector universitar, Universitatea Creștină „Dimitrie Cantemir”, București. Apariții recente: *O istorie a creștinismului la Dunărea de Jos până în secolul al XIII-lea*, Editura Universității din București, București, 2007; *Istoria creștinismului la nordul Dunării de Jos (secolele I-XIV)*, Editura Universității din București, Curs universitar, București, 2008.

Andreea Zamfira – Cercetător științific (contract de studii doctorale). *Centre d'Étude de la Vie Politique* (CEVIPOL), Université Libre de Bruxelles (ULB).

Erată Sfera Politicii 136

1. Paginile 1 și 72:

Autorul volumului *Introducere în Teoria Relațiilor Internaționale* este Leonida Moise.

Titlul articolului

Prenumele Numele Autorului
Funcția și Instituția de apartenență
Adresa de e-mail.

ABSTRACT:

Toate articolele trebuie însoțite de un abstract care rezumă tematica articolului, evidențiind contribuția autorului. Abstractul nu trebuie să fie mai lung de 140 de semne. Abstractul trebuie redactat în limba engleză. Articolele trebuie trimise în format Microsoft Word (.doc) sau Rich Text Format (.rtf). Lungimea dezirabilă a unui articol este de 10.000-18.000 de semne. Pentru a vedea câte semne are articolul dumneavoastră, puteți folosi opțiunea word count din orice pagină pe care o deschideți în programul Microsoft Word. La sfârșitul abstractului trebuie să menționați titlul articolului în limba engleză.

KEYWORDS:

Drept *Keywords* trebuie să indicați, în limba engleză, cu italice, un număr de 5-7 termeni principali din articolul dumneavoastră. De exemplu în foma: *abstract, author name, title of the paper, references, submission*.

ARTICOLUL:

Articolul trebuie redactat folosindu-se alienate de felul acelor care se folosesc în acest document. Ele trebuie redactate cu fonturi *Times New Roman*, de preferință, de mărimea 12 pt., la doua rânduri, pentru textul articolului, *Times New Roman*, mărimea 10, la un rând, pentru *footnotes*. În cadrul articolului se respectă normele ortografice în vigoare stabilite de Academia Română. Atunci când este nevoie, diferitele note sau referințe se realizează prin utilizarea opțiunii *footnotes* din programul *Microsoft Word*¹. De fiecare dată când orice referință bibliografică este menționată prima dată, trebuie să dați informația bibliografică integral. Traducătorul trebuie întotdeauna menționat în prima citare. Vezi următoarele exemple de citare:

Pentru cărți

Se indică prenumele și numele autorului, titlul cărții integral (titlu și subtitlu) scris cu italice, urmat de paranteză, în interiorul căreia se dau localitatea apariției cărții, urmată de două puncte, editura la care a apărut cartea, anul, iar după închiderea parantezei se indică pagina sau paginile din care se citează. Dacă sînt mai mulți autori sau editori, se dau toate numele. Notele de subsol corespunzătoare arată astfel:

1 Giovanni Sartori, *The Theory of Democracy Revisited* (Chatam, New Jersey: Chatam House Publishers, 1987), 23.

2 Giovanni Sartori, *Teoria democrației reinterpretată*, traducere de Doru Pop (Iași: Polirom, 1999), 272-27.

3 Juan Linz, Alfred Stepan, *Problems of Democratic Transition and Consolidation. Southern Europe, South America, and Post-Communist Europe* (Baltimore and London: The John Hopkins University Press, 1996), 74.

Pentru capitole din cărți

4 Edward G. Carmines, Robert Huckfeldt, „Comportamentul politic – o perspectivă de ansamblu”, în Robert E. Goodin, Hans-Dieter Klingemann (coordonatori), *Manual de știință politică*, traducere colectivă (Iași: Polirom, 2005), 206.

Pentru referințe la o notă de subsol

5 Robert A. Dahl, *Democracy and Its Critics* (New Haven: Yale University Press, 1989), 164, n.1.

Pentru articole

Se respectă aceleași norme, menționîndu-se prenumele și numele autorului, titlul articolului în caractere drepte, între ghilimele, urmat de numele revistei/publicației în italice, numărul publicației, anul apariției (în paranteză), urmat de două puncte, pagina sau paginile citate.

6 Adrian Cioroianu, „Și totuși, Europa unită există – deși nu toți europenii votează”, *Sfera Politicii* 136 (2009): 9.

Pentru articole din ziare

7 Daniel Dăianu, „Schimbarea modelului”, *Jurnalul național*, 29 iulie 2009.

Pentru texte nepublicate

8 Ion Popescu, „Coalițiile din perioada postcomunismă. Cercetare comparată – România, Ungaria, Bulgaria” (lucrare de licență, Facultatea de Științe Politice, Universitatea București, 2009).

Pentru documente sau texte de pe Internet

9 Francis Fukuyama, „The Neoconservative Moment”, *The National Interest* 12 (2003), <http://www.thetharmaproject.com>, accesat 12.09.2009.

Pentru documente din arhive

Dacă se folosesc surse primare din arhive, trebuie să dați sursa în concordanță cu sistemul relevant de catalogare și locația arhive. Dacă referințele sînt la documente guvernamentale, ale partidelor politice, ale unor fundații, societăți, think-tanks sau alte organizații ale societății civile, atunci sursele vor fi identificate pe cît de complet este posibil.

10 ASRI, fond D, dosar 9897, f. 93.

11 Documentul poartă mențiunea „Strict secret de importanță deosebită. Exemplar unic”, Arhiva Comitetului Executiv al CC al PCR, dosar 264/1972, vol. VI, f. I-II.

12 Petre Roman, „Viziune politică asupra strategiei de dezvoltare a României în întîmpinarea secolului XXI. Pentru o bună guvernare a țării – calea social-democrată” („Caiet politic” distribuit participanților la Congresul extraordinar al Partidului Democrat, 16 martie 2001, fără alte mențiuni).

Atenție!

În citatele următoare din cărți sau articole deja citate, nu se mai dau prenumele și numele autorului, ci doar numele, nici titlul integral, cu referințe, ci doar titlul prescurtat, urmat de pagină, nu se vor folosi *op.cit.*, p. 23, sau *loc. cit.*, nici *ibid.* ori *ibidem*. De exemplu:

13 Sartori, *Teoria*, 29.

14 Cioroianu, „Și totuși”, 8.

15 Tismăneanu, „Dynastic”, 35-38, esp 36.

Atenție!

Trimiterile bibliografice se fac întotdeauna folosind limba originală a referinței, nu prin traducerea titlurilor de cărți sau articole. Titlurile unor cărți sau articole din limbi străine care nu folosesc alfabetul latin se dau prin transliterare fonetică a titlului din limba respectivă.

Cînd se citează cuvinte străine ori numele unor autori străini sau ale unor personaje politice străine, se păstrează ortografia din limba originală, cu respectarea normelor ortografice din limba respectivă.

¹ Alegeți din bara de titluri opțiunea *footnotes* și adaugați, la subsol, clarificarile dumneavoastră.

SUMMARY

Editorial

- Italy and Romania. Two types of migrations face to face 3
Federico Focacci

Migrations

- Migration and remittances euphoria. Implications of the economic crises
on migration and remittances.....10
Gabriela Prelipcean
- Migration and its impact on the current international context.....14
Călin Sinescu și Liliiana Trofin
- Biographical transitions and redefining identities in the migration know-how 23
Vasilica Andronic
- Migration, ways of migrating, impact, labor, causes, effects of migration 28
Flavia Bristena Nicolae
- Ethnic migration in Romania: in between exile and pursuit..... 34
István Horváth
- The Romanian versus the Italian Government over the Discrimination
of the Romanian Immigrants..... 39
Anca Ionescu

Question Mark: Sabina Stan 47

Question Mark: Adam Drazin 49

Question Mark: Stefano Rolando 52

Archive

- Sfera Politicii's Archives - N.D. Cocea, an immoral boyar (2) 58
Stelian Tănase

Essay

- The theoretical contribution of Arend Lijphart to the comparative study of multicultural
societies..... 66
Andreea Zamfira

E.U. and the Migration Phenomenon

- Idealism and Realism in the European Union's Immigration Policies 86
Irina-Raluca Ivan
- The policy of European Union in the field of migration – several facets
of the same dilemma 93
Cristina Elena Bobu

Reviews

- Politics in Romania 98
Sabin Drăgulin
- Alexandru Radu, *Un experiment politic românesc Alianța "Dreptate și Adevăr PNL-PD"*
European Civilization Beyond the „Imperial” Era..... 100
Costinel Anuța
- Neagu Djuvara, *Războiul de șaptezeci și șapte de ani și premisele hegemoniei americane (1914-1991)*
The Induction of a New Power..... 102
Silviu Petre
- John Farndon, *India. Ascensiunea unei noi puteri mondiale*
Reading Institutions 106
Ioana Paverman
- Hugh Hecló, *On Thinking Institutionally*

Signals..... 109

Index of authors..... 111

Migrații

„Sfera Politicii” este înregistrată în Catalogul Publicațiilor din România la numărul 4165.

Răspunderea pentru textele scrise aparține autorilor.

Pentru a reproduce un text din revistă este necesar acordul scris al redacției „Sfera Politicii”.

*Reproducerea textelor în alte condiții constituie o infracțiune și se pedepsește conform
legilor în vigoare.*

